

www.corum.bel.tr
© f t crmbelediyesi

SEHİR DEFTERİ

ÇORUM BELEDİYESİ KÜLTÜR - SANAT - EDEBİYAT DERGİSİ

YIL :1 SAYI :1

“

bu can bu cananla
akrep döner yelkovanla
bu metinler bu çorumla
yaşar gider sona kadar

M. Demirci

”

İÇİNDEKİLER

Başkandan 2

Başlarken 3

ŞEHİR ve MEDENİYET

Şehir, Medeniyet ve Kimlik
Prof. Dr. Alâattin KARACA 6

Kültür, Sanat ve Edebiyat
Metin DEMİRCİ 8

Şehrin Viedanı
Necat YAZICI 10

ŞEHİR ve TARİH

Nikonya'dan Çorum'a Bir Yörenin Türkleşme ve
İslamlaşma Süreci
Doç. Dr. Zekeriya IŞIK 12

Yazma Eserler ve Çorum'daki Yazma Eser Varlığı
Prof. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ 16

Enterne Almanlar ve Çorum
Ali ALAKOÇ 20

ŞEHİR VE KÜLTÜR

Fotoğrafların Dili
Ayşe ÇALIŞKAN 26

Son Hattuşalı
Erdal ŞAHİN 28

Haydi Gelin Tiyatroya
Mustafa ARIKOĞLU 30

Kentli ve Kent Arşivi
Nilüfer AŞKIN 32

Çorum Turizm Destinasyonları
Sümeyra ŞENGÜL 34

ŞEHİR ve EDEBİYAT

Şehir ve Edebiyat
Gökçer ÖĞÜNÇ 38

Çorum
Kenan YAŞAR 39

Çorum Ağzının Söz Varlığı Üzerine
İbrahim GÖSTERİR 40

Tedbirler Manzumesi
Mehmet OKUMUŞ 43

Haksız Olma Hakkı
Zehra Betül ÖZSEÇER 44

Çorum'da Zaman
Metin DEMİRCİ 45

Tanrı Parçacığı
Emrah KANLIKAMA 46

Üstat Necip Fazıl'ın Yunus Emre Hayranlığı
Mehmet TATLISU 48

Baharı Beklerken
Nuh COMBA 49

Sükût Sûretinde Klas Duruş: NURİ PAKDİL
Hüseyin KIR 50

Deli Gönül
Âşık Rifat KURTOĞLU 51

Şüphesiz
Murat CANPOLAT 52

Müebbet Bir Zaman
Hasan TOMUK 53

ŞEHİRİN HAFIZASI

Hafıza Kayıtlarımda Çorum Yılları
Kâmil YEŞİL 56

Hitit Güneşi Yanığı
Murat Çağrı ERDİNÇ 59

Altmış Yıllarda Çorum
Ethem ERKOÇ 60

Çorum Halkevi ve Çorumlu Dergisi
Muzaffer GÜNDOĞAR 62

Çorum'da Güveyi Hamamı ve Eğlenceler
Bahri GÜVEN 66

ŞEHİR ve İNSAN

Uğurludağ'ın Gamlı Sesi: ÂŞIK FİGANİ
Halit Yıldırım 72

UZAKLAR

Avustralya'daki Orman Yangınları ve Develer
Kazım Ateş 78

Şehir Defteri'nden Notlar 80

ŞEHİR DEFTERİ

ÇORUM BELEDİYESİ
KÜLTÜR - SANAT - EDEBİYAT DERGİSİ
YIL: 1 SAYI: 1
4 AYDA BİR YAYIMLANIR

Çorum Belediyesi Adına
İmtiyaz Sahibi
Dr. Halit İbrahim AŞGIN
Belediye Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni
Turhan CANDAN

Yazı İşleri Sorumlusu
İsmail YAĞBAT

Yayına Hazırlayanlar

Hasan TOMUK
Halit YILDIRIM
Hüseyin KIR
Mehmet OKUMUŞ
Nilüfer AŞKIN

Çorum Belediyesi
Basın Servisi
Tel: (+90 - 364 225 08 10 - 1539
www.corum.bel.tr

Grafik Tasarım

Bir Medya
Yeniye Mh. Gaz. Sk. No: 9/13
Tel: (+90-364)-225 66 64 ÇORUM
www.birmedya.net

Baskı & Cilt

Hazar Matbaa
San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cd. Kültür İş Hanı
No: 7/56-57 İskitler - ANKARA
Tel: (+90-312) 341 22 06

Önemli Telefonlar

ZABITA 153 POLİS 155
YANGIN 110 JANDARMA 156
SU ARIZA 185 CENAZE HİZ. (0364) 213 8 351
ELEKTRİK ARIZA 186 BELD. BORÇ S. ... (0364) 333 0 333
DOĞALGAZ ARIZA 187 BELEDİYE (0364) 225 0 810

İletişim Adresi

sehirdefteri@hotmail.com

1

Şehir Defteri
Ocak 2020

Merhaba

Sizlere bir kültür, sanat, edebiyat dergisinin gülümseyen sayfaları arasından “merhaba” demek ne kadar güzel. Bu şehrin dergisine dokunuyor olmanın, onun iç musikisine eşlik ediyor olmanın hazzını yaşayan tüm dostları yürekten selamlıyorum.

Ömrümüzün nadide bir kesitini vakfettiğimiz şehrimiz için bir dergi çıkarma fikrini hayata geçirmiş olmaktan dolayı mutluyum. Şehirlerin yarışında Çorum'u bir adım öne çıkarmak ve hemşehrilerimizin yaşam kalitesini artırmak bizim en öncelikli meselelerimiz. Bunun için “kültür belediyeciliği”ni önemsiyoruz.

Kültür ve sanat eserlerini sadece tüketen değil, aynı zamanda üreten ve sunan bir şehir olduğumuzu göstermenin vakti geldi de geçiyor. Bugüne kadar kültürel etkinlikler için ciddi altyapı ve tesis yatırımları yapıldı. 50 yılı geride bırakan Devlet Tiyatro Salonu yanında Belediyemizce hizmete sunduğumuz Buhara Kültür Merkezi, Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezi, Kadın Kültür ve Sanat Merkezi, Mahalle Kültür Merkezleri, Güzel Sanatlar Galerisi kültürel ve sanatsal etkinliklere ev sahipliği yapıyor. Bu mekanlar kültür sanat hizmetleri için hem bir mutfak hem de vitrin vazifesi görmektedir.

Bu şehrin kültür lokomotiflerinden biri de Hitit Üniversitesi. Özellikle Fen-Edebiyat Fakültesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Çorum'un kültürel yaşamı için büyük şans. Burada bize düşen şehrin bütün dinamikleri arasında uyumu ve işbirliğini sağlayacak zeminler oluşturmak. Şehir Defteri dergimiz bu misyonu hakkıyla taşıyacaktır.

Yayın danışmanlarımız ve yayın kurulumuzla çıktığımız bu yolculukta Çorum'un kültür sanat tarihinde kilometre taşı olacak bir süreli yayın çıkarmayı hedefliyoruz. Çok kıymetli şair, yazar, araştırmacı, fotoğrafçı, karikatürist ve ressamlarımızı çorum ortak paydasında buluşturmak ve

bu vesileyle toplumsal barışa, kaynaşmaya, yepyeni gönül köprülerinin kurulmasına yelken açmak güzel bir hizmet. Şehrin Belediye başkanı olarak “Şehir Defteri”ni Çorum'un yarınlarnı inşa sürecimizin en keyifli adımlarından biri olarak görüyorum.

Bu şehirde eli kalem tutan ve söyleyecek sözü olan herkesin bu dergide yeri vardır. Dergimizin yeni yetişecek yazar ve şairlere bir “mektep” vazifesi görmesini de arzu ediyorum. Dergi merkezi olarak tesis edeceğimiz kültür mekanımızda özgün bir sanat ve sohbet ortamı oluşturacağız. Dünyanın coğrafi merkezi olan Çorum'u kültürün ve sanatın da merkezi yapmak için atılması gereken tüm adımları kararlılıkla atacağız.

Şehir Defteri, bu şehrin dergisidir ve şehrin değerlerini ön plana çıkardıkça, şehre yeni değerler kattıkça; masamızda, çantamızda, rafımızda en çok da gönlümüzde hak ettiği yeri alacaktır.

Dergimize emeği geçen kalem erbabı bütün dostlara şükranlarımı sunuyorum. “Vira bismillah” diyerek yola çıkardığımız bu kervana upuzun ve bereketli yolculuklar diliyorum.

DR. HALİL İBRAHİM AŞGIN
Belediye Başkanı

BAŞLARKEN...

*“Büyük şehirlere bağlanma Mehmed'im
Öyle bir şehre yerleş ki
Küçük fakat bizim olsun
Sokaklarında tanımadığın yüz
Ensesine şamar atamayacağın kimse dolaşmasın
Her ağacına elin
Her karış toprağına terin değsin
Ve kuytu evlerden birinde
Senden habersiz ölenler olmasın”*

Fahri hemşehrimiz Bedri Rahmi Eyüboğlu bu şiiri Çorum'dan İstanbul'a döndüğünde yazmış olmalı. Zira “küçük fakat bizim” şehir Çorum. Milletimize ait değerlerin her rengini bütün doğallığı ve samimiyetiyle yansıtan şehir. Anadolu'nun orta yerinde, yolların kavşağında, Hititlerden sonra hep payitahtların uzağına düşmüş şehir. Suheyb-i Rûmi'nin, Kereb-i Gâzi'nin, Ubeyd-i Gâzi'nin, Elvan Çelebi'nin, Koyunbaba'nın ruh iklimiyle donanmış; Danişmend'den Selçuklu'ya, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e zamanın libasını kuşanmış şehir...

Bu şehrin zaman, mekan ve insan aynasında neye tekabül ettiğini düşünmek ve bunları kayda geçmek adına bir gayrettir dergimiz. Hemşehrilerimizde bir farkındalık oluşturmak ve kültüre, sanata yer açmaktır niyetimiz.

Çorum; leblebisi, sanayisi, tarımı kadar kültür sanat faaliyetleri ile de öne çıksın istiyoruz. Bu hız ve hız çağında biraz durup düşünmek ve medeniyetimizin temel çerçevesi içinde yakalayacağımız şehir değerlerini gelecek kuşaklara aktarmak istiyoruz. Kalıcılığı sağlamanın en muteber yolunun, hakikati kültür ve sanat giysisi ile tarihin vitrinine koymak olduğunun bilinciyle Şehir Defteri'ni hazırladık.

Osmanlı'dan günümüze şehrimizde yayımlanan bir gazete ve dergi var. İyi ki varlar. Çorum'un yakın tarihini, sosyolojisini tanıma ve anlama konusunda en sağlıklı verileri o dergi ve gazetelerden alıyoruz. Dergicilik alanında Çorumlu, Çorum Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi, Çorumlu 2000, Aşkın -e Hali, Edebiyat Bülteni dergileri aklımıza ilk gelenler. Bunların birikiminden de faydalanarak okurlarımıza oldukça kapsayıcı bir dergi sunmaya özen göstereceğiz.

Sadece Çorum'da yaşayan hemşehrilerimize değil, il dışında; hatta ülke dışındaki hemşehrilerimize de yer veriyoruz. Bu sayımızda tecrübeli akademisyen ve edebiyatçı Alaattin

KARACA bize il dışından katılırken, Kazım ATEŞ dünyanın öbür ucundan ,Avustralya'dan, yazdı. Bir süre Çorum'da yaşayan Kamil YEŞİL ve Emrah KANLIKAMA da kıymetli kalemleriyle dergimize katkı yaptılar.

Çorum'da bir kültür sanat dergisinin çıkması için en güçlü desteği veren Belediye Başkanımız Dr. Halil İbrahim AŞGIN başta olmak üzere Danışma Kurulu, Yayın Kurulu ve yazar kadromuzda yer alan tüm “Şehir Defteri” gönüllülerine teşekkür ediyorum.

Mayıs ayında yayımlayacağımız 2. sayımızda buluşmak arzusuyla “kıraat” üzere kalın efendim.

TURHAN CANDAN
Genel Yayın Yönetmeni

Barışın, **kardeşliğin** şehri | **Çorum**'dan

merhaba

5

Şehir Defteri
Ocak 2020

ŞEHİR, MEDENİYET VE KİMLİK

■ Prof. Dr. Alâattin KARACA

Çorum Millet Bahçesi / Foto: Hasan Kahraman

Şehir medeniyettir

Çoğu düşünür, medeniyeti yazı ile başlatır ama kanaatimce medeniyetin en önemli göstergesi şehirdir. Yazı, bilginin kaydedilmesi ve bilgisel birikimin kuşaktan kuşağa nakledilmesi açısından medeniyetin inşasında önemli bir işleve sahip elbette. Lâkin bu birikimin, tecrübenin korunduğu, arz edildiği ve uygulandığı asıl alan şehirlerdir. Bu bakımdan milletlerin medeniyet seviyesi, kurdukları şehirlere bakarak ölçülür.

Bu açıdan bakarsak şehir nedir? Şehir, en basit anlamda, hiç şüphe yok ki topluluk hâlinde yaşanan büyük bir mekânlar dizisidir. Bu bağlamda doğal mekân, insan eliyle ve teknolojiyle tanzim edilir. Dolayısıyla şehirler, insanın inşa ettiği büyük 'yapay alanlar'dır. Ama şurası bir gerçek; insan, içinde yaşayacağı mekânları, şehirleri, birtakım ihtiyaçları doğrultusunda kurar ve biçimlendirir. Şüphesiz şehirlerin inşasında evvelâ insan bedeninin korunma ve biyolojik hayatını devam ettirme içgüdüğü rol oynar. Dolayısıyla bedenle taş/ mekân arasında böyle bir ilişkinin olduğunu başta belirtmek lâzım. Nitekim şehrin etrafının surlarla çevrilmesinde, yüksek ve hakim, suya yakın yerlere kurulmasında, sırtının dağa yaslanmasında veya güneye cephe yerlerin tercihinde bence bu korunma ve

biyolojik yaşamı devam ettirme içgüdüğü yatıyor. Dolayısıyla sağlık, ulaşım, üretim, tüketim mekânların inşa ve tanziminde ilk akla gelen faktörler.

Ancak şehirlerin inşasını, tanzimini sadece maddi ihtiyaçlara bağlamak eksik olur. Günlük maddi hayatın düzenlenmesinde dahi -örneğin temizlikte- inanç, ibadet, gelenek ve göreneklerin büyük bir etkisi vardır. Nitekim örneğin geleneksel evlerde selâmlık, haremlik gibi odaların inşası, tuvaletlerin cephesi, pencerelerdeki kafes mimarisi ve dış kapılardaki kapı tokmakları gelenek, görenek ve inançların etkisiyle biçimlenmiştir. Geçmişte ve bugün şehirlerdeki en önemli mekânlardan biri örneğin dini mekânlardır. İslâm şehirlerinin hakim ve ana meydanlarında caminin bulunması, caminin çevresinde medrese, darüşşifa, hamam vb mekânlardan oluşan bir külliye'nin yer alması, akabinde arastanın bu halkaya dahil olması; ibadethanelerin iç ve dış süslemeleri, türbeler, mezarlıklar vs... Bütün bunlar şehrin inşasında - hangi dine mensup olunursa olunsundinin; dolayısıyla dini mekânların önemli bir yer tuttuğunu gösteriyor. Ve herhâlde şehirlerin, mekânların medeniyet ve kültürler ekseninde birbirlerinden farklılaşmasında; yani içinde bulundukları medeniyet ve

kültürleri yansıtan bir ayna durumunda olmasında da bu faktörler önemli bir rol oynuyorlar. O hâlde buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Her medeniyetin/ kültürün kendine has şehirleri vardır.

Nitekim Sezai Karakoç bir yazısında; "Her medeniyet bir şehir getirmiştir. Medeniyetlerin kendilerine mahsus şehirleri vardır." der. Dolayısıyla şehirler, bir medeniyete özgü hayat tarzının, bir kültürün, bir kimliğin; Karakoç'un deyişiyle ruhlarımızın aynasıdır. Nitekim bir şiirinde bunu; "Yok olduysa da bu şehir ruhu ruhuma sindi" dizesiyle ifade eder. Bu dizede, şehrin ruhu, şehrin her taşına nüfuz etmiş medeniyettir. O hâlde şu cümleyle bu paragrafı bitirelim: Sezai Karakoç'un dediği gibi şehir, medeniyet, dolayısıyla kültürel kimlik demektir.

Karakoç'tan yola çıkarak şunu da belirtmek gerekiyor: Dünyada esas itibarıyla halihazırda geçerli ve en büyük iki medeniyet dairesi vardır. Bunlardan ilki, İslâm medeniyetidir, ikincisi ise bunun karşısında yer alan Batı medeniyeti. Şair, bu medeniyetler doğrultusunda şehirleri de ikiye ayırıyor. Ona göre bir "İslâm medeniyetinin şekillendirdiği şehirler" vardır, bir de "Batı medeniyetinin şekillendirdiği şehirler." Şair, bir şiirinde İslâm medeniyetince kurulan şehirlere "İlahi

site" der, diğerlerine ise, "İnkâr kentleri" adını verir. Ve şiirlerinde sıklıkla "İslâm şehri" ifadesini kullanır. Ona göre Batı medeniyetine özgü kentlerin kökeni eski Yunan'a ve Roma'ya dek uzanır. "Yunan sitesinde estetik, Roma sitesinde ise, egemenlik somutlaşmıştır." İlahi sitelerin temel özelliği ise, erdemdir. Şair bunu Farabi'nin Medinetü'l-Fazıla adlı eserinden hareketle şöyle ifade ediyor:

"Farabi'nin Medinetü'l-Fazıla'sında dediği gibi, İslâm sitesi, fazilet esasına dayanan sitedir. İslâm şehri ki, toplumun temelidir, evet o şehir, ancak ve ancak fazilet esasına dayanırsa yaşar inancı vardır."

Ben dahi bile yapıldım...

Hacı Bayram-ı Veli bir şiirinde; "Nâgehan ol şâra vardum/ Ol şârı yapılar gördüm" (...) "Şagirdleri taş yonarlar/ Yonup üstâda sunarlar/ Çalabun ismin anarlar/ Ol taşun her pâresinde" der. Ondan asırlar sonra Turgut Uyar da şu dizelerinde; "Bakın bu şehri ben kurdum ben büyüttüm...", "Şimdi bu taşları biz çektik değil mi ocaklardan/Bu asfaltı biz döktük biz onardık değil mi/Bu yapıları oniki kat yapmak bizim aklımızdı" ("Büyük Ev Ablukada") diyor. İki şiirin yazıldığı çağ ve zihniyetleri farklı ama ortak olan yönleri şu: Şehirleri -ister olumlu ister olumsuz yönleriyle olsun-insanlar kurmuşlardır. Bu inkâr edilemez bir gerçek! Lâkin gözden kaçırılmaması gereken bir gerçek daha var. Hacı Bayram-ı Veli'nin söylediği şu dizelere dikkat etmek gerekiyor:

"Ben dahi bile yapıldım Taş ü toprak aresinde"

Aynı düşüncüyü Edip Cansever de; "insan yaşadığı yere benzer." dizesiyle ifade ediyor. Daha açık bir biçimde söylersek, mekânları insan inşa eder, doğru; ama mekânlar da insanı inşa etmektedir! Nasıl? Örneğin bugün insanların buluşma mekânları AVM'lerdir. AVM'ler ve büyük marketlerle birlikte yeme, eğlenme, alışveriş gelenekleri, veresiye, deftere yazma vb. geleneksel alışkanlıklar yok olmuştur. Veya mahallede kurulan bir internet kafe, çocukların boş zaman alışkanlıklarını değiştirmiştir. Geleneksel mahalle, çocuk oyunları unutulmuştur.

Dolayısıyla şehirlerde, mahallelerde açılan her yeni mekân, aynı zamanda yeni bir alışkanlık, yeni bir eğlenme, yeni bir tüketim, yeni bir ilişki biçimi inşa etmektedir. Bu bakımdan Tanzimat'tan sonra Osmanlı konak ve köşkerlerinin yerini giderek apartmanların alması, aynı zamanda geleneksel aile yaşama tarzının da ortadan kalkıp Batılı bir ailenin inşasına yol açmıştır. Nitekim Yakup Kadri, Kiralık Konak adlı romanında bu soruna işaret eder. Aynı şekilde Peyami Safa da Fatih Harbiye'de iki semt üzerinden "bize özgü şehir"lerdeki kırılmaya, kültürel yarılmaya dikkat çekmektedir.

Şehir ve hafıza

Mekânlar, hiç şüphesiz kamusal ve bireysel olay ve durumların; dolayısıyla tarihin şahitleridir. Şahitlerin ayakta kalması, yaşamasını sürdürmesi, hafızanın; bir başka deyişle tarihsel/ kültürel devamlılığın sağlanması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü mekân, ayakta kaldığı sürece, yaşayanlara geçmişle ilgili kültürü, tarihi, anıları aktararak, daha doğrusu hafızayı sürekli canlı tutarak hâli maziye ve geleceğe bağlar. Böylece yaşayanlarda ortak bir şehir tarihi, bir şehirlilik kimliği ve şehre aidiyet oluşturur. Dolayısıyla şehrin tarihsel hafıza mekânlarını korumak, aslında bir medeniyeti, bir kültürü korumak, yıkmaksa aksine bir medeniyeti, kültürü, tarihi, kısaca millet kimliğini yıkmakla eşdeğerdir. Nitekim Sezai Karakoç bir şiirinde medeniyetimize özgü şehirlerin yıkılıp yerine 'modern ve kimliksiz kentler'in kurulması karşısında insanımızın yıkıldığını şöyle dile getiriyor:

**"Devrilen her taş benim
Yıkılan her ev benim
Benden yıkılıyor hepsi, ben yıkılıyorum
Yıkılan benim."**

Sonuçta şunların altını çizelim: Şehir medeniyettir, kültürdür, kimliktir, hafızadır ve aynı zamanda insanı inşa eder. Böyle olduğu hâlde, Tanzimat'tan başlayarak başta İstanbul olmak üzere derece derece tüm Anadolu şehirlerine yayılan bir büyük mimari değişim;

Batı'dan gelen bir 'modern kent' dalgası evlerimizi, mahallelerimizi, sokaklarımızı, çarşılarımızı kamusal alanlarımızı sarmış durumda. Artık şehirlerde 'bize özgü görüntüler' giderek azalıyor, kimliksiz ve melez 'kent'ler doğuyor; üstelik kimliksiz ve şuarsuz bir 'kentli' kalabalıkla birlikte. Şehri, evi, mahalleyi yeni şartları da göz önünde tutarak kendimize özgü biçimde inşa etmeliydik oysa. Tanpınar, eskilerin şehirleri ibadet eder gibi imar ettiklerini söylüyordu. Öyle olmalıydı, mekânlarımızı ibadet eder gibi, estetik zevki de yansıtacak şekilde, kimliklerimize uygun olarak inşa etmeliydik. Bugün meselâ ev yaparken, bu bilinçle yapmıyoruz çoğu kez. Bu, elbette öncelikle şuurlu ve bilgili mimarların işidir. Geleneksel mimarimiz üniversitelerde, belediyelerde mutlaka dikkate alınmalı, bu yolda çalışmalar yapılmalı, projeler üretilmelidir. Şehir, kolektif ben'dir, kolektif tarih, kolektif kimlik. Bozulduğunda kolektif ben de bozuluyor...

Çorum and Anatolian Pictures / Ulucamii Kapısı / Foto:Traugott Fuchs

KÜLTÜR, SANAT VE EDEBİYAT

Metin DEMİRCİ

8

Şehir Defteri
Ocak 2020

Şehir ve Medeniyet

Sanat ve edebiyat dik üçgenin iki dik kenarı, kültür de bu iki dik kenarın karşısındaki uzun kenarı gibidir. Konumları farklıdır, sunumları farklıdır, yorumları farklıdır ama açığıyla birbirine yakındırlar. Bunlar birbirinden ayrılmadıkları için birbirinden de çıkmazlar. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse kültürün, sanatın ve de edebiyatın toplamı insan hayatının toplamıdır dense yeridir.

Kültürün, sanatın ve edebiyatın tamamı insanıdır. Yani bunlar insanın yeni bir şey yapmasıdır. Kültür üzümünden pekmez, üzümünden sirke, üzümünden şarap yapmak gibidir.

Üzüm yaratıcının eseridir. Üzümde insanın hiçbir dahli yoktur. Allah onun her çeşidini olması gereken kıvamda yaratmıştır. Üzümü yaratan üzümü hiçbir örnek olmadan yaratmıştır ama insan üzümü üzüm olarak bırakmamış sıkı suyunu çıkarmış, o suyu kaynatıp pekmez yapmış, o suyu ekşitip sirke yapmış; dahası o sudan sarhoş edici içkiler yapmış.

İnsan daha neler yapmamış ki? İnsan ağaçtan çeşit çeşit aletler yapmıştır. İnsanın demirden, bakırdan, altından gümüşten ve diğer madenlerden günümüze kadar icat ettiği yeni şeylerin envanterini yapmaya kalksak o uğurda bir ömür geçer.

Hem sonra insan durmuş değil ve duracağı da benzemiyor. Biz bizden on bin sene önce yaşayan insanların kalıntısı çanak çömlek, yontulmuş taş, oyulmuş kaya, anıt mezar, altın veya gümüş paralara hayretle bakıyoruz ama ne var ki biz de o sürecin bir parçasıyız. Onlar üzümünden pekmez yaptılarsa biz pekmezin kırk çeşidini yapıyoruz. Onlar üzümünden şarap yaptılar ama insan bu gün hemen her şeyden içki yapıyor. Çeşit daha bol, kalite daha iyi... Bu durumda kültüre pekmezi, sirkeyi ve şarabı misal gösterebiliriz ama elbette bu sadece bir benzetmedir ve daha nice özel durumları vardır bu için.

Açıkçası kültür sadece asıl eşyadan yeni şeyler yapmakla sınırlı değildir. İnsanoğlu Allah'ın yarattığı tepeler üzerine hariften tepeler bile yapmıştır. İç Anadolu'da Kızılırmak havzası içinde gezerken bir büyük tepenin üzerinde uzaktan iyice göze batan hatırı sayılır yükseklikte daha küçük tepeler görülür ki bunlar bile insanın eseridir ve dolayısıyla bunlar da birer kültür varlığıdır. O tepelerin altında insan yaşantısının binlerce kalıntısı mevcuttur. Dahası kim bilir bu tepelerin altında başka bir çağın kültürü yatmaktadır. Bu durumda her kalıntı insan yaşamına dair kültürel bir bilgidir.

Elbette her yiğidin bir yoğurt yiyişi

olduğu gibi her şubenin, her kabilenin her toplumun kendine has bir kültürü vardır. Allah insanları ayrı ayrı çiftler halinde farklı dilde yaratıp onları şubeler, kabileler ve kavimler yaptı. İnsanlar her dilde ve her coğrafyada eldeki imkânlarla göre kendilerince hem dilsel, hem inançsal, hem de eşyaya dair yeni şeyler icat edip yaşamlarını bunlarla biçimlemişlerdir ki bu gün bunun dilsel söylemi Anadolu kültürü, Orta Asya kültürü, Kafkas kültürü, Afrika kültürü gibi coğrafyaya ait isimlerle ifade edilir. İş ırksal yönden ele alınırsa bu olay Türk kültürü, Arap kültürü, Alman kültürü, Rus kültürü, Fars kültürü, Hint Kültürü gibi adlandırmalarla açıklanır ki bir de bunun yanında dinselikle anılan kültürler vardır İslam kültürü gibi...

Tarihi kalıntılar çok önce yaşayan insanların kültürel hayatları hakkında ipucu veren kültürel bilgilerdir demiştik. Bu bilgiler toplumları diri tutan, toplumları diğer toplumlardan ayıran, toplum olma özelliği veren, canlılık kazandıran, özellikle kökleri çok eskilere dayanan değerlerdir.

Dahası hayattan silinmiş toplumların kültür değerleri tarihe ait bilgilerdir ve bunlar kalıntı halinde taş veya toprakta ya da müzelerde mumyalı ceset şeklinde yarınlara aktarılırlar. Esas olan yaşayan toplumların diriliğini sağlayan dinamik

kültürlerdir ki bunlar toplumlarıyla birliktedirler.

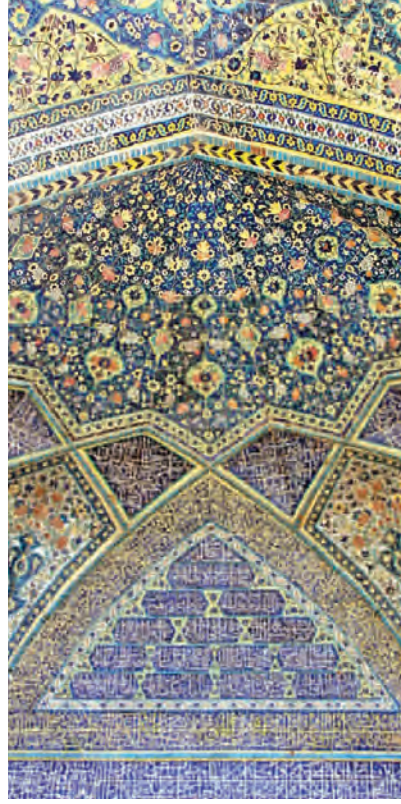
Mesela Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen halay kültürü ve benzer daha pek çok kültür bu toplumun hayatietini devam ettiriyor ama ne yazık ki son yüz yılda bu kültürel değerler yavaş yavaş ya tarih oluyor ya da özel grupların gösteri vasıtaları halini alıyor. Bu duruma şehirleşmenin büyük etkisi olmuştur ama bu sonucun batı sanayi kültürünün baskısına karşı yeterince tedbir alınmayışından kaynaklandığı bir vakidir.

Bu kültürel can çekişmenin bir tanığı da benim. Biz ölmeye yüz tutmuş bu toplumun kültürel değerlerini gençliğimizde yaşadık ve şu olgunluk dönemimiz sayılan son kırk yıl içinde de baskın batı kültürünü bir süreç halinde bizzat tadıyoruz. Velhasıl iki kültür arasında bir köprü nesiliz biz ve baharını da hazanını da yaşadık biz bu talan sürecinin.

Bu süreçte bir kültür aynı zamanda başka bir kültürün yok edicisi olabiliyor. Savaşlar pek çok toplumu toptan yok ederken aynı savaşlar ilgili toplumun kültürünün de yok ediyor.

Kültürel yok ediciliğin daha başka taktikleri de vardır. Biz bu kültürel yok ediciliği bir başka yönden meyve ağacına benzetebiliriz. Doğal haliyle meyve veren ağacın üzerine bir başka ağaçtan aşılı yapıldığında o ağaç kendi özünden kendine aykırı meyveler verir. Aşılı ağaç esasta elma ağacıysa asılamayla armut ağacı olmuştur. Zavallı elma ağacı tüm imkânlarıyla armut yetiştirir ama o bunun farkında olmaz. Batılının yaptığı işte böyle bir şey... Avrupa insanı savaşlarla yapamadığını böylesi işlemlerle gerçekleştiriyor. Bu saldırıya duçar olmuş bir toplumun kültürel ölümü tam bir ölüm gibidir ve onun diriltmesi çok zordur. Derlenip toplananlar sadece cansız hatıralara dayalı bilgilerden öte geçmez.

Oysa kültürel saldırıya karşı mücadelede sadece ataların kalıntılarına müzelemek ya da kitaplaştırmak yetmez. Kültürün korunması toplumun kendinden, kendi ihtiyaçlarına ait kültürel üretimler

yapmasıyla ya da eldekileri yaşatıp yarınlara aktarmasıyla mümkündür.

Elbette bu mücadelenin teferruatına da girmek gerekir ama ben bu yazının konusunun sınırında kalmak gibi bir gerekçeden dolayı söz konusu ettiğim üçgenin diğer iki kenarı durumundaki sanat ve edebiyattan da bahsetmek zorundayım. Öyle ki bu iki dik kenarın gelişmesi ister istemez uzun kenar konumundaki kültürü olumlu yönde etkiler. Yani kimi sanat ve edebiyat eserleri zamanla anonim halini alıp toplumsala katık olurlar.

Bu durumu şöyle özetlemek mümkündür: Kültürün önemli bir kısmı anonimleşmiş sanat ve edebiyat eserlerinden oluşur. Şahsa aitlikte kalan icatlar ise kültürle adlanmazlar ama genellikle sanat ve edebiyat eserlerinin büyük kısmı toplumsal kültüre direnemez.

Hakikat şu ki edebiyat ve sanat şahsa özel, kültür ise genele aittir. Ayrıca sanat ve edebiyata göre kültür daha esnekler. Toplum genellikle bir sanat ve edebiyat eserini orasından burasından kırıp kendine uygun hale getirip

kültürleştirebilir; çünkü kültürün esprisinde olandan olmayan bir şey meydana getirmek vardır. Ancak sanat ve edebiyattaki objektivasyon kültürün o her şeyi kendine mal etme özelliğinin önünde duran kocaman bir kaya koyar ki kültür ne yapıp yapıp sonunda o engeli de aşar sanat ve edebiyattan alacağını alır.

Objektivasyon sanat ve edebiyatta insanın duygu, düşünce ve hayallerinin hiç çıkmamak üzer e bir orijinallikle sabitlenmesi meselesidir ama esasta sanatın ham maddesi sanatçının duygu, düşünce ve hayalleridir.

Hem sonra sanat ve edebiyatta taklitçiliğe de yer yoktur. Bir ressam doğayı aynen taklit etmekle bir şey yapmış sayılır ama bu yapılanın sanatsal yönden fazla bir değeri yoktur. Bir heykeltıraş da çıplak bir insanın aynısını bir taş ya da ağaç üzerine oyabilir ama bu kimse de sanat yapmış sayılmaz. Şairler için de aynı şeyler söz konusudur. Bir şairin sevgilisini benzetmeler yapmadan olduğu gibi tanıttığı yazınsal forma da şiir denmez.

Sevgilimin iki kara gözü var. Saçları siyah. Boyu uzun. İki eli ve iki kolu var. Ayakları kırk numara. Ağzı da var. Ağzı normalden büyük ve buna benzer düz söyleyişler ya da olanı olduğu gibi ifade etmek şairi ancak bir “nü” yü resmeden ressamdan öte geçirmez. Yani bir şeyi aynen anlatmakla, aynen resmetmekle ya da ağaca taşla ya da bir başka şeye aynen oymakla sanat yapmış olmayız.

Bir şiirsel form “Yürü selvi revanım gidelim Sadabada “ dizesinde olduğu gibi edebi sanatlardan nasibini yeterince almışsa ancak o zaman şiir olur.

Toparlayıp ifade etmek gerekirse şöyle diyebilirsiniz: Kültür, sanat ve edebiyat birbirini besleyen insana ait üretimlerdir. Toplumların hayatı maddi manevi kültürel, sanatsal ve edebiyat üzere üretimlerle devam eder. Sadece eski cansız kültürel değerleri müzelemek bu iş için yeterli değildir.

Dileğimiz şudur; İnşallah ilimizde faaliyete geçen kültür, sanat ve edebiyat dergimiz bu işin ocağı olacaktır.

ŞEHRİN VİCDANI

■ Necat YAZICI

Şehri bir insana benzetebilir miyiz? Bir insanın vicdanından bahsettiğimiz gibi bir şehrin vicdanından da bahsedebilir miyiz?

Şehir de bir insan gibi arada sırada vicdanına müracaatla yapıp ettiklerinin bir muhasebesine girer mi acaba? Bir mali bilanço gibi bir vicdan bilançosu da çıkarılır mı şehrin meclisinde her yıl sonu?

Şehir için de ahlaki değerler söz konusu edilebilir mi? İyilik ya da kötülük, şehirde bir varlık kazanıp da mücessem hale gelebilir mi? Gül Yetiştiren Adam'da "Şehrin ahlaki değişmiştir" dedirttiğinde kahramanına, ne murad etmiş, neyi anlatmak istemiştir yazar? Yoksa artık şehrin değişecek kadar dahi olsun bir ahlaki kalmamış mıdır? Şehir ahlaksız mıdır hepten? Eğer öyleyse vicdandan da bahsetmek anlamsız olmayacak mıdır?

Bir yerde şayet vicdandan söz edeceksek; orada inançları ve değerleri de konuşmamız gerekmez mi? Şehir neye inanır, neyi kıymetli görür ve kutsar o halde? Neresinden anlaşılır bir şehrin deist mi teist mi olduğu; mümin mi münafık mı olduğu kimden yahut kimlerden sorulur?

Köyden çıkan bir peygamber bilmekte miyiz, neden tüm inanç önderleri hep şehir sakinleridir? Şehrin, esrik şamanların bilmediği ve bize gizli kalmış, erdemli insanları kendi bağrında yeşerten ve yaşatan bir sırrı mı var yoksa? Bu sırrı saklayan gizemli katip şehrin hangi kuytusunda uzlettedir ve elindeki kitabın son sayfasını çevirmek için nereden işaret beklemektedir?

Şehrin öteki ucundan kopup gelen adam hakikate şahitlik yaptığında canı pahasına onu dinleyecek, ona kulak verecek kimse hala yok mudur şehirde? Sodom ve Gomorra nerededir şimdi? Şehrin suçlu müfteri, aymaz efendileri ne ile meşguldürler; hangi gün yüzü görmemiş cürmün planlarını kurmaktadırlar yeni nesil mabetleri kafelerde? Bugün hala var mıdır Rebezelere sürgün edilenler?

Şehir ben'in mi yoksa biz'in mi mekanıdır? Biz diyerek ölmeyi, ben diyerek yaşamaya yeğleyen sakinleri yitirdik mi artık şehirde? Şehir, herkesin yalnız doğduğu, bir başına yaşadığı ve yalnız öldüğü bir yer midir yoksa? Kimsesizler mezarlığında şehrin, dua bekleyen kaç isimsiz medfundur?

Meskun mahal sükun bulmaya el vermekte midir şehirde? Teskin edici ruhunu nerede yaşatmaktadır şehir? Yoksa şehrin ruhu bizi terk edip gideli çok mu oldu? Şayet öyleyse neden hala oyalanıyoruz şehirde ve neden aramaya çıkmıyoruz ruhlarımızı? Ruh yok ise bir katilden ne farkı kalmıştır şehrin?

Kıblesi var mıdır şehrin, yönü var mıdır; doğusu, batısı, kuzeyi, güneyi? Nereye döner şehir ibadet vakti? Şehrin mescitlerinde işaret parmakları neye şahadet etmektedir?

Gece, gündüzün kirini gizlediği gibi şehrin günahlarını da saklar mı gözlerden? Şehrin günahını örtecek büyüklükte bir örtü var mıdır? Kaç rekât namaz temizler günahını şehrin mesela, kaç günlük nafile oruç, ne miktarda zikir?

Ne ile beslenir sahi şehir? Artık kurban edilmemekte midir yoksa çocuklar, gencecik kızlar şehrin tanrıları için? Şehrin Babil Kuleleri'nin dibinde kaç

yoksul ölümü dilenmektedir? Kaç fakire Allah vermekte, kaç çıplığı Allah giydirmekte, kaç zalimi Allah kahretmektedir? Şehrin insanları ne ile iştilal etmektedirler bütün bunlar olup biterken?

Neye ağlar, kimi dişlerinin arasında öğütürken döker timsah gözyaşlarını şehir? Şehre kurban edilen erkek ve kadınları kim belirler? Kim kimi hangi nedenle taşlamaktadır şehirde? İlk taşı atacak günahsız henüz avdet etmemiş midir hala şehre?

Nereye açılır şehrin sokakları? İnsan insana değebilir, tebessüm edebilir mi şehrin sokaklarında? Kaldırım taşlarına serpilmiş insan hikayelerini hangi şair dizelerine taşır şehrin?

Türküsü var mıdır; insanlar hangi ağıtına ağlar, hangi şarkısına oynar şehrin? Gözleri birbirine bakar mı şehirde anaların, yetimlerin? Korkar mı yüreği şehrin insanından kurdun kuşun börtü böceğin?

...

Başa dönelim ve yeniden soralım mı, bir şehrin vicdanından bahsedebilir miyiz diye? Ve diyelim mi, vicdanını yitirmiş ve Tanrı sözüne sırt dönmüş bir şehirden öğ almanın vakti gelmiştir şairin buyurduğu üzere?

NİKONYA'DAN ÇORUM'A BİR YÖRENİN TÜRKLEŞME VE İSLAMLAŞMA SÜRECİ

■ Doç. Dr. Zekeriya IŞIK

Tarihi antik devirlere, Kalkolitik döneme (m.ö. 4000-3000) kadar ulaşan köklü bir medeniyet merkezi olan Çorum, Kızılırmak havzasından gücünü alan ve bütün bir bölgeye hâkimiyetini yayan Hititlere de ev sahipliği yapmıştır. Hititlerin başkenti Hattuşaş (Boğazköy) bugün bütün bir ihtişamıyla bu tarihi sürece şahitlik etmektedir. Daha sonraki dönemlerde sırasıyla Friglerin, Galatların ve Romalıların hâkimiyetine giren Çorum, Roma'nın parçalanmasıyla Doğu Roma'nın (Bizans) egemenliği altında kalmıştır.

Çorum'un ne zaman fethedildiği tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte Danişmendnâme'den yola çıkılarak Çorum'un da içinde bulunduğu bölgenin 1071 Malazgirt zaferini müteakiben Sultan Alparslan'ın komutanlarından Emir Danişment Ahmet Gazi tarafından fethedildiği kaydedilmektedir. Nitekim Çorum yöresi Anadolu Selçukluları ile Danişmentliler arasında zaman zaman gelgitler yaşasa da uzunca bir dönem

Danişment idaresinde kalmıştır. Roma döneminde adı Nikonya olan Çorum'un isminin nereye dayandığına dair çeşitli rivayetler ileri sürülse de bu ismin, fethi takiben bölgede konuşlanan ve önemli bir mevki edindiği anlaşılan Çorumlu oymağının geldiği yolundaki rivayetler daha doğru olmalıdır.

Çorum'un fethinden ziyade Hristiyan kültür ve medeniyetinden Türk İslam medeniyetine başka bir deyişle Nikonya'dan Çorum'a dönüşmesine yol açan tarihsel parametreler daha önemli bir husus olarak karşımızda durmaktadır. Zira aristokrasi ve feodalitenin yani eşitsizlik ve adaletsizlik üzerine kurulan bir siyasi ve toplumsal düzenin hüküm sürdüğü bu topraklarda İslam medeniyetinin insanlar ve sosyal zümreler arasında adalet ve hakkaniyeti esas alan medeniyet perspektifinin söz konusu dönüşüme etki eden hususların merkezinde yer aldığını anlamak güç değildir. Özellikle Türkistan-Horasan irfanını temsil eden

dönemin süffilerinin tevhitlen beslenen ontolojik ve epistemolojik anlayışları, bütün bir varlığı rahmetle, merhametle saran, kucaklayan eylem ve söylemleri ile bu irfan geleneğiyle iç içe olan başta Anadolu Selçuklu olmak üzere dönemin siyasi çevrelerinin uygulamaları söz konusu durumu açıkça ortaya koymaktadır. “Ne olursan ol yine de gel” diyerek insanı kategorize eden bütün dünyevi bariyerleri yıkan Mevlana, ceylan ile aslanı bir arada yaşatacak bir adalet ve hakkaniyet perspektifiyle Hacı Bektaş Veli, “Ben gelmedim dava için, benim işim sevi için” diyerek varlığın yaratılış misyonunu şiar edinecek kadar geniş bir vizyonla dünyaya bakan Yunus Emre, ocağımıza her kim gelmişse hoş gelmiş diyerek Mevlana'nın izinden yürüyen Elvan Çelebi ve dahi “Dirlik Odu'nu yakın, yoldan geçeni hoş tutun” diyen Koyun Baba hep aynı kaynaktan beslenerek bu coğrafyada İslam inanç ve kültürünün yayılmasında ve yerleşmesinde hayati rol oynamışlardır.

12

Şehir Defteri
Ocak 2020

Şehir ve Tarih

Çorum ile Müslümanların yolu daha İslam tarihinin ilk devirlerinde Hicri 40'lı yıllarda Konstantin üzerine yapılan seferler esnasında kesmiştir. Nihayet kaynaklarda haklarında yeterince bilgi olmasa da İslam ordularında görev aldıkları anlaşılan sahâbelerden Suheyb-i Rumi (R.A.), Ubeyd-i Gazi (R.A.) ve Kereb-i Gazi'nin (R.A.) Çorum'da medfun oldukları kabul edile gelmiştir. Ancak ne var ki bu ilk temaslar daha çok askeri olup bölgenin kapsamlı bir dönüşüme yol açacak şekilde İslamiyet ile buluşması Danışmendiler ile başlamıştır.

Fethinden itibaren Türkmen aşiretleri tarafından yurt ve otlak olarak kullanılan Çorum'un sistemli bir iskâna tabi tutulması, bölgedeki nüfus dengelerinin Türkmenler lehine dönmesi sürecinin uzunca bir dönemde olduğundan şüphe yoktur. Çorum'da kurulan en eski tekke ve zaviyeler takip edildiğinde bile bunu görebilmek mümkündür. Zira derviş grupları gerek Anadolu Selçuklu çağında gerekse özellikle Moğol istilasıyla başlayan ve Osmanlı döneminde de devam eden tarihsel süreçte fütuhâtın önünde, içinde ve arkasında ama hep odağında yer almışlardır. Gazi dervişler

seferlere bizzat katılmış hem ordunun manevi ve psikolojik gücünü yükseltmiş hem de Türkmenleri gaza ve cihat konusunda teşvik etmiştir. Sûfiler ve dervişler bu dönemlerde fütuhât, iskân organizasyonlarının sevk ile idaresi ve irşat hususlarında başat rol oynamışlardır. Ömer Lütfi Barkan'ın aktardığı üzere onlar, özellikle ziraat ve bahçecilik yapmaya müsait yerlerde, güvenlik problemi bulunan önemli geçit güzergâhları üzerinde, yeni fethedilen uç bölgelerde tekke ve zaviyelerini kurmak ve etraflarına kendilerine coşkun bir sevgi ve muhabbetle bağlı olan göçer Türkmen aşiretlerini konuşlandırmak suretiyle buraların yer ve yurt tutulmasını sağlamışlardır. Anadolu İrfanının oldukça özgün, özgür ve özerk olduğu Ortaçağ'da aşiretle birlikte, sufilerle, dervişlerle temsil edilen tarikat, devlet ve ona bağlı bulunan ulema dışında toplum dinamikleri içerisinde örgütlenmenin ve tekâmül etmenin önemli bir aracı olarak çok sayıda işlevi bir arada yerine getirmiştir.

İşte bütün bu mülâhazalar eşliğinde Çorum'da da Aşıkpaşazâde'nin Abdalan-ı Rum, Gazîyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum ve

Bacıyan-ı Rum dediği kitlelerin özellikle de sûfilerin izlerini sürerek onların bölgede Türk İslam medeniyetinin yerleşmesindeki önemli rollerini müşahade etmek mümkündür. Nitekim tarihi kayıtlardan anlaşıldığına göre Çorum havalisinde 13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başlarından itibaren Vefâî, Kalenderî, Üveysî geleneğe sahip sûfiler görülmeye başlanmıştır. Onlar, kurdukları tekke ve zaviyeleri ve bu yerler etrafında sevk ve idare ettikleri iskân organizasyonları sayesinde hem göçer Türkmen aşiretlerin hem de taşıyıcısı oldukları Türkistan-Horasan irfanının bölgede yerleşmesine ve bu toprakların Türkleşip İslamlaşmasına büyük katkı sağlamışlardır.

Bir Vefâî dervîşi olan ve dönemin önde gelen şeyh ailelerinden birisine mensup bulunan Elvan Çelebi söz konusu bu sûfilerden bir tanesidir. Elvan Çelebi'nin büyük dedesi meşhur Babâî isyanının (1240) başkahramanı Baba İlyas-ı Horasanî'dir. O'nun etrafından cereyan eden hadiseler bir yönüyle sûfilerin dönemin siyasi ve içtimai yaşantısı üzerindeki güçlü etkilerine diğer yandan da özellikle Moğol İstilasının derin

tesirlerine ve dönemin Anadolu Selçuklu yönetimi ile Anadolu kırsalı arasındaki siyasi, askeri, sosyal, ekonomik ve kültürel problemlerine işaret etmesi açısından önemlidir. Baba İlyas'ın temsil ettiği irfan geleneği o, bu isyanda öldürülmesine rağmen kendisinden sonraki dönemlerde de Anadolu'da ve pek tabi olarak dip torunu Elvan Çelebi maharetiyle de Çorum havalisinde bulunan Türkmenlerin inanç ve zihin dünyası üzerinde etkisini sürdürmüştür. Elvan Çelebi'nin dedesi Muhlis Paşa Karamanoğulları beyliğinin kuruluşunda etkili olurken babası Âşık Paşa (ö. 3 Kasım 1332) ise daha çok Türkçe kaleme aldığı dini, tasavvufi mahiyetteki eseri Garipnâme ile döneme damgasını vuran şahsiyetlerden birisi olmuştur. En eski Türkçe kaleme alınmış tasavvufi eser olması, başka bir deyişle irfan geleneğinin ilk kez Türkmenlerin diliyle kaleme alınması bu eserin, dönemin toplulukları üzerindeki etki gücünü artırmıştır.

Elvan Çelebi (ö. H. 760 / M. 1358 - 59 ve sonrası) ise kurduğu zaviyesiyle 14. asrın ilk yarısında özellikle Eretnaogulları bölgesinde önemli bir dini, sosyal, kültürel merkez haline almıştır. Hüseyin Hüsameddin buradaki külliye'nin 753 (M. 1352)'de yaptırıldığını, Eretna Bey'in veziri Alâeddin Ali Şâh-ı Rûmî zamanında Elvan Çelebi'ye zengin vakıf tahsisleri yanında köyün etrafındaki arazinin bağışlandığını kaydetmiştir. Bütün bunlar dedeleri gibi Elvan Çelebi'nin de zamanında etrafında bulunan siyasi çevreler üzerinde nüfuz sahibi bir tarihi şahsiyet olduğunu göstermektedir. Onun Saint Theodore adına mevcut bir manastır üzerine inşa edilen zaviyesi, Elvan Çelebi köyü başta olmak üzere hem civar bazı yerlerin iskân ile yerleşime açılmasında hem de bölgede siyasi ve içtimai dengelerin Doğu Roma kültür ve medeniyet havzasından Türk İslam medeniyet havzasına doğru kaymasında önemli rol oynamıştır.

Elvan Çelebi ile çağdaş olduğu anlaşılan Seyyid Murat da yine 14. yüzyıl ortalarında Çorum-İskilip arasında tekin olmayan Harami Deresi geçit yolu güzergâhında zaviyesini kurmuştur. Elvan Çelebi'nin M. 1358-59 tarihlerinde vefat ettiği, Seyyid Murat'ın da H. 769/M. 1367'de Ovacık (bugün Seydim) köyünde zaviyesinin vakfını kurduğu düşünülürse muhtemelen yaşça Elvan Çelebi büyük

olmakla birlikte bu iki süfinin çağdaş oldukları anlaşılmaktadır. Seyyid Murat zaviyesi hem Çorum-İskilip-Osmancık kavşağında bir konaklama yeri hem de gelip geçen yolculara ve fakir fukaraya "Daru'l Fukara" namıyla çok yönlü bir sosyal tesis olarak hizmet vermiştir. Bunların yanı sıra zaviye, bölgenin güvenliğinin sağlanmasında, etrafında bulunan göçer Türkmen aşiretlerinin bölgeyi yer, yurt tutmasında ve irşadında da aktif rol almıştır. Elvan Çelebi zaviyesi gibi bu zaviyenin de zengin vakıfları Çorum'da dükkân ve arazi gelirlerinin bulunması ne denli önemli kamusal hizmetleri yürüttüğünü göstermesi açısından önemlidir.

Çorum'un çeperlerinde Samsun istikametinde kurulan Piri Baba tekkesinin de (Bugün Piri Baba Çamlığı diye bilinen yerde) Elvan Çelebi ve Seyyid Murat zaviyeleriyle aynı dönemde kurulmuş olması irfan geleneğinin bu zaman diliminde Çorum'da etkin olmaya başladığını açıkça göstermektedir. Veysel Karani Soyundan gelen Şeyh Zeynüddin'in halifesi Piri Baba'ya izafe edilen bu tekkenin en eski tarihli vakfiyesi H. 768/M. 5 Kasım 1366 tarihlidir. Şu halde Şeyh Zeynüddin, Elvan Çelebi, Piri Baba ve Seyyid Murat hemen hemen aynı zaman diliminde(13. Yüzyılın sonları 14. yüzyılın ortaları) yaşamışlardır.

Hârizmşahların 1231'de büyük bir gürültüyle yıkılması, ardından Moğol istilası baskısıyla Anadolu'ya akın eden Türkmenler yine Moğol darbesiyle dağılan Anadolu Selçuklu topraklarında ve uç bölgelerde sağa sola savrulmuşlardı. İşte bu kaos ortamı bir taraftan beylikler ve

Osmanlıların siyasi önderliğinde diğer taraftan ise yazımızın başında ifade ettiğimiz üzere çoğu tasavvufi mesrep olan sosyal zümrelerin önderliğinde fetihle başlayan, irşatla ve iskanla devam eden, kesin bir yurt edinmeyle sonuçlanan süreçler halinde Türk İslam medeniyeti lehine fırsata çevrilmiştir. Nitekim bu tarihi düzlemde Çorum'da da Elvan Çelebi, Şeyh Zeynüddin, Piri Baba ve Seyyid Murat gibi irfan geleneğinin güçlü temsilcileri kurdukları tekke ve zaviyeleriyle güç, nüfus ve nüfuz dengelerinin Türk İslam medeniyetinin lehine değişmesinde ve dönüşmesinde önemli rol oynamışlardır.

Kaynakça

Barkan, Ömer Lütfi (1942). "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri Ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II, 279-304.

Elvan Çelebi, Menâkıbu'l-Kudsiyye Fi Menâsibi'l-Ünsiyye-Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkıbevi Tarihi, (Haz. İsmail E. Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak), TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 27.

Abdi Zade Hüseyin Hüsameddin(1996). *Amasya Tarihi*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Korkmaz, Şerif (2003). *Çorum'un İdari Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet, Gazi Üniversitesi, SBE, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi*, Ankara.

İşık, Z. Seyyid Murat (Seydim Sultan) Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Tarihi, *Turkish Studies History*, 2018, 13(1), 61-80.

İşık, Z. Hasan Balım Sultan Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi, *Turkish Studies Sosyal Bilimler*, 2018, , 13(3), 316-334,

İşık, Z. (2017). *Tekkedeki İktidar Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal Alanda İktidar Mücadelesi*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Şahin, İ.(1993), "Çorum", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 8. cildinde, 373-376.

YAZMA ESERLER VE ÇORUM'DAKİ YAZMA ESER VARLIĞI

■ Prof. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ

El yazması, matbaanın sağladığı seri üretim imkânlarından evvel elle yazılan ve çoğaltılan, kimileri yazısı, cildi, minyatürü ve tezhibi ile sanatsal değer kazanan kitaplar hakkında kullanılan bir tabirdir. Eskiden bütün eserler elle yazılmak suretiyle çoğaltıldığı için böyle bir ayırt edici terim kullanılmamaktaydı. El yazması (manuscript) teriminin ortaya çıkışı, matbaanın icadından sonraya rastlar.

Kültürel mirasın aktarımında önemli rol oynayan yazma eserler, aynı zamanda birer sanat eseridirler. Onların her birinde, içeriğinden bağımsız gelişen bir estetik duyarlılık bulunur. Böylece yüksek sanat kudretine sahip bir şairin içli şiirleri, ele alındığında izlemeye doyulmayacak güzellikte bir abide haline gelir. Her bir yazma eser onu ilk yazan kişi dışında hattat, mücellit, müzehhip, minyatürcü gibi sanatçıların da katkısıyla vücuda getirilir. Farklı yeteneklere sahip sanatçılar, yazma eser sayesinde ortaklık kurarlar ve sahip oldukları hüneri, inandıkları değerleri sonraki nesillere aktarabilmek için göz nuru dökerler.

Her bir yazma eser, dünya üzerinde tektir. Onlar, matbaa ve bilgisayar imkânlarının sağladığı çoğaltma biçimleriyle değil, her aşamasına beşeriyet sinen çileli bir uğraşın mahsulüdürler. Senelerce süren bir meşek ile işinde ehliyet kazanan bir hattat, eğitiminin kendisine kazandırdığı beceriyi, insani zaafılarından olabildiğince arındırarak sayfalara nakşeder. Aynı eseri, ikinci kez yazsa bile birbirinin aynısı olan iki kopya üretemez. Bu nedenle yazmalar özeldir.

Konusu kitaplar olan bilim dalı “bibliyografya” olarak anılır. Bu sözcük Türkçede daha çok bir çalışma için başvurulacak kaynakların dökümü, yani kaynakça karşılığında kullanılır. El yazmalarını inceleyen bilim dalı ise “codicology (manuscriptstudies, ilmü'l-mahtûtât)” adıyla bilinir. Türkiye’de bilhassa son yıllarda metin olgusunun önem sayesinde yazma eserin fiziksel özellikleri

ile onun içeriği arasındaki derin münasebet tespit edilmiştir. Böylece yazarın ya da şairin elinden çıkan esere ulaşabilmek için, her bir nüshanın son derece önemli olduğu bilinci uyanmış, yazma eserlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için kimi faaliyetler başlatılmıştır.

Osmanlı edebiyatına gönül verenlerin, onu çalışanların yolu, bir noktada kesinlikle yazma eserlerle kesişir. Benim de zaruri olarak yolum yazma eserlerin gizemli ve renkli dünyasıyla kesişti. Onlarla kurduğum akademik ilişki beni, Çorum’daki Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi’nin kapısına kadar getirdi. Bir yazma eser kütüphanesi için en güzel yer tercihinin yapıldığını söyleyebileceğim bu mekânda, çalışanların ilgisi ve hoşgörüsü sayesinde pek çok saat geçirdim ve birçok yazma eseri araştırdım.

Hâlihazırda 9077 matbu, 4256 yazma eserin bulunduğu kütüphanede, insanı çalışmaya sevk eden bir atmosfer var. Ben de bu atmosferi ciğerlerime çekerken daha önce hiç bilinmeyen ve günümüzden altı yüz yıl önce yaşamış Fezâî mahlaslı bir şairin Divan’ına rastladım. Akademik çalışmalarda daha önce ele alınmamış şairlere ve bilgilere ulaşmak esastır. Ben de böyle bir çalışma bulmanın sevincinin yeniden tatmış oldum.

Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nden görüntüler

Fezâî, XV. yüzyılın meşhur şairi Şeyhî'nin öğrencisiydi ve şiirlerinde ondan övgüyle bahsediyordu:

**Fezâî sözlerin nazm-ı müferrih
olduğu bu kim**

**Atâyımış sana Hak'tan hayâl-i
tab'ı Şeyhî'nin**

(Ey Fezâî! Senin sözlerinin ferahlık vermesinin sebebi, Şeyhî'nin şairlik hayallerinin sana Allah'tan bir lütuf olarak verilmesiymiş.)

**Şeyhî gibi sa'y eyle ki şi'rinde
Fezâî**

**Nân içre nemek gib'ola divânlar
içinde**

(Ey Fezâî! Sen de şiir konusunda Şeyhî gibi çalış ki senin divanın diğer divanların içinde ekmekteki tuz gibi olsun.)

Şimdiye kadar hiçbir kaynakta adı geçmeyen Fezâî ise aynı yüzyılın oldukça başarılı sayılabilecek, şiir sanatına ve Türkçeye vâkıf bir sanatkârıydı. Bu eseri, çalışma arkadaşım Halil Sercan Koşık ile baskıya hazırladık ve yayınladık. Böylece nüshası Çorum'da bulunan bu şairi, edebiyat tarihine kazandırdık. İşte onun güzel beyitlerinden birkaçı:

**Verdim sana dil bana seni yâr ola
sandım**

**Bu derde esir olacağım bilmedim
ey dost**

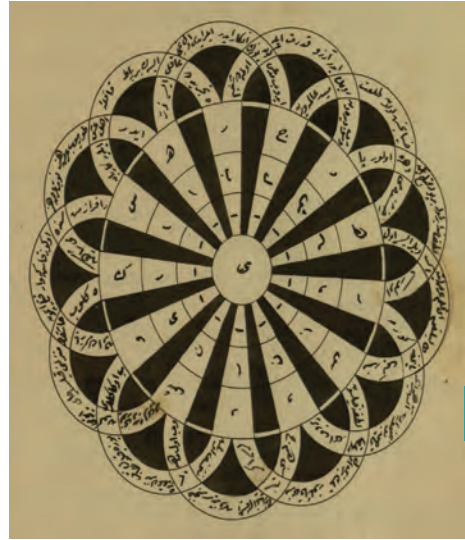
(Ey sevgili! Sana gönül verdim, bana yâr olacaksın sandım. Bu derde esir olacağımı bilmedim.)

**Cânâ cefâ ve cevri ni gönlüm vefâ
bilir**

**Her ne cefâ kim senden erer hoş
safâ bilir**

(Ey sevgili! Gönlüm senin cevri ü cefanı vefa bilir. Senden hangi eziyet erişse, onu hoş sefa bilir.)

Çorum'da hâlâ keşfedilmeyi ve gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen birçok eser bulunuyor. Örneğin Fezâî'nin mesnevileri de bizim tarafımızdan yayınlanmaya hazırlanmaktadır. Dilerseniz, şimdi de yazma eserlerin ilginç dünyasından birkaç numune verelim:

İlk defa şahsım tarafından deşifre edilen, Kırım Hanı Şahin Giray'a ait bir şifreli şiir

یا حفظ یا کبیج
۴۵۱۱۱

Eskiden haşeratin kitaba musallat olmasını engellemek için eserin ilk varacağına “Yâ Kebikec” “Yâ Hafız” ibareleri ve bazı tılsımlar yazılırdı. Kebikec, kitapları korumakla görevli cinin adıdır. Hafız ise Allah'ın koruyucu sıfatıdır. Abdülbaki Gölpınarlı, “Divan Edebiyatı Beyanındadır” adlı eserinde kebikec inancı ile ilgili şu nükteyi anlatır: “Hocanın biri, mollasından bir kitap ister. Molla, kitabı eline alınca görür ki lime lime; güve delik deşik etmiş. ‘Hocam,’ der ‘kitabı güve yemiştir!’ Hoca bağırır: ‘Ya Kebikec yazmadın mı?’ Molla cevap verir: ‘Yazdım, yazdım, ama önce Kebikec’i yemiştir de sonra kitabı yemiştir!’”

ولے ایضاً
گوزلرم یاں اقدر شول وی جان کو
ایرینان کبیجی در د خندان او
خطاریا شکله جانان
باغبان خالہ مند و کور گلستان او
سینہ زخم اور جاوشن پیکان
سنگان ایرواند غمہ تیر خد نک
دل نظر ابلہ دکل کل صفا ثمان او
خاک بایک وارکن ای دلہر خورداشت
مورضہ قصہ ابدیہ مرسلیمان
غالی لعلکدہ جانان بلہ کم سر ندر
مرغزل کم بغلہم سن شاہ خوبان او
و شکر نظمی کی غایتہ موزون سکند
رستی ولس جان ویرم بوکلہ میدان کو
جون شہا شکر طرقتن فضا بوکون

Tek nüshası Çorum'da bulunan Fezâyî Divanı'ndan bir gazel. Okunuşu şöyledir:

Gözlerim yaş akıtır şol rûy-ı
cânân üstüne

Ebr-i nisân gibi yağar verd-i
handân üstüne

Hatt-ı reyhânınla cânâ durmayıp
eyler nizâ'

Bâğbân-ı hâl-i Hindû gör gülîstân
üstüne

Sen kemân-ebbrû ataldan gamze-i
tîr-i hadeng

Sineme zahm urdu uş peykân
peykân üstüne

Hâk-i pâyin var iken ey dilber-i
hûr-ı bihişt

Dil nazar eyler değil kuhl-i
Sıfâhân üstüne

Hâtem-i la'inde cânâ bilmezem
kim sır nedir

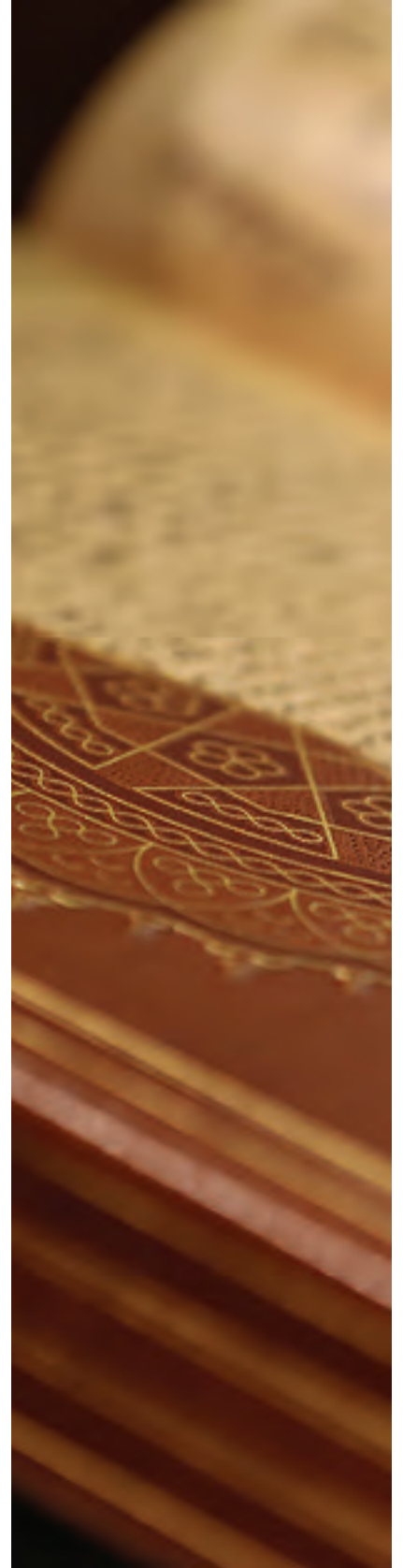
Mûr-ı hattın kâd eder mühr-i
Süleymân üstüne

Dişlerin nazmı gibi gâyetde
mevzûn söyledim

Her gazel kim bağladım sen şâh-ı
hûbân üstüne

Çün şehâ 'aşkın tarîkinde bu
Fezâyî bugün

Rüstemi-veş cân verem yolunda
meydân üstüne

آجوب از زمانیکه بچنده حسروک بانشه بر کونور من عسکر جمع اولد قده بر مبارک فنده
 بو بچه عسکر ایله رومدن جقوب بولد کیردی در آینه بهرام جوین حسروک روم وارو
 عسکر عظیم جمع ایدوب اوستنه کله و کندن اکاد اولد قده جمده عسکرینی بانشه جمع ایدوب
 سهر دن طشیره جقیدی و حسروک او کئی الوب اسکنه رکی طور دی کونورده بر کون حسرو
 کلوب بهر آمه مقابل اولدی اول کچه کجوب صباغ اولد قده ایکی عسکر در آت ارقه سنه کلوب
 غزم میده آن ایله بر حسروک عسکرینی بر بیاض فیلک اوستنه خودیدر جقوب نخنده قرار ایدوب
 بانشه اولان اکسیر لایه باقوب فونی طالعی کور نمک بکشد بر پس ایکی طرفدن دلاور
 میده اند کیروب بر برارینه جمده ایدوب

جنگ وجداله مبارکرت ایله بر کاه حسرو طرفندن اولان نهباز لر بهرام جوین
 طرفندن کلاندره غالب اولوب کاپره بهرام جوین جانبندن جقان دلاور لر
 حسروکسره هلو انرینه غلبه ایدوب بو طریق ایله بر آرزمان جنگ اولد قدن صکره
 حسروک بانشه اولان حکما نهبازیم بوسا عنده طالعک غایت فوتده اولمغین
 جهان عسکر جمده بیورک که براو غوردن دشمنی وزرینه هجوم ایلسونر دید کلرنده

ENTERNE ALMANLAR VE ÇORUM

■ Ali ALAKOÇ

1 933 yılında Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi ve uygulamaya başladığı politikalar Avrupa'da endişeyle izlenmeye başlanır. Hitler'in, Yahudiler başta olmak üzere ülkedeki azınlıklar üzerindeki yaptırımları ve yayılmacı bir siyaset anlayışına sahip olmasından rahatsız olan, kendi ülkelerinde artık çalışamayacağını anlayan, hayatlarından endişe eden birçok bilim insanı Türkiye'ye kaçar ve sığınır.

Genellikle bilim insanı, kültür ve sanat alanında önemli isimlerin yer aldığı bu sığınmacılar Ülkemizde yeni kurulmaya başlanan Cumhuriyet'in gelişmesinde, Üniversite reformlarında, tıp, hukuk, arkeoloji, sahne sanatları ve güzel sanatlar alanında etkin ve önemli görevler üstlenirler.

Hitler Almanya'sının 1 Ekim 1939'da Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan ve 55 milyona yakın insanın öldüğü tahmin edilen 2. Dünya Savaşı'nın bütün olumsuz etkileri savaşa girmemesine rağmen Ülkemizde de fazlasıyla hissedilir.

1939'da Almanya'nın yayılmacı politikasına karşılık olarak, **İngiltere ve Fransa ile "Yardımlaşma Paktı"** imzalayan Türkiye, 1941 yılında da Almanya'nın Yunanistan'ı işgal etmesiyle Almanya ile "Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması" imzalayarak 2. Dünya Savaşında denge politikası gütmeye çalışır.

Fakat Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin anlaşılması, İngiltere ve Fransa'nın yoğun baskıları sonucunda Türkiye 2 Ağustos 1944 yılında Almanya ile diplomatik ilişkileri kesme kararı alır. Bu karar sonrasında ise 23 Şubat 1945 tarihinde fiilen olmasa bile resmen Almanya'ya **savaş** ilan edilir.

Tüm bu gelişmelerin ışığında "Devletler Hukuku Kaideleri" gereği ya Ülkemizde yaşayan Almanlar tekrar kendi

memleketlerinde dönecek ya da Anadolu'nun ücra kentlerinde enterne (Belirli bir yerde oturmağa mecbur edilen yahut gözaltına alınan kimse) edileceklerdir.

İşte bu yazımda 1944 yılında İstanbul'da yaşayan ve Almanya'ya kendi memleketlerine dönmeyen ve ilimizde ikamete mecbur bırakılan "Enterne Almanlar" konusunu işlemeye çalışacağım.

Almanya hükümeti, kendi memleketlerine dönmeyen ve Ülkemizde kalan Almanların vatandaşlıktan çıkarılacağını, haymatlos yani vatansız kalacaklarını açıklar. Buna rağmen az sayıda Alman kendi memleketlerine döner. 16 Ağustos 1944 tarihinde Almanların kendi ülkelerine dönmesi için gerekli süre dolar. Bu tarihten sonra Ülkemizde kalan Almanların Anadolu'nun değişik şehirlerinde zorunlu ikamete tutulacakları enterne süreci hazırlıkları başlar.

Değişik kaynaklarda yaklaşık 1200 civarında Almanın Ülkemizde kalmak için dilekçe verdiği belirtilir. Türkiye'de kalacak olanlardan ilk katile 23 Ağustos'ta Çorum, Yozgat ve Kırşehir'de açılacak kamplara gönderilmeye başlanır.

Tarih Dergisi, Sayı 63 (2016 / 1), İstanbul 2016, s. 89-126 Reel Politğin Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: Almanların Ülkelerine Dönmesi ve Türkiye'de Kalanların Enterne Edilmesi (1944-1945) çalışmasında Bülent BAKAR, bu gelişmeleri şöyle anlatacaktır.

Enterne edilecek Almanlardan 110 kişilik ilk grup 23 Ağustos 1944'te saat 14.50'de Haydarpaşa'dan kalkan trenle Anadolu'ya gönderilmiştir. Katilede bulunan kişilerden 40 kişi Yozgat'a, **36 kişi Çorum'a** ve 34 kişi de Kırşehir'e gönderilmiştir.

Anadolu'ya gönderilen bu ilk grubun içinde Saint George hastanesi hemşireleri, Deutsche

Orient Bankası'nın iki Müdür Yardımcısı ve bazı iş adamları bulunmaktaydı. Son Posta gazetesi ise enterne edilen ilk katiledeki Alman sayısını 113 olarak verirken, Galatasaray'ın eski Antrenörü Tandler'in de Anadolu'ya gönderildiğini belirtmiştir.

Türkiye'de kalan Almanlardan ikinci katile, 25 Ağustos'ta saat 14.45'te Haydarpaşa'dan hareket etmiştir. Yolcuları götüren özel tren 4 yolcu ve 9 yük vagonundan oluşmaktaydı. 134 kişiden mürekkep ve hemen tamamı Avusturya asıllı Alman vatandaşlarından oluşan bu gruptan 50 kişi Yozgat'ta, 50 kişi Kırşehir'de ve **34 kişi Çorum'da iskân** edilecekti.

27 Ağustos'ta ise üçüncü katile Haydarpaşa garından trenle sevk edilmiştir. 147 kişiden oluşan bu katileden 34 erkek, 31 kadın ve 5 çocuğun Yozgat'a, **25 erkek, 31 kadın ve 18 çocuğun Çorum'a** ve 1 erkek, 1 kadın ve 1 çocuğun Kırşehir'e yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

28 Ağustos'ta saat 19.30'da hareket eden Anadolu trenine ilave edilen özel bir vagonla 27 Alman daha dördüncü grup olarak sevk edildi. Böylece, 4 katile olarak toplam 418 Alman enterne edilerek Çorum, Yozgat ve Kırşehir'e gönderilmiş oluyordu.

1940'lı Yılların Çorum'u

Ankara'nın Başkent olması ile birlikte Çorum'da da çeşitli değişiklikler meydana gelir. İlk değişim kendisini ulaşım alanında gösterir. Çorum'u Ankara'ya bağlayan Çorum-Sungurlu-Ankara karayolu gelişmeye başlar.

Demiryolu ise Çorum'un ve Çorumlunun hayalini o yıllardan beri süslemektedir. 1892 yılında Ankara'ya ulaşan demiryolu hattını doğuya kadar uzatma

20

Şehir Defteri
Ocak 2020

Şehir ve Tarih

projesi 1914-1920 yılları arasında dekovil (küçük demiryolu) hattı olarak Elmadağ'a kadar açılmış, Cumhuriyet sonrasında ise 1927 yılında geniş hat olarak Kayseri'ye kadar uzatılmıştır. Bu hat üzerinde bulunan "Çerikli" Çorum'un demiryoluna ulaşma istasyonu olarak görev yapmıştır.

1945 yılında ilk otobüs şirketleri kurularak "Çerikli İstasyonu'na" düzenli otobüs seferleri başlatırlar. Yine aynı yıllarda bu şirketlerin kendi aralarında anlaşmaları sonucunda otobüs ücretlerini 17 liraya yükseltmeleri sonucunda Çorum Belediyesi "Çerikli-Çorum" arasında fiyatları düşürmek amacıyla otobüs seferleri başlatır.

1933-34 yılında yeniden tapu tahriri yapılırken Çorum'da mahalle sayısı 45'den 11'e düşürülür, 1944 yılında ise Çarşı Mahallesinin Çepni Mahallesi'ne bağlanması ile birlikte mahalle sayısı 10 olarak kalır. Bu mahalleler Ulukavak, Çöplü, Yavruturna, Yeniyol, Gülabibey, Tepecik, Karakeçili, Üçdutlar, Çepni ve Kunduzhan mahalleleridir.

1945 yılında Çorum'un il nüfusu 312.723, merkez nüfusu ise 47.162'dir. Türkiye'deki ilk sağlıklı su tesisatına sahip olan Çorum'da evlere su verilmesine Pertev Bey'in Belediye Başkanlığı dönemi olan 1934 yılında başlanmış, 1940 yılında 119 ev, 13 resmi daire, 20 otel, hamam gibi yerler su abonesi olmuştur. 1948 yılında Çorum'da 121 sokak çeşmesi vardır.

İşte enterne Almanlar böyle bir Çorum'a 1944 yılında Çerikli'den otobüslerle Çorum'a getirilirler. Bu otobüs yolculuğu çok zahmetli bir yolculuk olur.

1942 yılında Çorum'a sürgüne gönderilen ressam Abidin Dino ile Bedri Rahmi Eyüboğlu hatıralarında Çerikli-Çorum arasındaki otobüs

yolculuğu sırasında çektikleri sıkıntıları eserlerinde dile getirmişlerdir.

Bedri Rahmi Eyüboğlu, eşine yazdığı mektupta *"Canuşkam. Eğer seni ve Mehmedimi de böyle bir otobüse sokmuş olsaydım, kendimi hayatımın sonuna kadar affetmezdim. Ama şimdi Çorum'u gezerken seni ve Mehmet'i getirmediğime üzülüyorum. Fakat otobüsü hatırlar hatırlamaz: "Aman! Geçmiş olsun!" diye teselli buluyorum. Eğer Çorum tren yolu üzerinde bir yer olsaydı derhal sana telgraf çekip, "Gel," diye yalvaracaktım. Fakat maalesef muhakkak otobüs yolculuğu var... Otomobil yok... Araba yolculuğu da çok uzun sürüyor"* diye yazacaktır.

Enterne Almanlar konusunda en detaylı bilgileri veren bu konuda Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız kitabını yazan Kemal Yalçın, eserinde bu yolculuğu şöyle anlatacaktır.

"Çorum'a tren olmadığı için Enterne Almanlar Çerikli İstasyonuna kadar trenle gelirler. Buradan ise üç otobüs ile Çorum'a sevkleri yapılır. Üç otobüs, üç sefer yaparak Çerikli'de bulunan Almanları Çorum'a getirir. Aralarında, her yaştan, her meslekten kadın ve erkek, Çorum'da 2 yıl kalırlar.

Çorum'da Almanları karşılayan Emniyet Müdürü, *"Çorum dışına çıkmak yasak. Anladınız mı? Siz burada enterne edileceksiniz, fakat öyle kamp yok. Sizleri kampa kapatmayacağız. Biz sizinle Birinci Dünya Savaşı'nda kader birliği etmiştik. Siz bizim dostlarımızıdır. Sizler burada Çorumlu gibi yaşayacaksınız"* der.

Türk Hükümeti, enterne haymatlos Almanlara, Kızılay'ın depremzedelere verdiği günlük miktara eşit yardımda bulunmayı kararlaştırmıştı. Kızılay, ilk andan itibaren Almanlara yemek vermeye başladı ve ayrıca kira yardımı

yapılacaktı. Almanların çoğu, Çorum Saat Kulesi yakınındaki Alaybey Sokak'taki evlere yerleştirildi. Belediye Başkanı Baha Çorbacıoğlu, yüksek fiyatla Almanlara kiralanmış evlerin fiyatlarını normal seviyeye çekti ve fırsatçılığa izin vermedi.

Almanların kirası devlet tarafından ödenmekte, yardıma muhtaçların giderlerini ise International Rescue and Relief Committee (IRRC) karşılar.

Kendilerinin herhangi bir hizmet veya ürün üretip satmaları yasaktır. İhtiyaçlarını Çorum'dan sağlamak zorundadırlar.

Çorum halkının o dönemde çoğu yoksuldur. Buna rağmen tüm Çorumlular, enterne Almanlara evlerini, sofralarını açarlar. Alman komşulara, süt, yoğurt, ekmek gibi yiyecek maddeleri verirler. Çorum'un zengini, yoksulu ekmeğini, aşını, evini bu Almanlarla paylaşır.

Hemşire olan Almanlar, Çorumlu kadınlara çocuk bakımı, kadın hastalıkları ve tedavileri konularında yardımcı oldular. Dülger Eduard Bischoff eski evleri onarır. Hannover'de sobacı olan Alman kuzine sobalara ekleme yaparak büyütür ve sobanın adı Alaman Sobası olur.

Matbaa ustası Willi Blümmell, Çorum'da bozuk duran matbaa makinesini tamir etmiş ve çalıştırmıştı. Dülger Eduard Bischoff, kaldığı evi ve enternelelerin evlerini onardı, kısa sürede ustalığıyla ünlendi. Su tesisatçısı bir Alman, sokakta devamlı akan çeşmelerden evlere su alınmasını sağlayan bir sistem geliştirdi. Alman hanımlar, Türk hanımlarla yakın dostluklar kurarlar.

Karşılıklı olarak ev ekonomisi, fırırlı önlük, bıçkı-dikiş öğrenirli, öğretilir.”

Enterne Almanlar her ihtiyaçlarını, Çorum'un çarşı-pazarından sağlar. Çorumlu gibi değil, Alman gibi seçerek, özel siparişlerle üretirler, Alman gibi yaşarlar.

Kasaplara kasaplık öğretirler. Kemikli iri parça et yerine, kuşbaşı, pırzola, biftek, bonfile ayrımlarını gösterirler.

Bu konuda yaşadıklarını anlatan Sungur Sabuncuoğlu, bir yazısında “Kısa yaz tatilim boyunca, bir Almandan Fransızca dersi almamı

sağlamıştı babam. Sanırım çok da ucuzdu. Ders günü ve saatleri dışında da beraberce çevreyi dolaşmak, bol bol konuşmak şansını da veriyordu. Bu, benden çok Alman'ı mutlu ediyordu. Ben de kültür alışverişi yapmış oluyor, hem de doğa yürüyüşü alışkanlığına sahip oluyordum.

Enterne Almanların, Çorum kültür ve ekonomisine etkilerini daha güçlü değerlendirmek gerekir kanısındayım. Bu arada şahidi olduğum bir olayı da anlatayım: Sıcak bir yaz günü, öğleden sonrası...

Bir enterne Alman kadın,

vekâletname yaptırmak için noterliğe gelmişti. Noter, babamdı. Türkçe-Almanca iki yönlü bir vekâletname yapabilmek için, yasal olarak, yeminli bir tercümana ihtiyaç vardı. Babam, enterne Almanlardan Prof. Klein'i yeminli tercümanlık için çağırttı.

Prof. Klein, dünya çapında dil ve tarih bilgini idi. Türkçe ve Osmanlıcaya olağanüstü hâkimdi. Noterlikte arkada özel büroda Herr Klein'i ben ağırılıyordum. İşlem sırası gelince, salona geçip Alman hanımın dilediği vekâletnameyi yaptılar ve babamla beraber arka özel odaya geldiler.

Çok güzel bir sohbet başladı aralarında. 1930'larda Atatürk'ün dil ve yazı devrimi için çalışmalarında ve de Dolmabahçe Sarayında yapılan beynelmil (uluslararası) yazı kongresinde yetkili delege olarak bulunmuştu. Eskimiş çantasından ortaya döktüğü fotoğraflar, belgeler ve kitaplarla gösteriyordu ki, Orta Asya Orhun anıtlarını incelemiş ve o yazıyı okumayı başarmıştı. Konu kültür ve tarih olunca babam ile Herr Klein'in bu mülakatı bitmek bilmiyordu. Ben de yanlarında meraklı-şahit idim." diye anlatmıştır.

Çorum'a gelen bu Enterne Almalar arasında en önemlileri "Benim hayatımın bir bölümü Türkiye'de, İstanbul'da, Çorum'da geçti. Benim hayatım İstanbul'suz, Beyoğlu'suz, Türkiye'siz olmaz! Ben kendimi Türkiye'deki insanların, Çorumluların, İstanbulluların dışında görmüyorum diyen, Yaşar Kemal'in deyimiyle **"Almanların en Türkü, Türklerin en Almanı"** Cornelius Bischoff, **"Hocaların Hocası"** diye adlandırılan ve Boğaziçi Üniversitesinde adına **"Traugott Fuchs Kültür ve Tarih Mirası Arşivi"** kurulan Traugott

Fuchs, İngiliz Dili ve Edebiyatı uzmanı Hans Marchan" dir.

Çorum, Kırşehir ve Yozgat'a zorunlu ikamete gönderilen Almanlar, İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte artık özgürlüklerine kavuşma vakti gelmiştir ve 21 Aralık 1945 tarihi itibarıyla enterne Almanlar İstanbul'a dönmüşlerdir.

Çorum'dan İstanbul'a gelen enterne Almanlardan olan Bischoff, 23 Aralık 1945 tarihli Tasvir gazetesine verdiği röportajda enterne günleriyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır.

"Tekrar İstanbul'a dönmekten duyduğum sevinci tarif edemem. Ancak, sakın bunu yanlış anlamayın. Bu sadece güzel şehre kavuşmanın bir sevincidir. Yoksa biz Çorum'da da hiç yoksulluğa, esarete katlanmadık. Size mahallî otoritelerden gördüğümüz insanî muameleden ziyade yerli Çorum halkından, köylülerden gördüğümüz yakın alâkayı belirtmek isterim. Hatta bu alâka o derece büyüktür ki, bazen hediye olarak ta evimize kadar yoğurt, süt, yağ gönderiliyordu. Zaten, hükümet bütün ihtiyaçlarımızı kâfi derecede temin ediyor ve meselâ ayda 36 lira yiyecek, 10 lira odun, 5 lira ev parası veriyordu. Bu para belki size az görünür, fakat etin kilosunun 60 kuruş olduğunu söylemek bu hususta kâfi bir fikir verebilir zannedirim. Çorum'da soğuktan başka hiçbir şikâyetimiz yoktur. Emniyetten izin aldığımız takdirde şehirden pek uzak olmayan bağlara bile gidebiliyorduk".

Kaynakça:

- 1- Yalçın Kemal, Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız, T. İş Bankası Kültür Yayınları
- 2- Sabuncuoğlu, T. Sungur, 30 Mart 2016 Çorum Haber Gazetesi
- 3- Bakar Bülent, Reel Politğin Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: Almanların Ülkelerine Dönmesi ve Türkiye'de Kalanların Enterne Edilmesi (1944-1945) Tarih Dergisi, Sayı 63 (2016 / 1), İstanbul 2016, s. 89-126 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/430381>
- 4- EYÜBOĞLU Mehmet Hamdi, Bedri Rahmi-Eren Eyüboğlu Aşk Mektupları (1937-1950), T. İş Bankası Yayınları
- 5- Çorum Tarihi, 5. Uluslararası Çorum Hitit Festival Komitesi Yayınları
- 6- Şen Faruk, Prof. Dr., Ayyıldız Altında Sürgün, Türkiye-Avrupa Eğitim ve Bilişel Araştırmalar Vakfı- <https://tavakvakfi.org/wpcontent/uploads/2019/01/Ayy%C4%B1ld%C4%B1z-Alt%C4%B1nda-S%C3%BCrg%C3%BCn-1.pdf>
- 7- Çorum Belediyesi Kent Arşivi

Bischoff / Çorum'un fahri hemşehrisi

Traugott Fuchs/ Ressam

24

Şehir Defteri
Ocak 2020

25

Şehir Defteri
Ocak 2020

Kapılıkaya / Foto: Ahmet Erdem

FOTOĞRAFLARIN DİLİ

■ Ayşe ÇALIŞKAN

Tarih boyunca insanlığında, bulunduğu anı ölümsüzleştirme hissi hep var olmuş. Mağara duvarlarına resmetme serüveni ile başlayan süreç Jon Van Eyck'in, 'Arnofili'nin Evlenmesi' tablosuyla ilk kez tuvale döküldü. Ortaçağ'da ise genellikle kilise ve ibadethane duvarlarında görülen resimler adeta Ortaçağ karanlığını aydınlatan bir sanata dönüştü. 16. yüzyılda Caravaggio, 17. yüzyılda Rebrandt ışığı ve gölge oyunları ile, fotoğraf kelimesinin yani yunanca photo(ışık)-graphie (çizmek) kelimelerinin bize verdiği büyüğü tablolarına yansıtmışlardı.

19. yüzyıla gelindiğinde Fransız Niepce uzun deneyler sonucunda, karakutu kullanarak görüntüyü kurşun – kalay alaşımını özel bir plakaya düşürmüştür. 8 saat süren bir çekim olsa da Niepce'nin evinin penceresinden oluşturduğu bu görüntü tarihin ilk fotoğrafıydı. Niepce'den sonra 1800'lü yılların ilk yarısında Henry Fox Talbot ilk negatif fotoğrafı elde ederek, fotoğraf

tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu tarihlerden sonra fotoğraf tarihinde yeni bir döneme geçilmiştir.

Dijital görüntüye geçmenin hemen öncesi çoğumuzun hatırlayacağı; LCD ekranlardan "nasıl çıkmışım, bakayım? diye sorulmayan, kamera önüne sadece önemli kişi, gün veya hadiseler olmadan geçilmeyen, pozlar sayılı olduğu için 'tekrar çek' denmenin ayıp sayıldığı bir dönemdi. Bir fotoğrafa bakmak için günlerce hatta bazen aylarca beklenilir, fotoğraf çıktığında ise çoğu zaman gözün kapalı ya da tam konuşurken çıktığı fark edildiğinden 'tab ettirme' sürecinin riskli olduğu zamanlardı. Sonrasında değişen ve gelişen teknoloji ile bugün ki dijital fotoğraflara geçiş süreci tamamlandı.

Şimdi ise bir fotoğrafa ulaşmanın, bir anı dondurmanın en kolay olduğu evredeyiz. Kolay ulaşılan şeylerin kıymetini yitirdiği de hepimizce aşikârdır. Oysaki fotoğraf; her kareye bir hikâye sığdırması, aynı yerde

farklı saatlerde bize sunduğu ışık oyunları, kurgu ve kompozisyon kurallarıyla birlikte Bauhaus'dan (Sanat Okulu) bu güne her zaman gördüklerimize farklı gözle bakmayı öğreten bir sanat haline gelmiştir.

Tarihin derinliklerinden günümüze kadar birçok medeniyetin izlerini taşıyan Hitit Güneşinin doğduğu yer Çorum... Anadolu kültürünün binlerce yıllık birikiminin ilçelerine, sokaklarına, caddelerine sirayet ettiği yegâne şehirlerden bir tanesidir...

Kadrajımdan ikinci boyuta taşıdığım Çorum fotoğrafları hasretin, ümidin, kederin kısaca yaşamın yansıması olan kareler.

Anadolu'da analar başına bağladığı tülbendin ucundaki oyalara hasretlerini, umutlarını, özlemlerini işlerler.

Evlatlar büyüyen, ot ocak çeviren ve adeta tecrübenin ayaklanmış hali olan ANA DOLU...

Ahşap evlerin insana bakan yüzü...

Yolların misafirleri; gidenler – gelenler...

Şehre iniş...

Kundura tamirinden sonra elinde kalan ağır deri kokusunu bastırmak için mandalınanın ağzında bıraktığı lezzetten çok kabuklarının elinde bıraktığı kokuyu sevdiğinden dükkânından eksik etmeyen amcalar; yüzündeki çizgilerle yaşamı özetliyor.

Kundura dükkânında ikindinin yaklaştığını haber eden “saatler”...

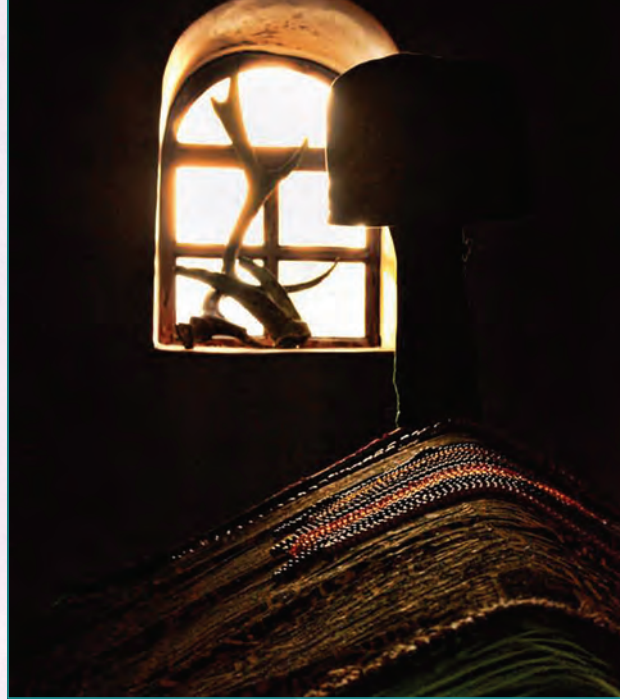
Ve Çorum'un emekle, inançla, tevekkülle ekilen, biçilen pirinci... Çorum'un denize kıyısı yok. Denizin de Çorum'a...

Yaz aylarında ırmak kenarlarındaki tarlaların denize dönüşmesi; Çorum'un muhteşem görsellerinden. Burası yazları tatilsizdir. Emegin, gayretin, çalışmanın sofraya misafir olma sürecidir, Pilav Denizleri... Pilav Denizinin sağaltıya neden olan dalgaları arasında geçen hayatlar karamsarlığa mahal bırakmaz. İyimserlik ve umut sürekli diridir. Pilav Denizlerinde zahmetin neden olduğu kurtulma isteği gayretin ve azmin sebep olduğu umuda yenik düşer. Çünkü çeltik sadece bir geçim kaynağı değil aynı zamanda yaşam döngüsünün kendisine bağlandığı berekettir.

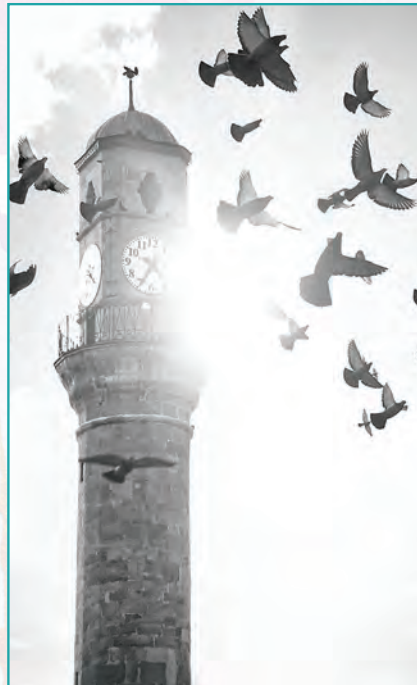

Pirinç tarlaları...

Garip Çoban Seyit Ali, Anadolu Erenleri geleneğinin kahramanlarından bir tanesi... Koyunların babası... Fatih Sultan Mehmet Han Koyunbaba'nın methini duymuştur. Otlukbeli'ne giderken Osmancık 'a uğramıştır. Koyunbaba'ya bir elçi göndererek bir isteği olup olmadığını sormuştur. Türbedar olmak kolay değil; kendi için bir şey istememiş Seyit Ali... Bir köprü istemiş yaşadığı topraklara. Köprü'nün yapımına başlanmış fakat Fatih'in vefatıyla köprü yarım kalmış. Koyunbaba durmaksızın geyiklerin sırtında taş taşıyarak köprüyü 2. Beyazıt zamanında tamamlamış. Birçok kervana; yolculara geçit olmuş köprü.

Garip Çoban Seyit Ali'nin türbesi...

Abdulhamid Han'ın koruması olan Hasan Paşa'nın hemşehrilerinden talebi üzerine Çorum'a hediyesi... Çorum'da vakti, saati belirleyen tarihi sembol. Saat Kulesi... Güvercin kuğurtuları, esnaf sesi, saat başlarında ve yarımlarda kulenin sesine karışıyor. Ve Saat Kulesi tarihi ihtişamıyla bütün Çorum'a hayatın devam ettiğini imliyor.

7-8 Hasanpaşa Senfoni Orkestrası...

SON HATTUŞALI

■ Erdal ŞAHİN

28

Şehir Defteri
Ocak 2020

Şehir ve Kültür

Sinema ve sahne sanatlarının, tarihin toplumla güçlü bir bağının oluşmasında ve anlaşılmasında azımsanamayacak bir öneme sahip olduğunu bilmekteyiz. Bunun en güzel örneğinin ise Hollywood sinemasının, binlerce yıllık uygarlık tarihinde küçük bir dilime sahip olan Amerikan tarihini çok iyi işleyebilmesi ve yeni nesillere anlatabilmesidir.

Medeniyetin dünyada yayılışından binlerce yıl sonra kurulan ülkeler bile, sanatın evrensel niteliklerini kullanarak kitlelere kolaylıkla ulaşmayı başarmış ve kendi kültürlerini zenginleştirmişlerdir. Bu konuda bizim sanat dünyamızın yeterli adımları atmadığına tanık olmak ise ne yazık ki üzüntü verici.

Dünya'nın en eski uygarlıklarından birisi olan Hititler, gün ışığına çıkmamış gizemleri hala toprağın altında saklı olsa da, mevcut bilgi ve belgelerle yüzlerce çalışmaya yetecek malzeme ve içeriğe sahip çok önemli bir eskiçağ devleti. Günümüzü anlamaya çalışırken yaşadığımız toprakların hafızasını da iyi yorumlamak zorundayız.

Öyleyse kendimize şu soruları sormamız gerekiyor:

Hititlerin mirasına bugün yeterince sahip çıkıyor muyuz?

Bize bırakılan bu mirası doğru kullanıyor muyuz?

Dünya'nın ilgisini çekmekte istediğimiz hedefe ulaşabildik mi?

Hattuşa, beş bin yıllık tarihe sahip muhteşem bir eski çağ başkenti.

Hitit Üniversitesi'nde Arkeoloji bölümün açılması kanımca bu konuda atılmış en önemli adımdı. Arkeoloji Bölümün açılması ile hem Çorum hem Türkiye hem de Dünya kazanmıştır. Çünkü kadim tarihin ortaya çıkmamış gizemleri ses bulmuş, dile gelmiştir. Bu konuda emeği geçenleri saygı ve sevgiyle anmanın anlamını ve önemini de küçümsemek gerekir.

Örneğin şehrimizde oluşturulan kent meydanına KADEŞ adının verilmesi önemlidir ve takdire de şayandır. Elbette bu güzel adım kısır ve basit bir ad vermeyle kalmamalı ve barışın anlamı olan bu ismin içi de doldurulmalıdır. Toplumsal barışa ve Dünya barışına katkı sunacak çalışmaların sergilendiği ve içeriğinin doldurulduğu bir meydan olmalıdır KADEŞ MEYDANI.

Düşünsenize, her yıl 1 Eylül Dünya Barış Günü'nde bu meydanda şehrimizin genç yeteneklerinin veya dışarıdan gelecek konuk sanatçıların çalışmalarını sergilemesiyle oluşacak havayı. Hatta Belediyemizin önderliğinde her yıl barışa katkı sunmuş insanlara sembolik de olsa barış ödülü verilmesinin etkisini hayal etsenize. Belki de bu tür etkinliklerle daha çok anlam katacağız Hattuşa'ya, dolayısıyla da Anadolu'nun kadim tarihine. Hem bizlerin hem de toplumların bu barış diline gereksinim duyduğu günümüzde güzel ve anlamlı bir adım olacağı düşüncesindeyim.

Sizlerle buradan bu kadim tarihin bazı bölümlerini paylaşacağım. Ancak baştan söyleyeyim bu tarihi yolculuğumuzda Hitit tabletlerinden elde edilen bilgilerin ışığında kurgusal bölümler de olacak. Yolculuğumuz beş bin yıllık antik kentimiz Hattuşa'dan başlayacak.

Ne dersiniz küçük bir giriş yapalım mı eskiçağın bu sade ve önemli başkentine?

Yolculuğumuzun ilk adımı Boğazkale... Yaşayan insan sayısı ne yazık ki her geçen gün azalan Boğazkale, ilk bakışta küçük bir bozkır kasabası havası veriyor olsa da ziyaretçilerine, üzerinde yaşadığı tarihin

ağırlığıyla heybetini de sunmakta ilçeye gelenlere. İlk kez otuz altı yaşında gördüğüm bu güzel ilçemize son on yıldır nerdeyse yılda en az on kez gittim. Kendimi bir Hattuşa sevdalısı hatta daha da ileriye giderek Son Hattuşalı olarak görmemi yadırgamazsınız umarım. Ki bu gezilerimizde dostluk kurduğumuz Hasan Amcamız gibi Davut gibi birçok güzel insanı da anlatmadan ve anmadan geçmeyeceğim elbette.

Kerpiç surun rekonstrüksiyonu ile bizi karşılayan Hattuşa binlerce yıllık bir sessizliği her an büyük bir çılgıca dönüştürebilecek gibi dikiliyor karşımıza. 2003-2005 yılları arasında yapılan bu sura bilimsel karşı çıkışlar olsa da şehrin tanıtımında gerekli olduğu düşüncesindeyim. Surları gördüğümüzde aklımıza ilk gelen Anitta'nın laneti oluyor. Ki ziyaretçilerin de en fazla merak ettiği bu soruyu aydınlatarak yolculuğumuza başlayalım isterseniz.

Bütün Anadolu halkları gibi Hititler de konuksever insanlardı. Konuklarına en güzel yiyeceklerini sunmakta tereddüt etmezlerdi. Dışarıdan buraya gelen tüccarların ve seyyahların anlatımıyla Hattuşa konukseverliğiyle nam salmıştı. Kuşşara Kralı Pithana oğlu Anitta da böylesi bir konukseverliğin aslında büyük bir zenginliğe delalet ettiğini düşünmekteydi. Bu zenginlikten payını almak için de olanca gücüyle Hattuşa'yı kuşatmış, uzun ve yıpratıcı bir kuşatmanın ardından şehri ele geçirmeyi başarmıştı. Ancak Anitta, Hattuşa'da umduğunu bulamaz. Çünkü aslında Hattuşa zengin bir şehir değildir, sadece Hattuşalılar gönlü bol insanlardır. Bunun üzerine sinirlenen Anitta tarihe kendi adıyla geçen laneti okumuştur. Anitta ile ilgili bu bilgilere Hattuşa kazıları sonucunda bulunan tabletlerden elde edilen bilgiler sayesinde ulaşılmıştır.

Anitta lanetinde şunları söyler.

“ Güçlü bir saldırı ile şehri aldım, yerine üzerlik otu ekтім.

Kim benden sonra kral olursa

Ve Hattuşa'yı tekrar iskân ederse,

Göğün Fırtına Tanrısı onu ezsın!”

Yaklaşık üç bin yedi yüz yıl önce dile gelmiş

bu lanetin günümüze ulaşmasında Hititlerin bilgi ve belgeye verdiği değeri küçümsememek gerekir. Hem büyük kaledeki saray arşiv odaları hem de Büyük Tapınak'taki arşiv odaları ve buradan elde edilen kil tabletler Hitit tarihinin gün ışığıyla buluşmasını sağlamıştır. Anitta'nın Laneti'nin bu kadar popüler olmasında, sinema ve edebiyatın büyük bir rolü var elbet.

Aşağı batı kapıya yakın bir yerden giriş yaptığımız Hattuşa, Aşağı Şehir olarak da adlandırılan ilk yerleşimin kurulduğu yerden başlıyor. Yukarı Şehir ise Poternli Sur'un güneyinden başlayıp Yerkapı'nın en yüksek noktasına kadar olan alanı kaplar.

Yazılarının bundan sonraki bölümleri antik çağın bu kadim şehrinden anlatacağım öykülerle geçecek. Yazımın başında da belirttiğim gibi tabletlerden elde edilen bilgilerin ışığında kurgular da olacak elbette. Çünkü amacım Hattuşa'ya giden ziyaretçilerin bütünü görüp, sadece taş yığınıymış yanılığısından kurtarmak.

Mısır firavunlarının “Dağlılar” diye küçümsediği bu sade Anadolu uygarlığının başkentinden geçmişe yapacağımız bu yolculukları merak ediyor olacaksınız, bir sonraki yazıyı mutlaka okumanızı tavsiye ederim.

Sevgiyle ve dostlukla...

HAYDİ GELİN TİYATROYA

Mustafa ARIKOĞLU

Dizilerin, haberlerin, yarışmaların, maçların, kısaca televizyona has her şeyin tekrarını 1 saat sonra video kanallarında bulabilirsiniz. Ama bir tiyatro oyununun tekrarına belki 1 ay, belki 1 yıl sonra, şansınız yaver giderse rastlarsınız.

Tiyatroya hiç gitmemiş birine tiyatroyu yazarak anlatmaya çalışmak, ömründe çikolata yememiş birine çikolatanın tadını anlatmak gibidir. Tiyatro izleyicisine için bu yazıda değinmek istemiyorum. Çünkü tiyatroya sanat için, keyif için, kültürlü görünmek için, ünlü görmek için ya da gerçekten tiyatro izlemek için giden hatırı sayılır bir izleyici grubu var. Benim hedefim izlemeyenler.

Tiyatro seyircisi olmak ya da olmamak bir insanın kültür rezervini işaret etmez. Çok sevdiğim bir abim vardı. Haftada 1 kitap bitiren, 65 şaşında olduğu halde sürekli kendine bir şeyler katmaya çalışan, görgülü, birikimli, ileri derecede kültürlü bir insandı. Bir gün benim bir oyunuma geldi ve çıkışta yanıma gelerek teşekkür etti. "İlk kez bir tiyatro oyununa senin hatırın için geldim ve büyük keyif aldım." dedi. Şahsen tanışıklığımız ve bir hatır bağımız olmasa belki de o kaliteli ömre tiyatronun lezzetini ilave etmek aklına gelmeyecekti.

Yazılarımda, sohbetlerimde, okul söyleşilerinde, röportajlarımda sürekli ve sürekli söylüyorum. Şu an ülkemizin 22 ilinin çok değerli bir kültür yuvası var ve bunlardan biri de bizim ilimize bahsedilmiş. Devlet Tiyatrosu sahibi bir il olmak demek, onun değerini iyi bilmeyi, bu sanat incisine değerinin karşılığını vererek sahip çıkmayı gerektirir. Sahip çıkmak için de yapılması gereken o koltukları boş bırakmamaktır. Geride bıraktığımız 2019 yılında 70. Yılı kutlayan Devlet Tiyatroları kalitesi ve kapasitesiyle belki de dünyadaki emsallerinin içinde ilk sıralarda yer almaktadır. İşte bu 22 sanat yuvasından bir tanesi de ilimizde 18 Eylül 1984'te Tarkan Buğra imzalı "Osmançık" adlı oyunla perdelerini açtı ve o günden bu güne insanımıza çok değerli yerli ve yabancı yazarların binlerce oyununu izleme fırsatı sundu. Sebep olanlar hayattaysa minnetle, göç eyledilerse rahmetle anmak istiyorum.

Bir oyun yazarının kalbi de her zaman Devlet Tiyatrosu için atar. Yazar için bir şeref madalyası, bir devler ligidir.

Ben de bu büyük gururu 2019'da 10. sanat yılımda, Devlet Tiyatrosu'nun birbirinden

değerli isimleri ile birlikte çalışarak yaşadım ve 2020'de de yaşamaya devam edeceğim inşallah.

Oyun yazarının kalbi Devlet Tiyatrosu için atar dedik ya, Devlet Tiyatrosu'nun kalbi de Ankara'da atar. Bu kadim kurumun doğup büyüdüğü ve köklerini yurt içinde ve yurt dışında binlerce sahneye saldırdığı yer Ankara'dır. Ne yalan söyleyeyim, Ankara'yı çocukluğumdan beridir sevmezdim. Kendi gibi yüzü de soğuk gelirdi bana. Hatıralarımdaki renk karşılığı da hep gri olmuştur. Ankara çocukluğumdan beri hastalık demektir. Havasız otobüs yolculukları, kalabalık hastane koridorları, tahliller, yürümekten ve ayakta durmaktan ağrıyan ayaklar, kuyruklar, sigara kokan terminaler, soğuk üst geçitler demektir.

Ama hayata tiyatro gözlüğünün arkasından baktığımdan beri Ankara'yı da sevmeye başladım. Sadece bir sanat kurumu değil, bir sanat okulu olan Devlet Tiyatroları Başkentle beni barıştırdı. Artık asfaltın ötesinde Ankara'nın silueti görününce yalnızca hastaneler değil, hınca hınç dolu salonlar geliyor aklıma.

Bizim salonlarımız da çok şükür ki çoğu zaman hınca hınç doluyor. Şehrimize gelen usta oyuncuların birçoğundan bizzat duyduğuma göre de Çorum seyircisi özel ve kaliteli bir seyirci ailesi olarak benimsenmiş. Çorum turneleri de, daha bir hevesle gidilen turneler olarak görülüyor. Ne mutlu ki ben de özel tiyatrolar olsun, Devlet Tiyatroları olsun defalarca kendi oyunlarımla, kendi

seyircimin önüne bu sahnede çıkma şansına eriştim.

Bize düşen, şehrimizin sahip olduğu bu sanat incisinin parlamaya devam etmesini sağlamaktır. Bilenler zaten biliyor. Ben bilmeyenlerden rica ediyorum. Bir Cuma ya da Cumartesi akşamından, ya da Cumartesi öğleden sonranızdan 2 saati kendinize bağışlayın. Gelin tiyatroya... Salonun kapısından girdiğiniz ilk anda bambaşka bir dünyaya adım attığınızı hissedeceksiniz. Tiyatronun o efsunu damarlarınızda dolaşacak. Yazarlıkla uğraşmadığım dönemlerde de, o salona her geldiğimde daha önce izlediğim oyunlardaki dünyanın o binada yaşamaya devam ettiğini düşünürdüm. O aktörler oyun bittikten sonra makyaj odasında üstlerini değiştirip salonu terk etseler de, o dekorların içinde süregelen 1 ya da 2 perdelik zaman dilimindeki hayat parça parça kamyonlara yüklenip götürülse de tüm o oyunlar, o karakterler, o şarkılar, o dünya yaşamaya devam ediyor.

Gidin, bakın siz de göreceksiniz. Üstat Haldun Taner'in dediği gibi: İşte bu hatıralar, o sessizlikte saklandıkları yerden çıkar, bir fısıltı halinde yine sahneye dökülürler. Artık kendimiz yoğun. Seyircilerimiz de kalmadı. Ama repliklerimiz, fısıldaşır dururlar sabaha kadar."

Haydi, gelin tiyatroya...

30

Şehir Defteri
Ocak 2020

Şehir ve Kültür

KENTLİ VE KENT ARŞİVİ

■ Nilüfer AŞKIN

Toplu yaşam, ortak değerler ve tecrübeler bir bilgi birikimi var eder. Toplumun neredeyse kimliği diyebileceğimiz bu birikimin muhafaza edildiği, geliştirilerek teknoloji ile birleştirilip toplumun hizmetine sunulduğu mekanlar 'Kent Arşivleridir'. Arşive en güzel örnek ise zihindir. Yaşanmışlığın, tecrübenin, deneyimin depolandığı zihin, gerekli durumlarda onca bilginin içinden sistematik bir şekilde gerekli olan malzemeyi özenle seçerek kullanıma sunar.

Toplumun sözlü, yazılı ve görsel kültürünü sonraki kuşaklara aktarma vazifesi gören 'Kent Arşivleri' tarihin yeniden inşası olarak adlandırılan hatırlatma eyleminin mekanlarıdır. Ve şüphesiz, zihnimizdeki tarihin hammaddesi ne kadar gerçek ve katkısız olursa yeniden inşası da aslına o kadar yakın olacaktır. Toplumsal hafızanın mekanı olan Kent Arşivlerinin, tarihi yeniden inşa edebilmesi için içeriğinin ve kaynaklarının zengin olması gerekir.

Kent arşivlerinin kaynaklarını Meagler şöyle açıklamaktadır: "İlgili şehre ait yazılı, görsel, işitsel, tarihi, kültürel, yönetsel, endüstriyel materyaller, fotoğraf, grafik, dijital veriler, haritalar, rehberler, efemeralar, yerel gazeteler, aile tarihçeleri, akademik çalışmalarla o kent hakkında elde edilen eserler, tapu kayıtları, şerhiye sicilleri, vb. eserlerdir. Tüm bu eserler zaman içerisinde

genişletilebilir." (Meagler, 2002, ss. 25-28.)

Kent arşivi, sadece araştırmacılara açılan özel bir mekân olarak düşünülmemeli; kesinlikle o şehrin halkı tarafından sahiplenilmeli ve şevkle korunmalıdır. Böylece mekânın devamlılığı sağlanabilir. Eğer bir vatandaş, şehir dışından gelen bir misafirini, 'şehir arşivine' getirmiyorsa, hatta o arşivin yerini bile bilmiyorsa, o vatandaş büyük bir kayıptır. Kendi şehrinin geçmişini es geçerek yaşamaktadır. Bu vatandaş üzerinde 'dürtüleme' oluşturulabilmelidir. Bu dürtüleme, reklamlar, tanıtımlar, broşürler, çeşitli yayınlar düzenlenerek sağlanabilir. (Y. Şeşen. Kent Arşivi Kültürü İhtiyacımız)

Kent arşivlerinde kullanılan kaynaklar kadar bu kaynakların temini de önem arz eder. Yerel yönetimler ve diğer kurumlar, sivil toplum kuruluşları, yazma eserler kütüphaneleri ve en önemlisi aile arşivleri kent arşivlerinin kaynak temin merkezleridir. Bu merkezlerden, özellikle aile arşivlerinden kaynak temin edilirken paylaşım konusunda rızalarını almak gerekir. Çünkü insanlar albümlerini, mektuplarını ve buna benzer hususi eşyalarını emanet ederken aynı zamanda aile sırlarını da arşivlere emanet etmektedir.

Çorum Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğüne bağlı Kent Arşivi;

erişilebilirlik, kaynak zenginliği, kaynaklara ulaşım kolaylığı gibi imkanlarla şehrin hafızası sayılabilecek bir niteliğe sahip. 2006 yılında kurulan Kent Arşivi bugüne kadar Çorum'un tarihine, kültürüne ışık tutan çok sayıda eseri okuyucusuyla buluşturmuştur. Kent Arşivi çok sayıda ziyaretçinin, araştırmacının talebine karşılık vermiştir.

Araştırmacıların kent tarihi, kültürü, mimarisi, morfolojisi, edebiyatı üzerine çalışma yapmak istediklerinde ilk başvurdukları yer, kent arşivleri olmaktadır. Araştırmacıların Kent Arşivi raflarını karıştırırken "keşke, en başta buraya gelseydim, aradığım her şey burada varmış" gibi konuşmalarına şahit olmak Kent Arşivinin ne kadar işlevsel olduğunu ve araştırmacıların işini kolaylaştıran bir fonksiyon üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Kent Arşivinde görev yaparken pek çok olaya tanıklık etme fırsatım oldu. Arşivi ziyaret eden her vatandaş çoğu zaman kendinden bir şeyler bulmanın sevinciyle çıkar kapıdan. Albümleri karıştırırken bir fotoğrafta dedesi, belki çocukluğunun geçtiği evi, özlemle hatırladığı değerleri çıkar karşısına. Tarihten bir vesika heyecanını harlar.

Arşiv kaynaklarında araştırmacıların dikkatini çeken ve benim de oldukça ilginç bulduğum birkaç detaya değinmek

istiyorum. Eşref Ertekin'in Günlüklerinde, Saat Kulesine ilk çan takıldığında, halkın çana 'canavar' dediği, ısıtılmış kiremidin 'kol ağrıları' için kullanıldığı, yalnızca yerel gazetelerde karşımıza çıkan diğer kaynaklarda hiç rastlamadığımız şairler ve şiirler; buna benzer kent kimliğini ilgilendiren birçok örnek... 1940 yılının Çorum Gazetesinde dikkatimi çeken bir diğer konu ise Aşıkpaşa'nın ve Yunus Emre'nin aynı kişi olabileceği ile ilgili bir haberdir. Araştırmalar ve değerlendirmeler sonucu bu varsayımın doğru olmadığı tespit edilmiş ve detaylı bir şekilde açıklaması yapılmış. Fakat şu anda netliği tartışmasız olan bir konunun, doksan yıl önce şüphe ile ele alınmış olması dönemin yapısını, kültürünü, anlayışını kavramak açısından son derece önemli.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde ve İskilip Halk Kütüphanesi'nde tutulan, 1927 ve sonrasını kapsayan gazete sayılarını Kent Arşivi olarak dijital ortama aktarıyoruz. Çalışma tamamlandığında Kent Arşivi WEB sayfasında ilgililerin hizmetine sunulacaktır. Çorum'un gazete arşivine isteyen herkes rahatlıkla ulaşabilecektir.

Çorum'un basın hayatı 1921 yılında Çorum Gazetesi ile başlamış ve gazeteler, 1927 yılına kadar Osmanlı Türkçesi ile yayımlanmıştır. 1921-1926 yılları arasında çıkan gazetelerin çevirisi, Abdulkadir Ozulu tarafından yapılarak Belediye Kültür Yayınları arasında yerini almıştır. Çorum Gazetesi, 4 Mart 1964 yılına kadar devam etmiştir.

Kent Arşivinde geliştirmeyi planladığımız bir diğer husus ise fotoğraf arşivimiz. Burada görev kültürün asıl taşıyıcısı olan kent halkına düşüyor. Aile albümlerinin bireysel arşivlerden çıkartılıp, mümkünse Kent

Arşivine kopyasının bırakılarak mekan, şahıs, tarih ve olay şeklinde tasnif edilip yine dijital ortamlarda ilgililerin istifadesine sunulması büyük bir kültürel hizmet olacaktır.

Kent Arşivleri, insanlara aidiyet duygusunu fazlasıyla hissettiren mekanlardır. Geçmişle bugün arasında köprü vazifesi gören,

toplumun zihinsel ambarı dediğimiz kent arşivinin asıl kaynağı yine toplumsal belleğin taşıyıcısı olan kent halkıdır.

Şehrin tarihini, kültürünü, edebiyatını merak edenler için Çorum Belediyesi Kent Arşivi misafirlerini bekliyor.

ÇORUM TURİZM DESTİNASYONLARI

■ Sümeyra ŞENGÜL / Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürü

Kral Mezarları / Foto: Osman Keser

34

Şehir Defteri
Ocak 2020

Şehir ve Kültür

Ülkemizde denize kıyısı olan bölgelerde ağırlıklı olarak deniz, kum ve güneşe dayanan kıyı turizminin; İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise doğa, spor, arkeoloji, tarih, din, sağlık ve kültür turizminin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Ancak bu turizm çeşitlerinden özellikle kültür turizmi ülkemizde yeterince anlaşılamadığından gelişmemiş ve destinasyon ölçeğinde tüketilememiştir. Bunun en önemli nedeni ise kültür turizminin sadece arkeolojik ve tarihi mekânlarla sınırlı olduğunun düşünülmesidir. Oysa kültürün her çeşidini topraklarında barındıran ülkemiz, bugün tüm dünyada hızla gelişen kültür turizminde önemli bir pazardır. Hatti ve Hitit medeniyetlerinin mirasına ev sahipliği yapan ilimiz de bu pazardan ayrı düşünülemez. İlimizin tarihi, kültürel ve doğal güzelliklerini ziyaretçilere sunabileceğimiz turizm destinasyon haritası oluşturulurken bölgenin mevcut antik yolları incelenmiş, bu doğrultuda yol üzerinde yer alan tarihi buluntular öne çıkarılmıştır. Ayrıca zengin Hitit mutfağının yerel lezzetlerle harmanlanarak ziyaretçilere

sunulması da planlanmıştır. Yapılan çalışmaların sonucunda ilimizin güney aksında bulunan ve Hitityolu güzergâhının ilk noktası olan Hattuşa Örenyeri, UNESCO Dünya Mirası ve Dünya Belleği Listesine girmiş; kentimizin bu kıymetli tarihi değeri sayesinde Boğazkale ilçesinin bilinirliği ülke sınırlarını aşmıştır.

Şehrimizin üniversitesine de adını veren Hititler, bizlere yalnızca mimari kalıntılar bırakan bir topluluk değildir. Onlar kurdukları medeniyetle bizlerin bugününi şekillendirmişlerdir. Sosyal yaşamda canlılığını koruyan somut olmayan kültürel mirasımıza, pratiklere, hatta tavır ve davranışlarımıza doğrudan tesir etmişlerdir. Boğazkale ilçemizde bir gelenek haline gelen Hattuşa Purilliya Bahar Bayramı'nın kutlanması, Hititlerde varlığı bilinen nişan, düğün doğum ve ölüm gibi geleneklerinin kısmen değişerek günümüzde de devam ettirilmesi bu durumu örnekleyen değerli kültür turizmi unsurlarıdır.

Ülkemizin arkeolojik çalışmalarında ilk bilimsel ve milli kazının yapıldığı Alaca

Höyük Örenyerinin bulunduğu Alaca ilçesi, farklı turistik beklentileri karşılayabilecek bir başka Hitityolu destinasyonu noktasıdır. Tarihî serüveninin uzunluğuyla Hitit Barajı, Helenistik Döneme tarihlenen Örükaya Barajı, bereketli bir ovada Eski Tunç Çağı'ndan günümüze değin iskan gören bir Hitit yerleşimi Eskişehir Höyüğü, önemli bir Frig merkezi olan Pazarlı Höyük, M.Ö II. yüzyıla tarihlenen Gerdek Kayası Mezar Odaları, üzerinde Hitit, Frig, Bizans, Selçuklu dönemlerine ait izler taşıyan Kalehisar, Selçuklu mimari özellikleri gösteren Behramşah Külliyesi, Malatya kadısı Seyyid Ali Efendi'nin oğlu ve İslamiyet sonrası Türk destanlarından Battalname'nin kahramanı Battal Gazi'nin ise babası olan Hüseyin Gazi'nin türbesinin yer aldığı Medrese bu çeşitliliğin bazı göstergeleridir. Boğazkale ilçesinin yaklaşık 60 km güneydoğusundaysa Hitit medeniyetinin dini ve idari merkezi Şapinuva Antik Kenti bulunmaktadır. Ortaköy ilçesi sınırlarında yer alan ve Hitityolu güzergâhının son noktası olan Şapinuva, doğa harikası İncesu Kanyonu ile mükemmel bir uyum göstermektedir.

Yapılan restorasyon ve bakım çalışmalarının, ilimiz turizm potansiyeli arttıran çabalar olduğu yadsınmaz. Merkez destinasyonunu oluşturan ve onarım işlemleri daha önce tamamlanan Mecitözü İlçesi Elvan Çelebi Zaviye ve Türbesi farklı inançların buluşma noktası olmaya devam etmektedir. Roma döneminden kalan tarihi Figani Kaplıcası'nın tekrar bir tesisle hizmete sunulması ilimizin sağlık turizmi için oldukça önemlidir. Merkez ilçede konumlanan Çorum Müzesi, Ulu Cami, Saat Kulesi, Çorum Kalesi, Velipaşa Hanı, Güpür Hamamı, İsmet Eker Kırsal Yaşam ve Tarım Çiftliği, Arasta ve Dikiciler Çarşılarının restorasyonlarının tamamlanarak fonksiyon kazanması; konaklama sürelerinin uzatılmasında, tarih bilincinin oluşturulmasında ve Çorum'un kültürel kimliğinin ön plana çıkarılmasında önemli etmenler olacaktır.

Sağlıklı yaşam anlayışının toplum genelinde yaygınlık kazanmasıyla değer görmeye başlayan ekolojik besin, doğal mutfak anlayışı, kimyasal katkı ve paketlenmiş gıdalardan uzaklaşma çabası kentimizin değerleriyle örtüşmekte ve bir diğer turistik değeri olan gastronomiyi görünür hale getirmektedir. Bu bağlamda Kızılırmak Havzası Gastronomi ve Yürüyüş Yolu olan üçüncü güzergâhımızda, ilçelerimizin flora-faunası, mutfakları, el sanatları incelenerek; güzelliği, deneyimi ve lezzet sırları geçmişin deneyimli ellerinden gelecek kuşaklara aktarılacak istenmiştir. Elbette böyle bir yolculuk yapılacaksa, Hitit Medeniyetinin "Pide" olarak tanımladığı ve meşhur "Çorum Unu" kullanılarak yapılan çörek ve ekmeğimize, kentimizin tarihi konaklarında sunulan ve ramazan ayında iftar menülerini süsleyen Çorum Mantısı'na, Çorum Simiti'ne, kavrulurken kokusu iştahımızı kabartan ve çeşitleriyle aklımızı karıştıran leblebiye ve has baklava ile şekerlemeye değinmeden geçemeyiz.

Dahası Oğuzlar'ın meşhur cevizini, sütü aşını, yırtma aşını, yahnisini, domates yemeğini, ballı böreğini, tel kadayıfını ve hoşafını; Osmanoğlu'nun beyaz altını Osmanoğlu pirincini, toyma aşını, keşkeğini, madımağını, su böreğini, tel telini ve vişne kompostosunu; Kargı'nın pirincini, kulum peynirini, kuru kabağını, sırık kebabını; İskilip'in düğül aşını, dolmasını, ciğer pilavını, söbelek

mantarını dolmasını, sütü helvasını ve kayısı hoşafını Uğurludağ'ın zor zamanların dost aşısı olan, kadirşinas un çorbasını, haşlama tavuğunu, yağlı pezisini, lokma tatlısını ve erik kompostosunu saymadan edemeyiz. Tüm bu zenginliğe Dodurga'nın mis kokulu lavanta tarlalarını, her nefeste ciğerlerimize dolan yaylarımızı, tatlı su balıkçığı yapılan ırmak ve barajlarımızı eklediğimizdeyse Çorum'un kültür turizmi için ne denli büyük bir potansiyele sahip olduğunu bir kez daha ortaya koymuş oluyoruz.

Önemli olan, sayfalar dolusu anlatabileceğimiz bu güzellikleri insanlığın beğenisine ve hizmetine sunarken doğru yöntemleri kullanmak; talep-arz ilişkisindeki dengeyi

gerekli ölçülerde gerçekleştirebilmektir. Ayrıca sıcak aile buluşmalarında özellikle misafirlerimize sunduğumuz geleneksel lezzetlerin turistlerinde ulaşabileceği mutfaklara taşınmasıdır.

Unutulmamalıdır ki zamanın en güzel birikimi Kültürel Miras'tır...

36

Şehir Defteri
Ocak 2020

ŞEHİR VE EDEBİYAT

■ Gökçer ÖĞÜNÇ

Ahmet Hamdi Tanpınar, Sezai Karakoç, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Sait Faik Abasıyanık...

Saydığım edebiyatçıların hepsi de şehir kavramını edebiyatımızda yüceltmişler ve şehir kavramını maddi zeminden mana zeminine taşımışlardır. Hepsinin kaleminde şehir; yerleşke tanımlamasından sıyrılıp ruhi muhtevaya sahip bir manaya kavuşmuşlardır. Ve bu sebeple ki şehir; 'yerleşke', 'zemin', 'mekân' ikliminden ruhi enerjiyi ve paradigmaları kendi bünyesinde müşahhas kılan bir kıvama seyr olmuştur.

Edebiyat ve şehir ilişkisinde en önemli unsurlardan biri tarihtir. Tarih, yani geçmiş... Geçmişin kültürü, geçmişin dokusu, geçmişin sanatı, edebiyatı, mimarisi vs. Edebiyatın vazgeçilmezlerinden olan geçmişin getirdikleri, edebiyatı besleyen, doyuran ana damarların en önemlilerindendir. Ruhi muhtevaya malik şehirlerin tarihi doku ve kod bakımından çok zengindir. Bu şehirler ki; 'kadim' sıfatı ile zikredilirler. İşte bu kadim olma özelliğini bünyesine tahvil etmiş şehirler edebi meşk ve yoğunluğu her zaman kendilerinde hissettirirler.

Toplum ve onun etrafında şekillenen hiçbir unsurda donma olmaz. Devamlı tekâmül çarkında dönen insan ve çevresi, değişen ve gelişen şartlar ile birlikte her zerresinde başkalaşım yaşayabilir. Değişimi yaşayan toplumlarda; hadiselerin muhasebesine bakış açıları da değişir. Bakış açılarının renklendiği, çeşitlendiği toplumlarda fikir ve düşünme telakkisi giderek değer kazanır. Fikir; sadece kuru ve yalın bir bakış açısı olmaktan çıkar, mücerret bir tekâmüle erer. Mücessem aşamayı aşmış ve mücerret fikir istidadına ermiş toplum içerisinde güçlü ve orijinal kalemler ve beyinler çıkar.

Yazımın başında şehir dokusunu kendi kaleminde yoğurup farklı ve asil olmaya malik olan muhtevaya çeken edebiyatçıların isimlerini zikretmiştim. Saydığım isimlerin hepsi de şehir unsurunu edebiyat hazinesine katmaktan ziyade farklı farklı şehir ve

mekanları ütöpik bir hale getirmişlerdir. Tabiri caizse şehirleri fikir haline getirmişlerdir desek te olur.

Edebiyat ve şehir ilişkisine ben biraz Sezai Karakoç bakışıyla değinmek istiyorum: Sezai Karakoç; çoğu eserlerinde şehir kavramını işlemiştir. Şehirden, ideal şehirden, ruhi muhtevasını bünyesinde taşıyan şehirlerden bahsetmiş ve gönlündeki şehirlere gönderme yapmıştır. Eşya ve zaman kavramı ile bu hususiyetlerin muhasebesini çoğu zaman şehir ininde değerlendirmiştir.

Sezai Karakoç; kendi icra ettiği edebiyatında şehir kavramını her zaman medeniyet ile bir

Mana planında ise özellikle İstanbul'un liderliğini ön plana çıkararak, diğer İslam şehirlerinin hamiliği görevini yükler. Sezai Karakoç'a göre İstanbul dik olursa, güçlü olursa; Kudüs, Medine, Şam, Bağdat gibi İslam şehirleri de İstanbul ile orantılı şekilde dik ve güçlü olacaktır.

Belirttiğim üzere; edebiyatın teknesine girmiş şehirler hep ayrıcalıklı olmuşlardır. Belki de İstanbul'a nazire yazmayan kalem kalmamıştır. Yazarın kaleminin sirayet ettiği şehirler ise hep ulvi dereceleri yüksek olmuştur. O şehirler yazarın kaleminde

Çocuklar / Foto: Salih Karşoğlu

değer kazanmış, düşünenin beyininde ütöpik hale dönüşmüştür.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir'i, Sezai Karakoç'un İstanbul'u, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Misaki Milli Anadolu'su, Reşat Nuri Güntekin'in gezi Anadolu'su, Sait Faik Abasıyanık'ın Burgaz Ada'sı, Nihal Atsız'ın Ötüken'i; hep şehir kavramını edebiyat ikliminde mana ve anlam veren bir tarzıdır. Bu ölümsüz kalemlerin işlediği şehirler kadim olmanın yanında ölümsüzlüğü de tatmışlardır.

anmış ve şehre ulvi bir misyon yüklemiştir. Doğuyu her zaman medeniyetin beşiği gören Sezai Karakoç; batının bulanıklığını mana ve madde nezdinde hep gözler önüne sermeyi becermiştir. Batının bulanıklığının daha sonraları doğuya sirayet ettiğini her zaman belirten Karakoç; doğu şehirlerinin batı şehirlerini taklit etmeye başladığında mana seviyelerinin hep düştüğünü söyledi.

Sezai Karakoç; edebiyat ve şehir ilişkisinde en çok İstanbul'u işler. Mana, anlam ve madde planında en büyük yıkımın İstanbul'da gerçekleştiğine inanır. Madde planında yani camileri, çeşmeleri, kümbetleri irdeler...

Çorum

Yağmuruna yer gök nasıl dayanır
Şimşegi bir başka çakar Çorum'un
Zemheri ayından birden uyanır
Irmağı bir başka akar Çorum'un

Şehrin sokakları gökyüzüne eş
Doğarken eğilip öperse güneş
Batarken toprağa düşer bir ateş
Ufkunu bir başka yakar Çorum'un

Toprağına rahmet vermiş yaradan
Elde en güzeli onda sıradan
Hititler de şöhret almış buradan
Onuru bir başka vakar Çorum'un

Obruk'ta bir deniz kucığımızda
Alpagut tütüyor ocağımızda
Kırkdilim de terler sıcaklığımızda
Gülleri bir başka kokar Çorum'un

Severse içinde sanki bir seher
Gülerse gülüşü göklere değer
Kızılırmak gibi coşarsa eğer
Güzeli bir başka bakar Çorum'un

Taşlara bir tarih yazar diviti
Her karış toprakta yatar şehidi
Bir kez sevdi ise genci yığdı
Yüzüğü yüreğe takar Çorum'un

Yoksula uzanan elleri vardır.
Aktıkça çoğalan selleri vardır
Hakkı tespih eden dilleri vardır
Merhamet suları yıkar Çorum'un

Geceler yüzyılın yapısı gibi
Mühürlenir yer gök kapısı gibi
Gün olur kurtulur mahpusu gibi
Üstündeki örtü kalkar Çorum'un

Kenan YAŞAR

ÇORUM AĞZININ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE

■ İbrahim GÖSTERİR

Her yörenin kendine özgü bir konuşma dili vardır. Bu dil; ses, biçim, söz dizimi ya da anlam bakımından başka yörelerden ayrılır. Aynı bir söz dağarcığını da kapsayan bu konuşma diline ağız adı verilir.

Ülkemizde ağız incelemelerinin geçmişini 1930'lu yıllara uzanır. 1932 yılında Türk Dil Kurumu'nun kurulmasıyla Anadolu ağızlarına olan ilgi de artmıştır. Bu ilginin verimleri kendini daha çok söz derleme alanında göstermiştir. 1932-1934 yılları arasında gerçekleşen ilk derleme çalışmaları sonunda 150 bin söz fişi toplanmıştır. 6 ciltlik Türkiye'de Halk Ağızlarından Söz Derleme Dergisi bu çalışmanın ürünüdür. Bu derleme çalışmasına TDK'ye söz fişi gönderen derleyicilerin sayısı dört beş bin dolayındadır. Ancak elde bir derleyici listesi olmadığı için bu çalışmaya Çorum'dan kimlerin, ne ölçüde katkı sağladığı belli değildir.

1952-1959 yılları arasında gerçekleştirilen ikinci derleme çalışması sonunda 450 bin söz fişi elde edilmiş, sonucunda 12 ciltlik Derleme Sözlüğü yayınlanmıştır. Bu dönemde derleme çalışmasına katılan 917 derleyicinin 10'u Çorum ağızına ilişkin söz fişi göndermiştir. Bu derleyicilerin gönderdiği toplam söz fişi sayısı 6261'dir (Tok 2004: 590). Bunların 3126'sını tek başına gönderen Eşref Ertekin, Türkiye'de Türk Dil Kurumu'na en çok söz fişi gönderen üçüncü kişi durumundadır (Gösterir 2015: V). Bu bakımdan kütüphaneci Eşref Ertekin'i saygıyla anmak bir değerbilirlik gereğidir. Eşref Ertekin'in 1938-1946 yılları arasında 61 sayı yayımlanan Çorumlu dergisindeki yazılarında bulunan zengin malzeme, Kurum'a gönderdiği söz fişlerine kaynaklık etmiş olmalıdır. Ertekin'in Çorum'da derleyerek 1971 yılında yayımladığı maniler de çorum ağızı açısından önemli bir kaynaktır.

Eşref Ertekin'den sonra Çorum ağızıyla, Çorum kültürüyle ilgili çalışmalar uzun bir süre kesintiye uğramıştır. Bu alandaki çalışmaların üzerine adeta ölü toprağı serpilmiştir. Bu uzun aradan sonra Çorum ağızıyla ilgili ilk derli toplu çalışmayı eğitimci Tuncay Kerman yapmıştır. Çorum ağızından örneklerin sunulduğu bu tanıtıcı çalışma, "Çorum Ağızından Derlemeler" adıyla 1997 yılında Çorum Eğitim ve Kültür Vakfı (ÇEKVA) tarafından yayınlanmıştır.

İlerleyen yıllarda Tuncay Kerman'ın değerli çalışmasını genişleten kapsamlı bir sözlük ortaya konamayınca kimi akademisyenler bu alandaki gereksinimi dile getirmeye başlamış, bu konuda geç kalınmaması için uyarılarda bulunmuşlardır. Çorumlu olmamasına karşın bu konuda duyarlılık yaratmaya çalışanlardan biri Turgut Tok'tur. Tok, 2004 yılında Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu'nda sunduğu bildiride, yirminci yüzyılda bilimsel, teknolojik alandaki hızlı gelişmelerin getirdiği kültürel değişim sürecinin, kırsaldan sanayileşen kentlere doğru yoğunlaşan göçlerin, Anadolu ağızlarının aşınmasına, giderek ortadan kalkmasına yol açmaya başladığını belirtmiştir. Bu nedenle, ekonomik, kültürel gelişmelerin hızlandığı ilimizde Çorum ağızlarının, halk yazını ürünlerinin ivedilikle derlenip kayıt altına alınmasının öncelikli bir görev olduğunu vurgulamıştır (Tok 2006: 594).

Konuyu gündeme taşıyan bir başka akademisyen Osman Karatay'dır. Karatay, 2005 yılında yayımlanan "Çorum'da Dil Araştırmaları" başlıklı yazısında, yerel dilin zenginliklerinin derlenmesinin, ulusal dilin zenginleşmesine üçte bir oranında katkı yaptığını belirtmiştir. Ayrıca Çorum ağızının eskiliğini, zenginliğini gösteren örnekler vermiştir. Örneğin, Çorumlunun çocuğun şımarmasını anlatmak için "şınlemek", "yelirmek", "şımarmak" biçiminde üç değişik sözcük kullandığına değinmiştir (Karatay

2005: 13). Hemen belirtmek gerekir ki Çorum ağızı, Sayın Karatay'ın düşündüğünden daha geniş bir söz dağarcığına sahiptir. Yazarın şımarmak anlamında örneklediği sözcüklere "yelirmek" (Tolamehmet-Çr.), "yılırmak" (Çalyayla-Çr.) sözcüklerini de eklemek gerekir.

Sayın Karatay Çorumlunun dil özelliklerinin, özellikle de sözcük dağarcığının derlenmesini üniversiteden ummuştur. Çünkü yazarın yazısını kaleme aldığı dönemde Fen Edebiyat Fakültesi'nde kurulan Türk Halk Bilimi Topluluğu, Çorum kültürü üzerine derlemeler yapıyordu. Karatay, o dönemde Çorum'da görev yapan Sayın M. Oğuz Öcal'ın gözetimindeki bu çalışmaların içine dilin de alınmasını istemiştir (Karatay 2005: 13). Ancak yazarın beklentisi gerçekleşmeden M. Oğuz Öcal Çorum'dan ayrılmış, onun gidişiyle Türk Halk Bilimi Topluluğu da dağılmıştır.

Çorum yöresi ağızlarının ivedilikle derlemesi konusundaki gereksinim belirgin bir biçimde ortaya konmasına karşın bu işi üstlenecek kişilerin ya da kurumların ortaya çıkmaması üzerine derleme çalışmalarına tarafımızdan başlanmıştır. İlk baskısı 2009 yılında Çorum Belediyesi'nce yayınlanan Örnekli Tanıklı Çorum Ağızı Sözlüğü adlı çalışmamız, Çorum'un söz varlığı açısından en zengin yörelerimizden biri olduğunu ortaya koymuştur. Derleme çalışmamız sırasında Türk Dil Kurumu'nun Derleme Sözlüğü'ndeki sözlerden değişik anlamlarda kullanılanların yanı sıra bu sözlükte hiç bulunmayan pek çok sözcük toplanmıştır. İncelediğimiz her kaynak, dinlediğimiz her kaynak kişi Çorum ağızının varlığına tanıklık etmiştir. Bir zamanlar Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde, öğrencileriyle dil üzerine konuşan bir profesörün, "Bilmediğiniz bir söz olursa gidin Çorumlulara sorun." dediği söylenir. Derleme çalışmalarımız Çorum ağızının zenginliğine vurgu yapılan bu sözün yerindeliliğini kanıtlamış, yaptığımız

eklemelerle sözlükteki söz varlığı her baskıda önemli ölçüde artmıştır. 2009 yılında yapılan ilk baskıda 10.930 olan madde başı sözcük sayısı, 2010 yılındaki ikinci baskıda 12.734'e, 2015 yılında yapılan üçüncü baskıda ise 14.597'ye yükselmiştir. Yayınlanması durumunda dördüncü baskıda sözlükteki madde sayısının on altı bini aştığı görülecektir.

"Sözlük un çuvalı gibidir, vurdukça tozar." biçiminde bir sözümüz var. On yılı aşkın bir süredir verdiğimiz emek, edindiğimiz deneyim, Çorum ağzını derlemenin bitmeyecek bir süreç olduğunu göstermiştir. Anlaşılan bu çuval daha çok tozacaktır. Yazılı kültürümüzden daha zengin olan sözlü kültürümüz üzerine yapılan çalışmaların verimleri alındıkça, yeni kaynaklara, kaynak kişilere ulaşıldıkça söz varlığımızın daha da genişleyeceğini anlatmaya gerek yoktur.

Aşağıda Türk Dil Kurumu'nun Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan örnek sözlere yer verilmiştir. Bu sözcükler, Çorum ağzının zenginliğini kanıtlamaya yeter de artar bile...

abaçürüten Belli belirsiz, çiseleyerek yağan yağmur (Çalyayla, Karagöz-Çorum). Boon aşamadar abaçürütenin altında goyun güttüm.

aladu Acele, ivedi (Âşıkbükü-Osmancık). Aladu işe şeytan garışu.

bıdılga İğde dallarından tespih biçiminde yapılan, genellikle hayvanların boğazına takılan takı (Tolamehmet-Çorum). Bıdılgayı taktım boynuma, yâr gelip yatmıyo goynuma.

boydanlık Bütün bedeni kaplayacak biçimde dikilmiş giysi (Acıpınar-Çorum). Sen şu boydanlık fisdonu üstüne gey hele bir.

caygancalık Bir alışverişten cayılmayacağı konusunda satıcıya verilen güvence parası (Çalyayla-Çorum). Caygancalık vermezseniz tallayı başgasına satarım, alımker olannar çok.

cirpitli Çapaklı (Sungurlu, Palabıyık-Çorum). Cirpitli gozünü öfeleyip durma garşımda.

civriz Buruşuk (Sungurlu). Seniñ o civriz suratını görmeye hasiret deelik heralda.

çemçerez Düğünde kadınların katıldığı eğlenceli tören (Âşıkbükü-Osmancık). Çemçerezde yediğin çerezler yetmedi mi gın?

çiğitçi Geçimini meyvecilikten sağlayan çiftçi (Çalica, Palabıyık-Çorum). Öteyüz koylülerinin hepiciği çiğitçidir.

dedebörkü Kuzukulağı da denen bir mantar cinsi (Mislerovacığı-Çorum). Dedebörkü yimediysen mantar yıdım deme.

depselek Sakar, gözünün önünü görmeyen (Çalyayla-Çorum). Depselek, onündeki goca gayayı gormedi, yüzüğüylü gapaklandı.

duvasan Nişan töreni (Eskiköy-Çorum). Dün aşam Mavuş gızın duvasanı vanrıdı. Niyaalmediñ gız?

dürümbeç Yufka ekmeğinin içine çeşitli katıklar konularak sarılmış durumu, dürüm (Baltacı Mehmetpaşa-Osmancık). Benim yımırtalı dürümbecimi kim yedi ula?

ebemböcüğü Uğur böceği (Çalyayla, Palabıyık-Çorum). Bannamın ucundaki ebemböcüğünü gorduñ mü?

enekçek Uçları kopçalı, 25-30 santim uzunluğunda, üzerine altın dizilmiş kadın

süsü (Eskiköy-Çorum). Bi enekçekinen gelin etti bubam beni.

garangut Kararmaya yüz tutmuş (Osmancık). Bu helkeler garangut olmuş atık, galaycıya gotürmeli.

geçi osurdan Sebzeye, meyveye zarar veren bir yel (Sungurlu). Geçi osurdanın elinden gurtarısak bu yıl eyi bi meyve yerik gibime geliyo.

hoydala Sorumsuz, umursamaz davranışlar içinde olan genç kız (Dutçakallı, Kayı, Palabıyık-Çorum). Culuk ahıllılık etme oolum, o hoydala gızı alıp da napıcañ?

hödene İri gövdeli, boylu poslu kimse (Palabıyık-Çorum). Bizim gobeli pataklıyanı hödene gibi biri sandıydım, yerden bitmenin biriymiş mağsersem.

ıkrılmak Bir işi yapmak istemek; niyetlenmek (Çalyayla-Çorum). Ürelüğün size geliyim deydi ıkrıldım emme başga işim çıkdı.

ışdı Kendini çok önemseyen, olağanüstü gören kimse (Osmancık, Palabıyık-Çorum). O herifinen südük yarışı yapabilin mi sen heç, ışdının teki o.

iğdiş Dönüşme sürecindeki şarap (Eskiköy-Çorum). Bu şire iğdiş olmuş artık, şaraba dönmesi yakın.

inekçek İnek sağarken oturan bütün ağaçtan oturak (Alacahöyük-Alaca). İnekçeğinen helkeyi geti de sarıkızı sağalım.

intileme Çok yemekten kaynaklanan rahatsızlık (Çalyayla-Çorum). Aşamınan erişteyi çok geçirilmişim elleham, gece intileme oldum.

işlengi Oya, nakış (Kıvıllı-Alaca, Sungurlu). Bu işlengiği gızımın seysanasına goyacam.

kerilli Gereksiz sözler söyleyen, lüzumsuzluk yapan kişi (Kuşsaray-Çorum). O kerillinin sözüynen mi baña küs dutuyon Allasen?

kesgeldek Kütükten koparılmış büyük odun parçası (Acıpınar, Çalyayla, Morsümbül-Çorum). Şu kesgeldeği gafaña vurusam bazar ekmaa gibi uzadırim valla.

kirezlik Kirazların olgunlaşma döneminde nişanlı kıza götürülen armağan (Eskiekin, Palabıyık-Çorum). Kirezlere ben düşüncü gelin gızımıza kirezlik götüreceek.

kütürüz İri kemikli, atletik yapılı kimse (Külah-Alaca). O kütürüz herif seni tehne bi yerde dutarsa kemiklerini külufak eder, demedi deme.

lebek Delikanlı (Çorum). Şu garayaz lebek kimin oğlu ula, ilk şindi görüyöm.

loggudü Kaba saba insan (Sungurlu, Palabıyık-Çorum). O loggudü adam olacak da insan içine garişacak!

mayturuklanmak Oyalanmak, boş yere vakit geçirmek (Obruk-Dodurga). Ne mayturuklanıyon oolum, işinin başına getsene.

menefe Kılıf, yüz (Sungurlu, Palabıyık-Çorum). Yastığın menefesi iyece kircikmiş artık, yusana.

mittırplı Her şeyden korku ya da kuşku duyan, tedirgin olan kimse (Dutçakallı-Çorum). Emme mittırplı adamsın heeri, buluttan nem gapıyön.

neflenmek Yararlanmak (Çalyayla-Çorum). Bı yıl yeşertiyi bol ek de biz de neflenek ecik.

osurtlak Balon (Gökköy-Çorum). Şeere gettin geldin de şu bebelere birer osurtlak ossun alamadin mı gozü çıkmıyasıca!

öko Akraba (Acıpınar-Çorum). Öko, sen bizim buralara gelir miydin heç?

öndeş Öncü (Sungurlu). Dünürlük işine öndeşlik edecek ağzi eyi laf yapan biri ilazım bize.

paskalta Post (Çalyayla-Çorum). Herif paskaltayı serdi bizim eve, galkıp gideceği neyim yok anam.

pılışkacı Karnını orada burada doyuran yalaka kimse (Dutçakallı-Çorum). Onuynan arkadaşlık etme, pılışkacının önde gideni o.

rüktem Grip, nezle (Osmancık). Bebek sebek hepişi de rüktem oldu bizim evde.

siyerlemek Çeç denilen ekin yığnını elle düzeltmek (Tatar-Çorum). Siyerlediğim çecin üstünde tavuklar deşinmiş.

sövmük Küfür (Bademce-Kargı). Aha babañ sahalına deyi başlayıp bildiği bütün sövmükleri saydı arkasından.

süngürşek Şimşek (Kargı). Süngürşek çakıncı hırsızla goz goze geldik, gorhudan ödüm yarıldı.

şamata teli Neşe kaynağı (Osmancık). Üsük Emmi bizim mahlenin şamata telidir.

şekeretli Eğlenceli (Çalyayla, Palabıyık-Çorum). Gambır Seydi'nin şekeretli gonuşmasına gulmekten girıldık.

taşıyak Sepet (Sungurlu). Taşıyakları hazırlayın yarın bağ kesmeye gidiceek.

tıymıllı Zülûf saçları güzel, sevimli kız çocuğu (Sungurlu). Bu tıymıllının anası da böyle gözelidi emme heşlediler garibi.

toğuçlan Dokununca pis koku çıkaran bir çeşit böcek (Çorum). Aynı toğuçlan böcüğü gibi gohuyön, kaç aydır çimmiyon la?

uyaca 1. İnsanları korkuttuğuna inanılan düşsel bir varlık (Çalyayla-Çorum). 2. Sataşkan kimse (Çalyayla-Çorum). Uyaca mısın hemşerim, git belanı başga yerde ara.

uyutku Yoğurt mayası (Kalecikaya-Alaca). Goñsuya bi gaşık uyutkuya gettiydim otudum galdım.

ürüfe Süt emen çocukların yüzlerinde, et ile deri arasında ortaya çıkan hastalık (Çorum). Gız anam bu bebek ürüfe olmuş, heç mi anamadın?

vittirdek Kurbağaların yumurtadan yeni çıkmış çok devinimli yavruları (Osmancık). Selladaki vittirdekleri gordüñüz mü gobeller?

vurguç Çekiç (Sungurlu). Vurgucunan murcu geti de şuruya bi avgın yapalım.

yelkirmek Şımarmak (Tolamehmet-Çorum). O kadar yelkirmenin sonu budur işte!

yılbırk Yaramaz, haşarı (Çalyayla-Çorum). Sen bu yılbırkların başa çıkmak golay mı sanıyon bacım?

yolpa Çocukların bağ ya da bahçeden gelenlerden yemek amacıyla meyve istemesi (İskilip). Yolpamızı vermeden geçme abıca.

zangıldak Bir yere çağrılmadan, başkasının aracılığıyla giden kişi (Çıkırık-Çorum). Gendi geldiğine bişi demiyom da yanındaki zangıldaklar olmasa.

zingirdekli Çalıp eğlenmeyi seven kadın (Osmancık, Palabıyık-Çorum). Sen o zingirdekliyi oyuna doyar belleme.

Kaynakça:

ARSLANER, Fethi (2016), *Orda Bir Köy Vardı* Âşıkbükkü, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 344 s.

GÖSTERİR, İbrahim (2016), *Örnekli Tanıklı Çorum Ağzı Sözlüğü*, 3. Baskı, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 444 s.

KARATAY, Osman (2006), *“Çorum’da Dil Araştırmaları”, Çorum Kültür Sanat, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Çorum, Sayı: 4, s. 12-13.*

KERMAN, Tayyar (1997), *Çorum Ağzından Derlemeler*, Çorum Eğitim ve Kültür Vakfı (ÇEKVA) Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 142 s.

KOMİSYON (2002), *Gökköy’ün Kültür Bohçası, Gökköy Köyü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayını, Basım yeri yok, 306 s.*

TOK, Turgut (2006), *“Çorum İli Ağzılarında Kullanılan Yerel ve Arkaik Kelimelerin Tarihi Süreçte Değerlendirilmesi”, Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (01-03 Ekim 2004), Çorum, s. 589-597.*

UÇAKCI, İsmail (2006), *Tarihi, Kültürü ve İnançlarıyla Sungurlu*, Ankara, 385 s.

YOKSUL, Can (2013), *Çorum Yöresi Sözlü Kültürü*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Basım, Çorum, 686 s.

Tedbirler Manzumesi

Tedbîrini terk eyle takdîr Hudâ'nındır
Sen yoksun o benlikler hep vehm ü gümânındır
Birden bire bul aşkı bu tuhfe bulanındır
Devrân olalı devrân erbâb-ı safânındır
(Şeyh Galip)

Çocukluğundaki günler gibi atmıyor insanın kalbi
Kalbi insanı atıyor yavaş yavaş
İzi insanı siliyor teker teker
Dizi insanı kırıyor adım adım

Gövdesine kireç sürülmüş ağaç gibi
Rüzgârdan başka misafirim kalmadı

Sen gece ve gündüzün ayrıştığı yerdesin
Hangi yöne meyletsen
Taş katılığındaki yollar yumuşar
Karanlık incelmeye başlar iki uçtan
Dağlardan eriyerek ovalara akar şehir
Gece ve gündüzün ayrıştığı yeri
Gölgen incinmesin diye
Bayram yerine çevirir tanrı

Akşam ve sabahın birleştiği yerdeyim
Sağa gitsem akşamın sesindeki ince tehdit
Sola gitsem sabahın telaşındaki yalçın gözdağları
Dursam kopmaya hazır kıyamet
Tedbire alışan gözlerle bakılmaz uçuruma
Korku kemiklere inmeden sırtımdaki sırıla
Karıncalara teslim etmeliyim kendimi

Serin olacağı kimsesi kalmadı ateşin
Gövdesine kireç sürülmüş ağaç gibi

Ayni hizada atıyor kuşların ve
Yürümeyi yeni öğrenen çocukların kalbi

Çocukluğundaki günler ve kuşlar gibi atmıyor insanın kalbi

Suya oku suyu beklet
Yağmursuz günler gelecek

Zor duvarına yakışmayan bir taşa benzemek

Mehmet OKUMUŞ

HAKSIZ OLMA HAKKI

■ Zehra Betül ÖZSEÇER

Siyah beyaz ruhları renkleriyle süsleyen, tutsak bedenlere özgürlüğü, tutsak zihinlere zamanı vadeden; şiirlere kafiye, şarkılara beste olan kentler vardır. Varlığı ile kentleri var eden, varlığı ile ülkeleri var eden, varlığı ile hayalleri ve hatta hayatları var eden kentler vardır. Farsçada şehir, Yunancada Polis, Arapçada Medine... Her dilde bir ihtiyaca binaen şekillenen kelimeler gibi her kültürde, her dönemde, bir ihtiyaca binaen inşa edilen kentler vardır. İnsanlar ise şekillendirdikleri, inşa ettikleri bu kentler kadardır. Dik yamaçları, keskin hava şartları olan kentlerin insanları, dik başlı; ovası düz, havası sıcak olan kentlerin insanları, mülayim ve ağırbaşlı. Peki bu kentlerin ma'mur insanları, neye borçlular bu mahmurluklarını? Karakterine şekil veren, kendine yaşama hakkı sunan, kendi olan, kendinin olan, kendinden olan kentlerine acaba olması gerektiği kadar vefalı mı? “Çöldü sinesinde barındırdığı şehir” diyen, kentimize yeni gelen seyyah bir ruh; bu dizelerinde bir kente vefasızlığımızı mı vurgulamak istemiştir bilinmez. Belki bu kentten esinlenmiştir, belki de göç ettiği kentten hicret ettiği kente kinayeli bir güzellikle getirmiştir heybesinde. Peki ya bu kentin insanları? Bir kentin yaşayanları da aynı zamanda o kentin seyyahları değil midir ve içlerinde barındırdıkları ile kurmazlar mı kendi kentlerini? O zaman seyyah ruhların ince bir serzenişidir diye okuyorum içinde “çölü” barındıran bu mısrayı, ve sonra ki mısrayı da. İçimiz çölleşmiş olmalı ki kentimize taşımız olmalıyız içimizi. “Şehri şehre taşırken duraksadı şair” diyor sonraki mısrasında. Ben de duraksıyorum kendi içimde; hangi kentleri taşıdık kendi içimize ve hangi kentleri taşıdık kendi kentlerimize diye. Kime ait bu uçsuz bucaksız yaşam alanı üzerindeki daracık fauna ile. Çöl; uçsuz bucaksız bir saha, bir sahra, güneş rengi bir boşluk. Cana can, kana kan olmayan, olamayan güneşin yeryüzüne emsalsiz izdüşümü. Çöl; zamanın dahi yavaşladığı bir anlam parçası. Siyah altının, suni taşların yapay ışıkların oluşturduğu bu kentler de kuşbakışı bir çölü andırmaz mı, zamanın hızlı aktığı?

Boşluklara methiyelerimiz; üzerine inşa ettiğimiz eserlerin; süslemerinde, motiflerinde, mimarisinin estetiğinde gizliyen şimdi ise hangi bilincin insanı, hangi bilincin kentlerin olarak boşluklara methiyelerimizi su, ağaç, canlılık veya ılık meltem esintisi üzerinden ifade etmekteyiz. Maviyi, yeşili, beyazı, kırmızıyı özmekte ve bu özlemi ifadelerimizde gizlemekteyiz? Bu özlemi kentlerimizde, vefa üzerinden okuduğumuzda, vefanın ve vefasızlığın tanımını içimizde yeniden anlamlandırmak gerekmez mi?

Tam da bu yüzden, bir kentin sokaklarında, bu kentin sokaklarında yürürken, bir kente vefa nasıl olmalıdır sorusunun cevabını arıyorum; çocuklukta sınırlarını sınırlarımız bildiğimiz kaldırım taşlarında. Cümleler sızı ile birlikte yol alıyor bundan sonrasında. Kimi zaman asırlık bir ağacın kesildiğinde oluşan boşlukta arıyorum vefayı, kimi zaman ahşap bir binanın yerinde olan çok katlı betonarme bir binada. Kış mevsiminde sığınmak için açık bir apartman kapısı arayan, soğuktan titreyen, insanlığa ayak uydurmuş bir kedi yavrusunda arıyorum, yaz mevsiminde pencere kenarlarında plastik bir kaptan su içmeyi bekleyen güvercin yavrusunda. Ama en çok da boşlukları kutsuyorum vefayı ararken, ağaçlarla doldurulan, ya da ağaçlarla doldurulması gereken boşlukları, yıldızlarla aramızdaki mesafeyi kısaltan, o uçsuz bucaksız boşlukları. Vefayı arıyorum depo olarak kullanılan, kitabesi silinmiş bir ibadethanenin, oluşturduğu kültürel boşluklarda, ya da başka bir ibadethanenin avlusunda ki çocuk cıvıltılarının boşluğunda. Vefayı ararken vefasızlığı buluyorum; yıldızları söndüren binaların, üzerine bir kıyafet gibi giydirilen yapay ışıklarında. Vefasızlığı buluyorum; bir kaldırım kenarında bulduğu küçücük boşlukta yeşeren, ve yaşamayan çalışan bir papatyada. Vefasızlığı buluyorum; bir yunan tanrısında, binlerce yıl öncesindeki bin tanrılı şehir diye bilinen Hattuşa'da. Vefasızlığı buluyorum, vefasızlığı yazmaktan öteye gidemeyen bir çabamda.

Boşlukları kutsuyorum tüm bu iç savaşta! Bize ait olamaz bu boş bırakmama hissi,

çünkü biz biliriz ki boşlukta herkesin, boşlukta her şeyin hakkı vardır ve bakidir. Biliriz ki boşlukların sahibi sadece biz değildir. Biz biliriz ki boşlukların tek sahibi biz değildir. Bu yüzden kimsesiz kapılarımızı açtığımızda boşluklara selam verişimiz, bundandır kovayı sobaya koymadan önce kenarına sesimizi ilıştirmelerimiz. Biz biliriz ki boşlukların tek sahibi biz değildir. Boşlukları kutsuyorum bir kente vefa nasıl olmalıdır sorusunda, bu kentin, Çorum'un, sokaklarında. Vefayı arıyorum; doğasını, bitki örtüsünü, yer altı ve yer üstü kaynaklarını önceleyen bir bakış açısıyla, bin yıllar boyunca oluşmuş; sonra üzerine ilmik ilmik oyulmuş nakış nakış motifleriyle, taşlarında kayalarında, ahşaplarında. Boşlukları kutsuyorum, vefayı arıyorum; komşuluklarında, sokak oyunlarında, sokaklarında oynayan çocuklarında. Bir şehre vefanın onu bir bütün olarak, tüm canlılarının, tüm inşalarının ve tüm boşluklarının aslında bir bileşimi olduğunu unutarak nereden başlasam da vefalı davranırsam diye kendimi sorguluyorum ve işte tam da burada olma hakkımı kullanıyorum. Çağımızın vurgusu ışık ve hıza ise; ben ise bunlardan olabildiğince arındırdığımız kadar kentlerimize vefalı olabileceğimizi savunuyorum. İnsanı önceleyen bakış açısı ile insanlığı önceleyen bakış açısı arasındaki ince çizgide seyahat ediyorum bu sorgu masasında. Tüm varlığı düşünmeden atılan her adımın, her sistemin kendi sonunu getirdiği gibi bu kentin sonunu getireceğine inanıyorum sadece insana yapılan bütün bu yatırımların. Taş sokaklar arıyorum, doğal olan doğa da bulunan; eski ahşap binalar arıyorum bulamıyorum, ağaçlardan yapılan, doğada olan doğal olan. Elektroniğin parlak büyüüne kapıldığımız şehirde gökyüzünü, uçsuz bucaksız olanı, arıyorum, bulamıyorum. Toprağı kutsamak istiyorum toprağı bulamıyorum.

Bir kent sadece üzerinde yaşayan insanlara mı aittir. Bu kent sadece insanlarına mı aittir? Peki ya insanlar, insanlık nereye aittir? Haksız olma hakkımı kullanıyorum.

Çorum'da Zaman

çan saati çan çan çan
dükkan kapar dükkan açan
koyu gölge serin suyu
çorumlu yürür asfalt boyu
güzeldir güzelin soyu

saat dibi pazar
çorum'da pazar
can sesi çan sesi kadar
hava alır hava atar
uzar gider asfalt kadar

saat dibi salı
çorum'da salı
işte unu işte balı
köşe olmuş almanyalı
dağı tutan ova kadar
aha bu kadar
aha bu kadar

saat dibi cuma
çorumlu çıkmaz cama
deli meli ama
tren gibi yürekleri
kopar gider van'a kadar

ah o Çarşamba
pazar yeri ana baba
elinde file torba
narin teyze taze sebze
domatese gel
patatese gel
soğan bedava
pazartesi pazarın ertesi
cumartesi cumanın ertesi
cumartesi pazara bağlar
anason sakın son
pazartesi pazar kokar sokaklar

Perşembe arada kaynar
Dünü günü olmayan bir o var
köylü köyünde
şehirli şehrinde mutlu
şunun şurasında
buluşmaya az var

böyle diyor birileri
"çorumlu yapmaz" heri
çarpy yemiş istekleri
herif gibi herifleri
sever gider gurbet kadar

bu can bu cananla
akrep döner yelkovanla
bu metinler bu çorumla
yaşar gider sona kadar

Metin Demirci

TANRI PARÇACIĞI

■ Emrah KANLIKAMA / Öğrencim Mustafa BAYRAK anısına...

Zaman kör bir testere misali yontuyor eline geçirdiklerini. Tezgâhtan çıkanlar bölük pörçük an(ı)lara dönüşüyor; şekilsiz, çarpık, kırık dökük, eğri büğrü, tuhaf cisimler... Silinmeye yüz tutmuş milyonlarca puzzle parçası belleğimde yeniden yekvücut olabilmenin iştiağıyla kıvranıyor, darmadağın. Bir umut gözlerimin içine bakıyorlar. Gözlerim eşyayı eskisi kadar iyi seçemiyor. Üstelik yıpranmışlar. Tozlanmışlar. Paslanmışlar. Sararıp solmuşlar. Tek tek silip temizliyorum. Parçaları doğru yere yerleştirmek kolay olmuyor. Hafızamı yokluyorum. Bir garip esriklik hali nicedir şuuruma çöreklenip kalmış.

Bir fotoğraf karesi... Zamanın acımasızlığından kendini kurtarmayı başarabilmiş. Anlar anılara kaim olurken sis bulutu dağılacak gibi oluyor. Bu kareyi hatırlıyorum. Rüya değil, gerçek. Bayrak Mustafa yalın saçan gözleriyle ekose masa örtüsüne binmiş uçuyor. Bir damla yaş yanagımı ıslatıp geçiyor. Yatağını arayan akarsu misali... İnce bir şerit çizip yolunu buluyor. (G)özyaşım, yitik puzzle parçasının kalıbına dökülüyor.

Tanrı'ya inanır mısınız? Ben inanırım. Çünkü gördüm. Tanrı'yı gördüm. Görmenin bakmaktan öte olduğunu bildiğim gün gördüm. Yıllar geçtikçe olan bitenleri daha iyi anlıyor insan. İnandıklarımın yalnızca baktıklarımın ibaret olmadığını biliyorum; bu yüzden inandıklarım arasında en çok gördüklerimin olmasına da artık pek aldırış etmiyorum. Küçük Prens'le tanıştırdırken öğrencilerimi onların minicik kalplerine kitaptaki şu sözlerle dokunuyorum: "Gerçeğin mayası gözle görülmez; insan ancak yüreğiyle baktığı zaman gerçeği görebilir." Biliyorum, "kalbin anlaması" diye bir şey var. Hakikat bu! İşte şu kâğıt ve kalem kadar gerçek! Okyanus dolusu mürekkebi olsa da kalemin yine de her daim aç, kâğıda muhtaç! Karanlıkta gören gözün bir hükmü yok; ışık için kalp en büyük ihtiyaç. Allah'ın tezahürünün beşerdeki aksülamelini gördüm.

Bir parça var; bir ruh, bir ışık, bir ses, bir

Foto: Ahmet Erdem

nefes... Bu âleme ait olmayan yahut ay altı âleme ait olanlarca malum olunamayan bir "sır"! Buna ister Sokrates'in "daimon"u deyin ister Fârâbi'nin "üçüncü ses"i ister Gazali'nin "sezgi"si adını verin ister Thoreau'nun "vicdan"ı; insanda çıplak gözle görülemeyen Gandhi'nin "gerçek" bildiği Tanrı'dan bir parça var. (Secde/9... ve ruhundan ona üfledi...) Cern'deki devasa laboratuvarlarda binlerce bilim adamının milyarlarca dolar harcaayıp aradığı işte bu parçacığı ben gördüm. Üstelik bu parçacıkların yüzlercesine, binlercesine dokundum. Öğretmenim ben! İşim bu. Tanrı parçacıklarına yol gösteriyorum. Öğrencilerime... Koca Yunus'un yedi asır evvel bıraktığı mirası şuramda taşıyorum:

"Dostun evi gönüllerdir / Gönüller yapmaya geldim."

Yatılı okulun gırtlığına kadar yoksulluk koktuğu sınıflarından birinde tesadüf ettim ona. Öğrenme güçlüğü çektiği

için kaynaştırma eğitime tâbi... Haliyle akranlarına nazaran akademik başarısı da düşük. Hilal kaşlı, uzun ince çöp gibi bir oğlan; ağzı ayırık, azıcık da alık, yüzü her daim mütebessim, saçlar yaz kış üç numara, üst baş perme perişan. Hızlı koşar. Rüzgârla yarışır. Nam-ı diğer bizim Bayrak Mustafa... O güne değin sesinin tonunu işitmemiştim, inceymiş, kırılacak gibi. Kırılıp da ete kemiğe batacakmış gibi...

Cuma günü. Son ders... Bayrak töreni öncesi yatılı okulda rutinleşen buruk sevinçlerden biri... Hafta sonunu evlerinde geçirecek öğrenciler kendileri kadar şanslı olamayan arkadaşlarını ikinci evlerinde yalnız bırakacak olmanın hüznüyle dersi bitirmeye çalışıyorlar. Kimi valizine sığdıramadığı kirliilerini okul çantasına tıka basa tepıştirmiş kimi de yemek istihkakından artırdığı meyveleri yolunu gözleyen kardeşine götürmek için ayrı bir poşete istiflemiş bekliyor. İstisnasız hepsinin gözünde aynı heyecan, kaçamak

bakışlar pencerede... Yağmur cama buğusunu bırakmış. Bir turna katarı Boyralı Bağlarını aşip bakır renkli dağlara pervaz vuruyor. Kalacaklar turnalarla köylerine selam gönderiyor. Haftaya belki onlar da gidecek; belki de bayrama kadar... Neyse... Köy servisi ha geldi ha gelecek. Beni dinleyen yok. Bu saatte ölümsüzlüğün sırrını anlatsam da nafle, sıra özlemi beter. Bırakıyorum ders anlatmayı, tebeşiri kara tahtanın gözüne atıyorum, sandalyeyi çekip oturuyorum. Öğretmen masasını çepeçevre saran -bir zamanlar ne renk olduğu meçhul- kara yeşil ekose örtü dikkatimi çekiyor, epey kirlenmiş, her yanı mürekkep lekesi. Uzun süredir su yüzü görmediği aşıkâr. Örtüyü katlayıp havaya kaldırıyorum:

"Çocuklar evlerine gidecek olanlardan biri bu örtüyü yıkatabilir mi acaba?"

"..."

Ses yok.

İş başa düşüyor.

"Peki o zaman bu seferlik ben götürüyorum."

"Ben yıkatırım öğretmenim."

O an tüm gözler bir anda pencereden sınıfa kayıyor ve benim bir türlü toparlayamadığım dikkati tek bir sözle üzerinde toplayıveriyor. Bu inanılmaz. Bayrak Mustafa! Konuşuyor.

Bir alkış tufanıdır kopuyor.

Olacak iş mi şimdi bu?

Çocuklar dalga mı geçiyorlar yoksa gerçekten Mustafa'yı takdir mi ediyorlar anlamıyorum. En arka sıradan usulca kalkıyor, iki düğmesi sökülmiş ve yıprandığından havı dökülmüş gri ceketinin önünü eliyle birleştirirken masaya yanaşiyor, örtüyü alıyor ve "Ütületirim de öğretmenim!" dedikten sonra gerisin geri dönüp yerine oturuyor. Dersine girdiğim üç yıl boyunca bu, Mustafa'nın ilk söz alış ve tahtaya ilk kalkışı oluyor. Sınıfta maddi durumu çok daha iyi olan ve evlerinde çamaşır makinası bulunan onca öğrenci varken... Paçası bileğine ulaşmayan Bayrak Mustafa'ya masa örtüsünü yük etmek ağırına gidiyor. Ama kara gözlerindeki pırıltıyı görünce susuyorum. Kelimeler kifayet etmezse susar insan. Susmalı!

Zilin ne zaman çaldığını hatırlamıyorum, sınıf boşalmış. Bayrak töreni yapılırken de sınıftaydım. Çıkamadım. Dirseklerimi örtüsü yitmiş çıplak masaya dayayıp başımı avuçlarımin arasına aldım. Sanki çıplak olan masa değildi de bendim, o denli utandım. İlk defa bizim kaynaştırma Mustafa'dan yapabileceği bir şey istemiştım. O da bu fırsatı iyi kullanmıştı. Olan bitenin hepsi buydu. Ondaki öğrenme güçlüğüni biliyordum da kendimdeki öğretme güçlüğü ile yüzleşmem kolay olmadı. Kalkıp onun sırasına oturuyorum. Tahtayla arası on adımdan fazla yok. Kim bilir? Bir şeyleri başarabildiğini göstermek için ne çok beklemişti? Ne çok istemişti? Buğulanan cama bir üzgün yüz çizip çıkıyorum. Çocuklar dönene kadar sınıfa göz kulak olmasını tembihliyorum. Fıtratı gereği meyus bakıyor; baksın...

Mustafa yatılı okulun bulunduğu köyde ikâmet ettiğinden okula yürüyerek gidip geliyordu. Pazartesiini ipe çekmiş. Erkenden geldi. Köy servisleri yeni yeni kapıya birikmeye başlamıştı. Pansiyon nöbetçisi olduğum için yemekhanedeydim. Örtüyü yıkatıp ütületmiş, güzelce de katlamış, yüzünde güller açıyordu. Örtüyü sınıfa çıkarıp öğretmen masasına güzelce serdim. Çocuklar tarla kuşları misali tören alanına kümelenmeye başlamışlardı. Camdaki üzgün yüzü bıraktığım yerde bulamıyorum, gitmiş. Gitsin. Tebeşiri alıp tahtaya kocaman bir gülen yüz çiziyorum. Altına da "hoş geldiniz" yazıp çıkıyorum.

O günden sonra dersine girdiğim her sınıfa öğretmen zili çalar çalmaz herkesten önce kalkar, girerim. Yoklama almadan evvel en arka sıraya geçer ve öğrenme güçlüğü olan hayali bir evladımı oraya oturturum. Öğrencilerim bilmez. Kimse bilmez. Bilemez. Nereden bilsin? Mustafayı tanımıyorlar. Kendi çocuğuma anlatamadığım dersi başkasının çocuğuna anlatamam, bunu bana Bayrak Mustafa öğretti.

Öğretmenin de öğrencisinden alacağı dersler olduğunu öğretti.

"Kendine alıştırdığım, emek harcadığım bir şeyden sonsuza dek sorumlu olursun." diyordu Antoine de Saint Exupery. Öyle ya... Öğretmendim. Kalbine girdiğim her çocukta sorumluydum. Mustafa'dan da...

Yıllar sonra merkeze tayinim çıktığında okul kantininde bir yerel gazetede Bayrak Mustafa'ya rastladım. Fotoğraf yatılı okulda çekilmiş. O kareyi hatırlıyorum. Deklanşörün flaşı patladığında oradaydım. "Fotoğraf" an(ı) ları zamandan kurtarmanın literatürdeki öteki adı olmalı. Kalbim oltaya tutulmuş balık misali çırpınıp durdu. Sürmanşette yerini almış Mustafa. İstanbul'da bir inşaat şantiyesinde üç köylüsüyle birlikte gece sobadan sızan gazdan zehirlenmiş. On sekizindeydi, bu dünya için fazla iyiydi ve fotoğrafında hala gülüyordu. Öyle alık... Bir yudum çay boğazımda umman oldu. Gözlerim doldu taşı. İnce bir şerit çizdi. Eksik olan puzzle parçasının kalıbına oturdu.

Ekose masa örtüsü üstünde bir Tanrı parçacığı aslına rücu ediyordu. Sorumluydum...

ÜSTAT NECİP FAZIL'IN YUNUS EMRE HAYRANLIĞI

■ Mehmet Tathısu/ Yazar

Üstat Necip Fazıl Kısakürek büyük ilgi ve hayranlık duyduğu Yunus Emre hakkında iki bağımsız şiir, bir piyes yazmış; bir de “Yunus Emre Hassasiyeti” adlı bir konferans vermiştir. Necip Fazıl Kısakürek'in Eserlerinde Yunus Emre: **Kahraman Şair**

Necip Fazıl Kısakürek 1926 yılında henüz 22 yaşında iken; üç kıtalı (12 dize) Yunus Emre adlı bir şiir yazmıştır. Bu şiir özellikle devrin sanat, edebiyat ve kültür çevrelerinde büyük ilgi görmüştür.

Üstadın Yunus Emre ve Bizim Yunus adlı şiirleri Çile kitabının “**Kahramanlar**” bölümünde yer almaktadır.

YUNUS EMRE

Kaç mevsim bekleyim daha kapında,
Ayağında zincir, boynumda kement?
Beni de, piştiğin belâ kabında,
O kadar kaynat ki, buhara benzet!

Rüzgâra bir koku ver ki, hırkandan;
Geleyim, izine doğru arkandan;
Bırakmam, tutmuşum artık yakandan,
Medet ey dervişim, Yunus'um medet!

Bekletme Yunus'um, bozuldu bağlar,
Düşüyor yapraklar, geçiyor çağlar;
Veriyor, ayrılık dolu semalar,
İçime bayıltan, acı bir lezzet.

(Çile – Büyük Doğu Yayınları, sahife 383)

Üstat bu şiirden 46 yıl sonra 1972 yılında Yunus Emre hakkında ikinci şiirini kaleme almıştır. Bizim Yunus, 6 beyit 12 dize olan şiirin tam metnini aktarıyorum.

Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Okunu kör nefsin, kılıçla çelmiş...

Bizim Yunus,
Bizim Yunus...

Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Ölüm dedikleri perdeyi delmiş...

Bizim Yunus,
Bizim Yunus...

Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Eli kaatile de kalkamaz elmiş...

Bizim Yunus,
Bizim Yunus...

Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Zaman, onun kemend attığı selmiş...

Bizim Yunus,
Bizim Yunus...

Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Toprakta devrilmiş, göğe çömelmiş...

Bizim Yunus,
Bizim Yunus...

Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Sayıları silmiş. BİR'e yönelmiş...

Bizim Yunus,
Bizim Yunus...

Bu iki şiir Çile kitabının Kahramanlar bölümünde yer almaktadır. Sayfa 382 – 383

Bu iki bağımsız şiirden başka Üstat Necip Fazıl, 1949 yılında kaleme aldığı 50 dizecik ünlü Sakarya Türküsü şiirinin 25. Dizesinde Yunus Emre adını anmaktadır.

14 bölümden meydana gelen Çile'nin birinci bölümü “Allah” adını taşımaktadır. Her bölümün sonunda Üstadın “**Noktalama**” adını verdiği ikişer dizecik kısa, veciz ve derin, anlamlı şiirleri yer almaktadır. Üstadın bu bölüme aldığı ‘Noktalamalar’ının altıncısını oluşturan;

“Zehirle pişmiş aşı yemeye kimler gelir?

Dilsizce yalnız Allah demeye kimler gelir?” (1972) beytinin birinci dizesi Yunus Emre'ye aittir.

beytinin birinci dizesi Yunus Emre'ye aittir.

Üstat Necip Fazıl, 1969 yılında “Yunus Emre” adlı 3 perde, 9 tablodan oluşan ve Toker Yayınevinde basılan bir tiyatro

eseri yayımlamıştır. Ülkemizde en çok sahnelenen piyesler arasında yer alan bu eseri ben, Çorum İmam Hatip Okulunda okuduğum 1970 yılında Yalçın Sinemasının hınca hınç dolu salonunda izlediğimi çok net olarak hatırlıyorum. Oyunda Yunus Emre'yi dönemin ünlü oyuncusu Abdullah Kars canlandırıyordu.

Yazımı Üstadın 1962 yılında İstanbul'da Milliyetçiler Derneğinde verdiği “Yunus Emre Hassasiyeti” adlı hitabeden aldığım cümlelerle noktalıyorum: “Yunus Emre'de Allah aşkı, Allah Resulüne aşkı, din kardeşine aşkı, insana aşkı, varlığa aşkı görüyoruz. Yalnız aşk, merhamet ve hassasiyet... Yunus Emre bir cemiyetin fert halinde dünyaya ve ötelere bakışını

heykelleştiren harika çapında bir milli hüviyettir. Ölmeyen insan idealinin divaneleri Yunus Emre'ye yapışsın ve muhtaç oldukları ruhu onun hassasiyet teknesinde yoğrulsun.

Baharı Beklerken

Biz baharı beklerken buz tuttu yüreğimiz
Mevsimler birer birer kışa döndü sevdiğim
Çığ düştü beytimize yıkıldı direğimiz
Geceler kâbus gibi düşe döndü sevdiğim

Hasretin bir kor gibi kavururken sinemi
Sensiz geçen geceler matem kaplar hanemi
Ararım anılarda senle geçen senemi
Uçup gitti sevdamız kuşa döndü sevdiğim

Ha bugün gelir diye umut ile beklerim
Günlerimi haftaya, ayı yıla eklerim
Vay benim kara bahtım kaybolan emeklerim
Çözülmesi muamma işe döndü sevdiğim

Penceremin önünde sevda çiçeğim soldu
Sana verdiğim miat bilirsin çoktan doldu
Sen gideli bir hafta inan bana yıl oldu
Özlemin alev alev başa döndü sevdiğim

Haydi çık gel can parem bir lahza olsun görün
O kahve gözlerine yine sürmeler sürün
Mis kokulu fistanın üstüne yaşmak bürün
Yüreğimde yokluğun taşla döndü sevdiğim

Nuh COMBA

SÛKUT SÛRETİNDE KLAS DURUŞ: NURİ PAKDİL

■ Hüseyin KIR

“ Büyük bir yalnızlık içindedir çağdaş insan = (Çünkü unuttuk sevgiyi = uygulayım bilimin yoğun ağırlığı altında büküldü belimiz + ruhumuzun gereksinimlerini konuşmanın ayıp olduğu bir çağda insanlık idam edildi = yana kaymış gözlerimizle, birbirimizin asılı bedenlerini seyrediyoruz ipten). Yeryüzünde, sürekli soyut, somut darağaçları; öldürme araçları yapılıyor, üretiliyor: ben beni bildim bileli böyle görünüyor bana yeryüzü.”

Nuri PAKDİL 1934'te Maraş'ta doğmuştur. Maraş lisesinde öğrenci iken Hamle dergisini çıkaran yazar, Cahit ZARİFOĞLU'nun şiirine isim olan Yedi Güzel Adam'ın Abisidir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiş, 1969 yılında Yedi Güzel Adam'la birlikte Edebiyat Dergisi'ni çıkarmıştır. 1972 yılında ise Edebiyat Yayınları'nı kurmuştur. 1984 yılının Aralık ayında dergi yayınına ara vermiş, Nuri PAKDİL ise 1997 yılına kadar Sûkut Sûretinde yaşamıştır. 2019 yılının Ekim ayında vefat

eden Usta'nın kırkın üzerinde kitabı yayımlanmıştır.

“Dilimin döndüğü kadar sustum...!”

Nuri PAKDİL, son yüzyılın nevi şahsına mahsus bir yazardır. O'nu tek başına şair, denemeci, öykücü gibi sıfatlarla anlatamayacağımız için “yazar” nitelemesinde bulundum. Israrla sistemli düşünmedi, sistemli yazmadı: sistemin adamı olmadı.

“Direniş varoluşun deneyidir.”

Muhalef kişiliği onun en önemli özelliğidir. İnsanlık tarihinin hiçbir döneminde rastlanmayan, son yüzyılda, insanlığın yaşadığı trajediden kaynaklanan varoluşsal kaygıların yanında, onun medeniyetimizin yaşadığı büyük krizden ve bu kriz sürecinde yönümüzü Batıya dönmekten kaynaklanan hayal kırıklığı muhalifliğini ortaya çıkaran iki etkidir.

“Yazı: Doruk noktasına ulaşmış aşktır.”

Yazılarında ve yaşamında kendine has üslubu ile ayrıksı duruşunu ömrünün son günlerine kadar korumuştur. Yazdıklarını yaşadı, yaşadıklarını yazdı. “Bir Yazarın Notları” ve “ Otel Gören

Defterler” başta olmak üzere bütün yazdıkları, yaşadıklarıdır.

“Ey insan seni savunuyorum sana karşı”

İlk defa Nuri PAKDİL okuyanlar, nasıl bir metinle karşılaştıklarını anlayamazlar. Bir kısım kolaycı okuyucu bırakır okumayı; baştan amaç hâsıl olmuştur. Basitliğe, sıradanlığa, seviyesizliğe, kolaycılığa en ufak prim yoktur.

“Çürüme başlamaya görsün insanda, akıp gidiyor hiçliğe.”

Okumaya ısrarla devam edenler, çarpılır, şok olur. İstenen de budur: Sarsmak, irkiltmek, kendine getirmek. Çünkü günümüzde diri durmadan, dik durmadan, tetikte olmadan, direnmeden kendimiz kalmanın imkânı kalmamıştır.

“İnsan, gece, yorulmadan yürüse, yürüse, yürüse, yürüse Tanrı'yı bulur. Bir yürümemiz kalıyor O'nu bulmak için.”

O aynı zamanda yürüyüşçüdür. Yürümeyi çok severdi. Saatlerce yürürdü, usanmadan, yorulmadan. Sonunda Hakk'a yürüdü.

Usta'yı rahmetle anıyoruz.

50

Şehir Defteri
Ocak 2020

Şehir ve Edebiyat

Deli Gönül

Nice derde çare bulur,
Nice yüzleri güldürür,
Nicesine mesken olur,
Şu bendeki deli gönül

Sevdalarla dopdoludur.
Hakk'a varan Hak yoludur,
Gâh akıllı gâh delidir,
Şu bendeki deli gönül

Bir gönül bulursa eğer,
Karun'daki mala değer,
Ne yere ne göğe sığar,
Şu bendeki deli gönül

Dargındır kem sözlerinin,
Çalar söyler sazlarınan,
Halay çeker kızlarınan,
Şu bendeki deli gönül

Eser yağar bazı tozar,
Kâğıt kalem olur yazar,
Bağrım ezik ezik ezer,
Şu bendeki deli gönül

Kurdoğlu'yum sever yanar,
Uçar daldan dala konar,
Nerde güzel görse kanar
Şu bendeki deli gönül

Âşık Rifat KURTOĞLU

ŞÜPHE

■ Murat CANBOLAT

Şüphenin ne doğuracağı meçhul. Ölüm doğuma gebe değil mi zaten? Ayrıca ölü doğum olmayacağı ne malum.

Vesvese girdi mi içimize zarar temenni eder gibi bir hal olur üzerimizde. Henüz teoriden fiile geçmeden kesmeli değil mi kötü düşüncelerin önünü? "Sizi yıpratan insanlardan uzak durun." sözüne ek olarak şunu söylemek isterim. Sizi yıpratan

"Şüphe, hummalı hastaya benzer; uyumaz, uyuyamaz, uyutmaz, dalsa da korkulu rüya görür." (Cenap ŞAHABETTİN)

Vehmeden fehmedebilir mi? Bilemem şüphenin kimde nasıl bir etkiye sahip olacağını. Bu etkinin dışı nasıl yansıyacağı hususu da apayrı bir durum. Kuruntunun olduğu yerde hakikat nefes alabilir mi? Ateş kadar masum diyebilir miyiz? Kaç handikaba düşer şüphe sahibi karşılaştığı her durumla

Foto: Ahmet Erdem

olaylardan, durumlardan, mekanlardan da uzak durmalısınız. Bu uzak duruşun kuruntunun açacağı zararları azaltacağı kanısındayım. Gerçi hayat tam bir muamma.

Aklın bumerang gibi fırlatılıp tutulamayacağı zeminde şüphe, acı eşliğimizi her gün yeni bir derinliğe atıyor mu? Gelen şüphe giden şüpheyi aratmaz mı? Yutmaya mı çalışır hevesimizi kendi kara deliğinde? Bildikçe değil idrak ettikçe başa tokmak gibi indigini düşünürüz onun. Bildikçe bilinçte yerleşiyor demek bile kuruntu vermiyor mu bize?

İlgili? İçimizi kemiren bu kurttan kurtulmak mı gerek, yoksa beraber mi yaşamalı? Neden şüphelenmeyiz? Şüphesiz olanın tılsımı nedir? Kendi kutsalından şüphe duymak doğru mu? Yahut inancın arkasındaki hikmeti sorgulamak gerekmez mi? Her durumdan şüphe duymak yersiz midir ne dersiniz? Sorular bizi yoklarken şüphede boş durmuyor. Kendi yaşam alanını genişlettikçe genişletiyor desem yeridir herhalde.

Geçmişten duyduğumuz pişmanlığın yanında gelecekte endişe duymak ne korkunç. Şüpheyle hem dem oldukça kuruntuya düğün bayram desem bu durumu izah etmiş

olur muyum? Emin olamıyoruz. Güvensiziz! Hele şu devirde ne kadar rahat olabiliriz ki?

İnanmak ya da inanmamak arasında bocalarken kendi gerçeğimizden uzaklaştırmaz mı kuruntular? Bizde bizden neşet eden korkuysa şayet, şüpheyle pekâlâ uzlaşabiliriz diye düşünmüyor değilim. Tüm durumlardan şüphe eder hale gelmek paranoyanın kapılarını zorlamak gibi geliyor. Oysa güven duymadan, endişe etmeden, emin olmadan yaşamakta mümkün değil mi?

Şüphenin ihtiyat miktarınca olmasının bize iyi geldiğini söyleyemez miyiz? Elzem olduğu yerler az değil. Neden bize sunulan her bilgiyi hiç sorgulama ihtiyacı hissetmeden kabullenelim. İşkillenme hakkımız var sanırım. Elbette kayıtsız şartsız kabulleri vardır çoklarının. Bu inancının gereği olabilir ve saygı duymayı gerektirir diye düşünüyorum.

Düşünmek değil midir bir yerde şüphe? Sorgulamak olup biteni. 5N 1K formülü kuruntunun matematiği gibi gelir bana. Önyargılara saplanmamıza engel olması yönüyle bu metot çok anlamlı değil mi? Zaten şüphe önyargıdır bir bakıma.

Bilimin gelişmesi tamamen merakın kuruntularıyla meydana gelen çıkarımlar değil midir? Bilimin ortaya koyduğu yasalar sabit değildir bir yerde. En geçerli sabiti bulana kadar bilim, şüphe ipine sınırsız sarılmaz mı? Bu sayede önceden kabul gören bilimsel gerçekler daha doğru bir zemine oturur gün geçtikçe. Bu durum bilginin yarılanma ömrüne de açıklık getirir kanaatimce.

En doğrusunu bulma çabasıyla sürekli bir gayret içindedir ayrıca. Bilim dile gelse şu hakikati tüm evrene haykıracaktır: "Tüm sermayem şüpheden ibaret!"

Şüphesiz kalmayın ki ilerleyin. Sadece şüphe yurt edinmesin zihninizde. Var olanın arkasındaki hakikati gösteren şüphe, yolumuzu aydınlatan ışık olsun bize. Dozunda şüphe hayat veren bir iksir iken fazlası baldıran olmasın hiçbirimize.

Müebbet Bir Zaman

Ben kışları anlatırım, gözlerin baharları
Beyhude telaşlarımda kalır geçmiş
Ben yalnızlıkları susarım, sen eğdirirsin önünde sultanları
Sultanlar eğilince de bilesin, unutmazlar saltanatını
Güç bela düştüğüm yollarda kaldırıyorum önümden tüm unutulmaları

Ben senin bildiğin gemilerden değilim
Rüzgarımda devrilirim de bir dalgalarımda boğuşurken kendimi bilirim
İssizliğim, çevremi kuşatsa da haykırıyorum denizi
İdam sehпасına giderken gocunmam ben, ölüm bir kar tanesi

Cellâdımsın diplere inmekten korkmam
Tarihim seni kovalamaktan örülü
Senin rengini başka bir renkle bozmam
Gözümde bir yaştır sonsuzluk evrenine dökülen
Binlerce yılın sürgünlük ıstırapını çıkarma benden
Hayatımı küçümseyen gözlerini uzak tut
Bir korkudur bakışların, müebbet zamanları tüketen
Bir gülün içimde devinen dikenisin, içimde yüzyılların çilesi gömülü

Lügâtimde seni anlatmaya yer yok
Saçların rüzgarıma tâ ezelden asılı
Zindandan çıktı hüznüm, yeryüzünde bana ayrılacak bir mutluluk kafesi yok
Müphem yolculuklardan artık çekil bana
Benim taşım, senin toprağına yazılı

Bir devran dönüyor başımda artık yeter
Bir servi olup göğe uzanıyor bıraktığın keder
Bir kül kaldırırıyorsun ey içinde gülü barındıran
Tozumu bile kaldırdın, yollarımda ayaklarım tükendi
Ruhumda bir katılık yerleşti, boz bulanık ötelerden yani senden kalan

Yenilgiler koydun geri dönülmez ülkeme
Hayallerim bir hülyanın karanlık kıyılarına vurdu
Ateşi elinde tutan bir adam dedi
Kuzeydir aradığın yer buzlar orayı terketti
Bezirganlara yerini sormak hercai bir çaba
Sadâkat, iflas eden hücrelerimi uyandırdı
Omzumda mevsimlerle yürüyorum,
Beni ne güneşler ve yağmurlar terketti
Önüme bakmıyorum gözlerim havada ebedi ufku arıyorum

Hep vardır bir gözü değen
Sahile vuran balıklar hududunu unutsa da tek O unutmaz
Esrârengiz ve yorgun kelimeleri ayağa kaldıran, ayân eden

Hasan TOMUK

53

Şehir Defteri
Ocak 2020

HAFIZA KAYITLARIMDA ÇORUM YILLARI

■ Kâmil YEŞİL

L 990-94 yıllarında Çorum İmam Hatip Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni idim. O zamanlar öğretmenler için zorunlu bölge hizmeti vardı. Hem Ankara'ya yakın olurum hem zorunlu hizmet görevim tamamlanmış olur diyerek Rize Anadolu Lisesinden Çorum'a tayin istedim. Şemsiyeyi bulduk yağmur kesildi, demiş atalarımız. Biz Çorum'a tayin istedik, zorunlu hizmet yükümlülüğü bizden kalktı.

Nokta tayin isteyemiyorduk, il emrine verilecektik ve il MEM yönetimi nereye gönderirse oraya gidecektik. Fakat ben işi şansa bırakmak istemiyordum. Merkeze yakın ilçeler de olsa buna razı değildim. Bir önlem olması için kararnamenin geldiği günlerde Çorum'a damladım. Demirel-Erdal İnönü Koalisyon Hükümeti olduğu için yeni yönetime yakın adamlar bulmak zorunda idim. Kimseyi tanımiyorum. Rize'den beraber geldiğimiz dostumun arkadaşları vardı Çorum'da. Ensar Dershanesinden Azmi Gülşen ve Murat Yıldırım.

Geldiğimiz akşam Azmi Gülşen'e misafir olduk. Onların da yapabilecekleri bir şey yoktu. İl Milli Eğitim Müdürlüğünde atamadan sorumlu müdür yardımcısının -adını vermeyeceğim- İmam Hatip Lisesinden geldiğini öğrenmiştim.

Siyasi çizgi olarak kimlerden olur, bunu da öğrendim.

Ertesi gün vakit namazı için Ulu Cami'ye gittim. Namazı kıldım. Baktım, caminin karşısında bir kitabevi var. Adını unuttum. Risale-i Nurlar vardı vitrinde. Hemen içeri girip selam verdim. Çünkü önceki akşam adı geçen İl Milli Eğitim Müdür Yardımcısı bu cenahtan idi. Kendimi tanıttım ve o günlerde DYP çizgisinden olduğu için Rize İHL'den, Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne, yardımcı müdür olarak atanan hocayı

hatırladım. Mutlaka tanışıyorlardır diye düşündüm. Onunla tanıştığımı söyledim.

Sohbet ettik ve durumumu anlattım.

Kitapçı, ilahiyat mezunu ve yerel gazetede yazar idi. Yeni Nesil Cemaatinden. Bana bir kartvizit yazdı, adı geçen İl Milli Eğitim Müdür yardımcısına gönderdi.

İlgili yardımcı kartviziti aldı ve fakat kaçak güreşti. Merkezde ihtiyaç görünmüyor, dedi. Yakın ilçeler olabilir, dedi. Bakalım, dedi.

Pes etmeyecektim. Müdür yardımcısını köşeye sıkıştırmam gerekiyordu. Ertesi gün hemen ev arama kiralama çalışmalarına girdim. Tabii ki bulamadım. Aklıma hemşehrımız olduğu kulağıma fısıldanan Vali Yardımcısına gitmek geldi. O da beni kabul etti. Çine'den, ortak tanıdıklarımızdan bahsettik. Sonra konuya girdim. Hemen şoförünü çağırdı. Talimat verdi. "Binin arabaya, hocama ev tutun gelin", dedi. Birkaç sokak gezdik. Üçtutlar Mahallesinde bir ev gördük. Ev sahibi vatandaş, tamirat işleri yapıyordu. Mutfağa son şeklini veriyordu. Meramımızı anlattık. Sizden önce biri gördü, o tutmak istiyor fakat son sözü söylemedik. Nasip sizymiş dedi ve bizim tutabileceğimizi söyledi.

Madem dedi Valimiz göndermiş, hayır demek olmaz.

Valinin arabası ile gelmenin sonucu idi bu tutum aslında. Kaparo bile istemedi. Ne gereği var dedi. İki üç gün içinde ev yerleşilecek hale gelir, dedi.

Biz de önümüzdeki hafta anca geliriz dedik ve teşekkür ederek ayrıldık.

Vali yardımcısına teşekkür ettim. İl milli eğitim müdür yardımcısına vardım. Durumu anlattım.

Dedim ki "sayın müdürüm, size güvenerek ev tuttum, taşınmaya gidiyorum."

Ev tuttuğumu öğrenince biraz gönülsüzlendi, yer kesinleşmeden tutmasaydın iyi idi dedi ve fakat kapıyı kapatmadı. Böylece Çorum İHL'de kalmış oldum.

Rize'ye döndüm. Evi bir kamyonu yükledim ve ertesi gün kiraladığım evin önüne geldim. Ne olduyorsa o zaman oldu. Ev sahibi, ben evi başkasına kiraladım, dedi. Ve evi bize vermeyeceğini söyledi.

Kamyon şoförü eşyayı indirmeliyiz, diyor. Başka yere sözü varmış.

Ne yapmam lazım?

Kamyonu bir kenara çektik. Bindik bir taksiye. Mahalle mahalle ev arıyoruz. Birkaç sokak sonra bir ev buldum. Pazarlık yapacak zamanım yok. Ucuz pahalı demeden- tabii ki pahalı olarak- evi kiraladım. Maaşımın nerdeyse üçte ikisi tutuyordu kira.

Böylece Çorum'a ikamet etmeye başladım.

İlk işim bizi ortada bırakan o ev sahibinin neden böyle bir tavır aldığını öğrenmek oldu.

Valinin şoföründen öğrendim ki vatandaş, ertesi gün Valilik'e gelmiş. Vali yardımcısına "Hemşehrime evimi verdim." demiş. Vali yardımcısı da teşekkür etmiş ve fakat başının kalabalık olmasından mıdır nedir, çay filan ısmarlamamış, minnettarlığımı, derin saygılarını dile getirmemiş vatandaşa.

Bundan alınan vatandaş, evi vermiyorum, söyle hemşehrime, eşyasını getirmesin, demiş.

Telefonumuz yok ki arasın. Böyle bir davranış da beklemiyoruz.

Velhasıl Çorum'a gelişimle "Senin yaptığını Çorumlu yapmaz." sözüne yeni bir açılım geldi.

Dersler başladı.

Benim derslerim ağırlıklı olarak o yıl yeni kaydolun kızlar için Hıdırlık'ta açılan ek binada idi. Bir gün de merkez binada vardı.

Elimizin kalem tuttuğu belli oluyordu. Edebiyat öğretmenleri Mehmet Solak, Kemal Çelik ile daha sık görüşür olduk.

Biz üçümüz kalem ve kitapla daha çok haşır neşir olduğumuzdan olsa gerek, okul müdürü Yahya Acar bizi 'Yayın Kolu'nda görevlendirdi. Okulun "İdrak" adını verdiği bir dergisi vardı, onu çıkaracaktık. Fakat derginin hem adını hem içeriğini çok didaktik, çok geleneksel bulmştuk. Adından başlayarak dergiyi yeniden dizayn ettik.

Derginin adı "Rehber" oldu.

Hem yazmaya, okumaya rehberlik idi düşündüğümüz hem de İmam Hatipli öğrencinin toplumdaki misyonuna karşılık geliyordu. Ağırlıklı olarak edebiyat dergisi hüviyetinde çıktı Rehber. Öğrencilerin

çalışmalarına da yer verdik. İçerikte İsmet Özel, Cemil Meriç olunca hemen dikkati çekti.

Dikkatini çektiğimiz arkadaşlarımızdan biri de o zamanlar Çorum'un dışında bir ilçede görev yapan Hüseyin Kır oldu.

Okul çıkışlarında ve hafta sonlarında kavaflar çarşısında oturduğumuz kahvenin müdavimleri arasına Metin Demirci, Orhan Kuyru'dan sonra Hüseyin Kır da katıldı. Mehmet Solak ile biz zaten beraberdik.

Çorum İHL'ne geldikten sonra gördüm ki ben zaten bu okulda imişim tayinden önce.

Nasıl?

Şöyle: Okul Kütüphanesinde elime 1987-88 Çorum İHL mezunlar albümü geçti. Baktım, benim bir şiirim var albümde. Öğrenciler o zamanlar İslam Mecmuası'nda yayımlanan bir şiirimi iktibas etmişlerdi.

Çorum'daki öğretmenlik hayatımın yayın merkezli olduğu sizin de dikkatinizi çekmiştir sanırım.

Çorum merkez İHL'de kalmam, bir gazetecinin tavassutu ile başladı. "Rehber"

dergisi ile sürdü.

1994 Mahalli Seçimler'inde Çorum'un adayı Prof. Arif Ersoy idi. Kuvvetli bir aday olmakla birlikte hiçbir şey garanti sayılmazdı. Okulun diğer bazı öğretmenleri ile birlikte bizi bir toplantıya çağırdılar. Bir istişare toplantısı idi.

Neler yapabiliriz? Nasıl katkıda bulunabiliriz?

Seçim çalışması yapamazdık ve fakat lojistik destek verebilirdik. Bu bağlamda bir mahalli gazetesinin çıkarılması gündeme geldi.

Her kesimin bir gazetesi vardı; bizim neden olmasın?

Kimler yazar, adı ne olsun toplantıları yaptık. Bu toplantıların birinde, ben, çıkacak gazetesinin adı için "Yeni Şafak" olsun dedim. Aklımda "Yeni Devir" örneği vardı. Oradan mülhem. Yeni üzerinde bir anlaşmazlık yoktu. Fakat ikinci kelimedede başka teklifler de oldu. Kim teklif etti bilmiyorum

'Çorum'da Yeni Gün' olarak kesinleştiğini öğrendik.

Velipaşa Hanı

Eğer bizim teklifimiz isim kabul edilmiş olsaydı; daha sonra yayına girecek olan “Yeni Şafak” gazetesi isim hakkından dolayı bu isimle yayımlanamayacaktı.

‘Yeni Gün’ gazetesinde Hüseyin Kesikbaş müstearıyla yazılar yazdım. Bize yanılmıyorsam Ahmet Yetim ve Mehmet Solak da katıldı yazıları ile.

Yazılarım arasında ‘Başyazı’ olarak yer alanlar olduğu gibi ikinci sayfada yayımlananlar da var.

Ve o seçimde Arif Ersoy, Çorum Belediye Başkanı oldu.

Eğer Çorum’da bir iz kalmış ise biraz da bu yayın faaliyetlerimiz sayesinde oldu.

Okulun ismi, misyonu ile beklenenleri vermeye niyetli olan arkadaşlarımız vardı. Öğrencilerimiz de bu hususta gayretli idi.

Çorum’dan ayrıldıktan sonra mektuplaştığımız talebelerim oldu. Her hususta olduğu gibi bu da bir zaman sonra tavsadı.

Arkadaşlarımızdan bazıları milletvekili, bazıları il idaresinde yönetici oldu.

Şimdi geriye doğru bakıyorum da Çorum’dan neler hatırlıyorum diye düşündüğümde aklıma Hasanzahir’e su almaya gittiğim günler geliyor. Hasanzahir’den Çorum’un üstüne üstüne yağın çimento tozları ve kokusunu hatırlıyorum bin de.

Milönü Mahallesine yaptığım kısa gezintileri bir de.

Rize’ye gitmek için çevre yoluna çıkışlarımız vardır unutamadığım. Otobüsler durmadığı için geri dönerdik.

Maç seyretmek, çay içmek, sohbet etmek için toplandığımız kavaflar çarşısındaki o salaş çayhane.

Özal’ın vefatını bu çay ocağında iken öğrenmiştik. Masanın etrafında toplanmıştık, Fenerbahçe maçını seyredecektik. Yayın kesildi ve Özal’ın rahmetli olduğu haberi verildi.

Çorum’a dair Hafıza Kayıtları’mda başka isimler de var.

Kapalıçarşı’da çeyiz satan Bilal Gelen’i hatırlarım mesela.

Esnafın idi fakat esnafılığı aşan bir zihni kapasitesi ve çevresi vardı Bilal Gelen’in.

Tabii ki Ahmet Lütfi Kazancı’yı hatırlarım. Üvey Ana’yı.

Ve de Hayreddin Karaman Hoca’mızı.

Bu isimleri o zamanlar Çorum’da görmedik ve fakat Çorum İHL’de okumuş öncüler olarak hep aklımızda, gündemimizde idi.

Bu tür yazılar nasıl biter bilmiyorum.

Ben, bizi hatırlayanlara selam olsun, diye bitireceğim.

Selam olsun.

Hitit Güneşi Yanığında

Yürü

Yeni bir yolun yeni bir kentinde
İlk göstermeyi isteyenlerin rengi ve şeklinde
Madde madde
Tane tane...

Yürü

Hitit güneşi yanığında
Ayaklarına vuran daracık o yorgun Arasta'da
Candan, kandan, damardan
Emek telefî gözlerinden akan...

Yürü

Yaprak yazısı geçmişine
Eski bir sandıktan çıkan tohum
Yeniden açan bir sonbahar yaprağı misali
Son neslinde
Doğru duranların yemininde...

Yürü işte sen

Yeni bir şiir dosyası açılsın önüne
Saat Kulesi akrebinin zehrinde
Bırak tarih ölsün
Ve tek yaprakça bilmeden
Hitit güneşinde...

Murat Çağrı ERDİNÇ

ALTMİŞLİ YILLARDA ÇORUM

■ Ethem ERKOÇ / Yazar

Altmışlı yıllarda şehrin köyden üstün en önemli yönü elektriğin oluşuydu. Evler daha iyi aydınlanıyordu. Sokak lambaları vardı. Gece sokağa çıkıp saklambaç oynayabiliyorduk. Evimiz Yazı Çarşı'da olduğu için iyi hatırlıyorum; bir tane fırın, iki bakkal, birkaç tane kahvehane vardı. Evimize yakın iki cami ve iki ilkokul bulunuyordu. Saat Kulesi çevresinde çarşı, çarşamba günü sebze pazarı, pazartesi günü hayvan pazarı mevcuttu.

Şehrin en yüksek binası, Kalelioglu Apartmanıydı. Cadde boyunca üç katlı bina bir kaç taneydi. Şehrin doğusunda sadece dâhiliye ve hariciye bölümlerinden ibaret bir hastanemiz, şimdiki Çorum Park'ın bulunduğu yerde bir doğumevi binamız Saat Kulesi yakınındaki taş binada da Belediyemiz mevcuttu. Hükümet binası şehrin doğusundaydı. Çevresinde Liseden başka pek bina yoktu.

1960 Yılında Çorum, farklı bir belediye başkanıyla tanıştı. İhtilal döneminin valisi Mehmet Varinli, belediye başkanlığı görevini de yürütmeye başladı. Onun mesaisi, sabah ezanından önce başlardı. Sabah erkenden şehri teftiş ederdi. Belediye başkanlığı sırasında Çorum'a en büyük hizmeti, Osmancık Caddesini açmak oldu. Önceleri Osmancık yolu, daracık ara sokaklardan oluşuyordu. İki araba karşılaştığında biri diğerine yol vermek zorunda kalıyordu. Varinli, Menteş Planı'nda işaret edilen beş anayoldan Gazi ve İnönü caddelerine ek olarak Osmancık yolunu da aynı genişlikte açmak niyetindeydi. Sarılık köprüsünden başlayarak Saat Kulesi'ne kadar Gazi Caddesi genişliğinde bir yol açmak için işe başladı. Abdibey Cami yakınlarında nüfuzlu adamların devreye

girmesiyle cadde epey daraltıldı. Ulucami'ye yaklaştığında baskılar doruk noktaya çıktı. O nüfuzlu kişiler, Varinli'nin tayinini çıkarttılar. Onun için Osmancık Caddesi projesi, Varinli'nin istediği boyuta ulaşamadı.

Altmışlı yıllarda kentimize iz bırakan diğer belediye başkanı Kemal Demirer, renkli bir kişiliğe sahipti. At arabaları ve faytonları yasaklamadı ama atların sokakları ve caddeleri kirlitmelerine engel olmak için arka taraflarına bez gerdirdi. Bu, önce yadırgansa da halkın hoşuna gitti. İlk defa belediye otobüslerini devreye soktu. Şehir küçük buna ihtiyaç yok diyenler olsa da zamanla vatandaş, bu kolaylıktan yararlanmaya başladı. Onun döneminde ilk defa belediye işçileri greve gitti. Hatta Ankara'ya kadar gittiler. Ama başkan, kararından dönmedi.

Demirer, belediye işlerini daha rahat yürütebilmek için iş makinelerine ihtiyaç duyuyordu. Bunu hükümetten temin edemeyince ABD Başkanı Johanson'a mektup yazarak Çorum'a iş makineleri gönderilmesini istiyor. Duyanlar inanmıyor. Aradan birkaç ay geçince Saat Kulesi'nin çevresine iş makineleri sıralanıyor. O tarihten sonra başkanın lakabı, Johanson Kemal olarak anılır oldu.

Altmışlı yılların sonlarına doğru Belediye binasının yanına Belediye İşhanı ve Hükümet Binasının karşısına da Özel İdare Binası yapıldı. Bunu Gazi Caddesinde yeni inşaatlar takip etti.

Askerlik Şubesi'nin ilerisinde şehrin dışında Eti Ortaokulu'nun inşaatı başlamıştı. İlerisi tarlaydı. Sigorta Hastanesi'nin yapıldığı yıllarda o bölge ve ötesi, tamamen tarlaydı. Hatta Kale'den ötesi boş araziydi.

Şehrin doğusunda Çorum Lisesi ve Atatürk Anıtının çevresi bomboştu. Yeni yeni Bahçelievler yapılıyordu. Verem Hastanesi yani bugünkü Diş Hastanesi, şehrin dışında sayılırdı. Güneye doğru tamamen tarlaydı.

İmam Hatip Okulu da şehrin kuzeyinde yer alıyordu. Okulun kuzey ve doğusu boştu. Damatların tarla, top sahamızdı. Cezaevi/Adliye Binası'nın arkası, tamamen bahçelerle kaplıydı. Mavral Çeşmesi'nden Sarılık Köprüsü'ne kadar geniş bahçeli evler vardı. Namazgah'tan Devehane Cami ve çevresine kadar hep tek katlı, avlulu evler yer alıyordu. Devehane caminin batı tarafı, sebze bahçeleriyle doluydu. Çorum'un yerlilerinin orada bahçeleri vardı. Şehrin sebze ihtiyacının çoğunluğu, oradan karşılanırdı.

Genel hatlarıyla şehir, bu çerçevenin içindeydi. Çarşı ise Saat Kulesi çevresiyle sınırlıydı. Ayakkabıcılar arastası, Mutaflar arastası, Çöplük çarşısı, Sobacılar arastası, Bakircilar arastası, Demirciler ve Çilingirler arastası ile Eğridere çarşısı, ticaretin en canlı olduğu bölgelerdi.

Şehirde pek az sayıda zengin konağı vardı. Onlar da iki katlı, geniş avlulu görkemli evlerdi. Hanedan konakları da denirdi. Geri kalanı tek katlı, yüksek duvarlı, avlulu/bahçeli evlerdi. Hemen her evin tandırı vardı. Çok evde de ahır ve samanlık bulunuyordu. Herkes, kendisine göre sağlır hayvan beslemeye çalışırdı. Bağ bahçesi olanlar, koşmak için at veya eşek beslerlerdi. Gübresini de tezek olarak değerlendirirlerdi.

Şehrin büyük bir kısmı, kanalizasyon imkânından yararlanıyordu. Su, önceleri sokak çeşmelerinden sağlanıyordu. İmkânı olanlar, bahçesine/avlusuna su alabiliyordu. Ama evin mutfağına yahut

60

Şehir Defteri
Ocak 2020

Şehrin Hafızası

Çamaşır taşının yanına kadar su alanına hiç rastlamadım.

arşıda çok az sayıda lokanta, otel vardı. Köyden gelenlerin hayvanlarını bağlayacağı hanlar mevcuttu. Bugüne oranla az sayılabilecek kahvehane vardı. Sekiz on ilkokul, bir ortaokul, bir lise, üç tane de meslek lisesi bulunuyordu. Ama bütün okullarda branş öğretmeni sıkıntısı çekiliyordu.

Ayakkabılar, arastadan alınırdı. Hepsi de el emeğiyle yapılıyordu. İmkânı olanlar, sipariş verip özel yaptırırlardı. Elbiseler de genellikle hazır elbisecilerden alınırdı. Bedenime ve zevkime uygun olsun diyenler, terzilere özel olarak diktirirlerdi. Evlerde tanınmış terziler vardı. Kadınlar da onların müşterileriydi. Gelin elbiselerini bile onlar dikerdi.

Evlerde kadınlar; çulhalıkla çarşaf, örtü, kilim, dokurlardı. Herkes kış hazırlığı olarak yarma, bulgur, salça, nişasta, pekmez, turşu yaparlardı. Patlıcan, fasülye, kabak, biber, domates kurusu, tarhana yaparlardı.

Yaz döneminde odun, kömür tedarikinde bulunulurdu. Kışlık ekini ambarına koyardı. Güz döneminde etlik yapılırdı. İmkânı olanlar sucuk ve pastırmasını hazırlardı. Kışlık soğan ve patates kilerleri doldururdu.

Evler tek katlı ve avlulu olduğu için komşuluk ilişkileri de çok iyiydi. Çocuklar için oyun alanı sıkıntısı yoktu.

Altmışlı yılların ikinci yarısında şehirde büyük yapılaşma hareketi başladı. Belediye binasının yanına büyük bir işhane, karşısına Hamoğlu İşhane, yukarı doğru özel idare /Sağlık Müdürlüğü binası derken Gazi ve İnönü caddelerinde beş katlı binalar yükselmeye başladı. Bahçelievler semtinde her parselde inşaat vardı. Aynı hal, Sigorta taraflarında, Eti Ortaokulu'nun arkasında devam etti. Damat Şükrü Sokaklar da o dönemde Sel Çayı'na kadar dolmaya başladı.

ÇORUM HALKEVİ VE ÇORUMLU DERGİSİ

■ Muzaffer GÜNDOĞAR

62

Şehir Defteri
Ocak 2020

Şehrin Hafızası

Halkevlerinin Kuruluş Amacı

Halkevleri bilindiği gibi, 19 Şubat 1932'de Atatürk'ün hedeflediği ilkeler doğrultusunda CHP tarafından kurulur. Merkezi Ankara'da olmak üzere, ülkenin tüm il ve ilçelerini kapsayacak biçimde örgütlenir.

Halkevlerinin başlıca amaçları; Türk milletini yeni ülküler etrafında toplamak, halk arasında kültür ve düşünce birliğini sağlamak, Atatürk devrimlerinin benimsenmesini gerçekleştirmek, Cumhuriyetin kültür atılımını yapmak, kır-kent ve köylü-aydın ikiliğini ortadan kaldırmak olarak özetlenebilir.

Atatürk, Halkevlerinin açılış amacını şöyle açıklıyordu:

".....Gençlik geleceğin ışığıdır. Gençlik, gelişen ve yetişen bir çalışma içinde yaşatılmalıdır. Ulus; bilinçli, birbirini anlayan, birbirini seven, ülkeye bağlı halk kitlesi halinde örgütlendirilmelidir. En güçlü ders araçlarına ve yetişkin öğretmen ordularına sahip olmak yeterli değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir

kitle durumuna getirmek için ayrıca bir ulusal çabanın düzenlenmesini ihmal etmemeliyiz..."

Halkevlerinin giderleri genel bütçeden, özel idarelerden, belediye ve köy bütçelerinden ve kamu tüzel kuruluşlarından karşılanıyordu.

Başlangıçta 14 ilde kurulan Halkevlerinin yurt genelindeki sayısı 1939'da 373, kapatıldığı yıl olan 1960'de ise 478'di. Halkodalarının sayısıysa 4332'ye ulaşmıştı.

Halkevlerinin Çalışma Alanları

Halkevlerinin çalışma alanları; "Dil-edebiyat-tarih, güzel sanatlar alanında etkinlikler oluşturmak, halk dershaneleri, kurslar, kütüphaneler, müzeler açmak; folklor araştırmaları yapmak; gösteri ve temsiller düzenlemek; spor, sosyal yardım yoluyla köylüyle kentliyi kaynaştırmak gibi alanları kapsıyordu.

Çorum Halkevinin Kuruluşu

Çorum Halkevi de Halkevlerinin açılışından bir yıl sonra belirlenen

amaçlar doğrultusunda 24 Şubat 1933 yılında bugünkü Belediye binasında açılmıştır. İlk açıldığı dönemde Halkevi'nin 5 kolu vardı. Bunlar: "Köycülük, Dil-Tarih-Edebiyat, Sosyal Yardım, Spor ve Güzel Sanatlar" koludur.

Dönemin Çorum Valisi Arif Hikmet Bey'in önderliğinde kurulan Halkevi'nin ilk yönetim kurulu şunlardan oluşur:

Başkan; CHP Yönetim Kurulu üyelerinden Ölçekoglu Hasan Bey,

Birinci üye; Köycülük Kolu Temsilcisi Velipaşaoğlu Şevket Bey,

İkinci üye; Dil-Tarih-Edebiyat Kolu Temsilcisi (Maarif) Milli Eğitim Müdürü Mahmut Bey,

Üçüncü üye; Sosyal Yardım Kolu Temsilcisi Müftü Mehmet Tevfik Bey,

Dördüncü üye; Güzel Sanatlar Kolu Temsilcisi Ortaokul Müzik Öğretmeni Osman Bey,

Beşinci üye; Spor Kolu Temsilcisi

Ziraat Bankası Muhasebe Memuru Fazlı Bey.

Çorum Halkevi'nin Çalışma Kolları

Çorum Halkevi, Genel Merkez tarafından belirtilen hedeflere ulaşmak için 24 Şubat 1933'te 5 şubesiyle birlikte çalışmalarına başlamış ve bu kollar şöyle oluşmuştur.

1-Köycülük Kolu: Bu kolun görevi, köylüyle kentliyi kaynaştırmak için geziler ve piknikler düzenlemektir.

2-Dil Tarih-Edebiyat Kolu: Bu kol da Çorum Tarihi üzerine araştırmalarla Çorum'a özgü öztürkçe sözlüklerin derlemelerini yapacaktı.

3-İçtimai (Sosyal) Yardım Kolu: Bu kol, yardıma muhtaç, kimsesiz, yoksul kadın ve çocuklara, malullere ve yaşlılara yardım etmeyi amaçlıyordu.

4-Spor Kolu: Sağlıklı bir toplum oluşturmak için gençleri spora yönlendirmek halkı da buna katmaktı görevi.

5-Güzel Sanatlar Kolu: Bu kolun amacı da resim, müzik dallarında çeşitli çalışmalar yapmak, bu etkinliklere halkı da katmaktı.

Çorum Halkevi'nin çalışma kollarında 1938 yılı itibarıyla 921 erkek, 47 kadın olmak üzere toplam 968 üyesi bulunuyordu.

Halkevlerinin Kapatılması

Çok partili döneme geçildiğinde, Halkevleri ve Halkodalarının CHP yönetiminin yan örgütü olması ve CHP ilkelerine yatkın gençler yetiştirmeyi amaçlaması, eleştirilere neden olmaya başlamıştı. CHP, 1950'de seçimleri kaybedip muhalefete düşünce, yeni siyasal iktidar Demokrat Parti, 1951'de Halkevlerini 5830 sayılı yasa ile kapattı. Halkevlerinin taşınmaz mallarını da hazineye aktardı.

Çorum Halkevi Yayın Organı Çorumlu Dergisi

1932'de kurulan Halkevlerinin temel amaçları arasında yöresel bir dergi çıkarmak da vardı. Bu temel ilkeler doğrultusunda Çorum Halkevi de "Çorumlu" adıyla bir aylık yayın organı çıkartmaya başlamıştır.

İlk sayısı 15 Nisan 1938'de yayımlanan Çorumlu Dergisi, Ağustos 1946 tarihinde çıkan 61. sayısı ile yayım yaşamına son verir.

Çorumlunun sorumlu müdürlüğünü 1'den 16. sayıya kadar Eczacı Bedri Bilginer, 17'den 33. sayıya kadar Pertev Kalelioğlu, 34'ten 61. sayıya kadar da emekli öğretmen Nuri Uğur yükümlenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın en bunalımlı yıllarında, sıcak savaşın sınırlarımıza

Derginin ederi 38. sayıya değin 12,5 kuruş, yıllık 120 kuruş; sonraki sayılarda ise aylık 20, yıllık 250 kuruş olarak belirlenmiştir.

Yazarları

Çorumlu Dergisinin yazı kadrosu genellikle Çorumlu aydınlarından oluşmuştur. Bunlar arasında özellikle halkbilimi dalında Hafız-ı Kütüp olarak nitelenen Eşref Ertekin'in adı öne çıkmaktadır. Çorumlu Dergisinin geneli incelendiğinde görülüyor ki, Çorumlunun büyük bir bölümü Eşref Ertekin tarafından hazırlanmıştır.

Çorum'la ilgili tarihsel konularda Çorum Milli Eğitim Müdürü Neşet Köseoğlu ile Nazmi Tombuş'un, halk müziği alanında Sadi Leblebici'nin, Halk sağlığı konusunda Dr. Tevfik Berkol'un, Sanat Edebiyat dalında Bahri Miyak'ın; Eğitim,

değın dayandığı bir dönemde yayımını sürdüren Çorumlu, başta kâğıt sıkıntısı olmak üzere türlü nedenlerle yayımını kesintiye uğramıştır. Ama yine de kaldığı yerden yayımını sürdürmüştür.

61 sayılı Çorumlunun sayfa toplamı 2048'dir.

Çorum ve çevresine ilişkin yayımlanan arşiv belgelerinin toplamı ise 620 sayfadır. Bununla birlikte Çorumlunun sayfa toplamı 2668'e ulaşmaktadır.

halkevi, Çorumlu ünlüleri konusunda İhsan Sabuncuoğlu'nun, Başyazı ve makalelerde Ziya Büyükataman ve Macide Büyükataman'ın adı geçmektedir. Ayrıca İstanbul'dan, Başbakanlık Arşiv Dairesi'ndeki Osmanlı belgelerinden derlediği Çorum Tarihi ile ilgili yazılarıyla, Hikmet Turhan Dağlıoğlu Çorumlu'ya önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Çorumlu'da yazan aydınların bazıları Osmanlı Kültürüyle yetişmiş kişiler oldukları için, kullandıkları yazı dili

de bugüne göre oldukça eskimiş ağdalı bir Osmanlıcadır. Bunun yanında oldukça arı duru ve temiz bir Türkçeyle yazılmış olanlar da var. Bunlara örnek olarak Bahri Miyak, İsmail Ceyhan ve Cevdet Yakup adlarını gösterebiliriz. Çorumlu'da toplam olarak 92 yazarın imzasını görmekteyiz.

Çorumlu, ilk sayıda belirttiğimiz ilkeler doğrultusunda yayın yaşamını büyük bir özveriyle sürdürmüştür. Son sayılara doğru dergideki yazıların tavsadığı, tüm yükün Eşref Ertekin'in üzerine kaldığı görülmektedir. Ağustos 1946'da çıkan 61. sayısı ile birdenbire, habersizce yayımına son vermiştir. Bazı yazıların süresi gelecek sayıya kaydığı halde bu yazılar yarım kalmıştır.

..... sürecek

ÇORUM'DA GÜVEYİ HAMAMI VE EĞLENCELER

■ Bahri GÜVEN

66

Şehir Defteri
Ocak 2020

Şehrin Hafızası

Aynı ülküde, aynı devlete bağlı toplumların bütününe “halk” diyoruz. Daha doğru anlatımla, bir milleti meydana getiren insan topluluğudur ‘halk’.

Toplumlara birbirine bağlayan bağların birisi de “kültür”dür. Kültür, bir milletin inanç, fikir, sanat, adet ve geleneklerin, maddi ve manevi değerlerinin bütünüdür. Özetle; belli bir konudaki geniş sistemli bilgi de diyebiliriz.

Bilindiği üzere, üzerinde yaşadığımız topraklar, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin yaşadığı anların izleri ile doludur. Bu medeniyetler, yaşadıkları bu topraklar üzerinde, birbirleri ile etkileşim içerisinde bir hayat sürmüştür. Tarih boyunca pek çok uygarlığa ve kültüre ev sahipliği yapmış olan ilimiz Çorum ve yöresi de, geçmişin kültürel değerlerini günümüze taşımıştır. Çok zengin bir “halk kültürü”ne sahip Çorum ve çevresi, bu kültürün yaşamını halen sürdürmektedir. Değişen ve gelişen ‘halk kültürü’ değerleri, toplumun bir

arada yaşama kültürünü pekiştirmekte ve güçlendirmekte rolü büyüktür. Dolayısıyla bu zengin “halk kültürü”nü gelecek kuşaklara tanıtmak, aktarmak gereklidir. Halk kültürü, halkın bir yaşam biçimidir. Çünkü örfü, âdeti, geleneği, göreneğidir. Doğum, sünnet, düğün, ölüm gibi olayların yaşamımızdaki uygulamalarıdır. Anadolu’muzun her yanında yaşanan halk kültürü, bölgesel olarak farklılıklar arz etse de, özü aynıdır ve aynı amaçla yaşanmaktadır.

Bu tanımlara dayanarak geleneğimizin bir parçası olan düğünlerimizin kültürümüzde büyük bir yeri vardır. Düğünlerimiz, geleneklerin en iyi sergilendiği anlardır. Bütün olarak aynı neşe, aynı sevinç ve aynı sonuç kaynağıdır.

Geleneğimizde ebeveynlerin, askerliğini bitirmiş, “eli ekmek tutan” yaşça zamanı gelmiş çocuklarını evlendirme özlemi, “mürüvvetlerini görme” söylemi ile; bunu da kendilerine bir görev addederek bir gurur, bir sevinç, bir mutluluk duymalarıdır. Özellikle de kendileri yaşarken...

Düğünlerimizde çeşitli etkinlikler ayrı ayrıdır. Dünürlük, kız isteme, söz kesme ayrı bir etkinliktir. Nişan, yemekli davetler ayrı etkinliktir. Akrabalar arasında “gelin görme”; Hıdırellez’de “gelin kaldırma” ayrı bir etkinliktir. Bayramlarda geline hediye gönderme ayrı bir etkinliktir. Bu etkinlikler “gelin görme” olarak isimlendirilir ve nişanlı kızların düğün öncesi içindir. Bunun yanında “gelin kına yakma” ve “gelin hamamı” da ayrı bir etkinliktir. Ancak bu iki etkinlik düğünün arifesinde olur.

Bu etkinliklerin “karşıtı” da damat tarafından yaşanır. Damat tarafından yaşanan etkinliklerin hemen hemen hepsi düğün arifesinde olur ki; bunlar da “güveyi tıraşı”, “güveyi giydirme” olarak adlandırılır. Düğünden önce yemekli davetler de geleneğimiz gereğidir. Bu aktivitelerin hepsi, köylerimizde olsun, şehirde olsun, ayrı bir adet ve coşku ile yerine getirilir. Ve içtenlikle yaşanır. Güveyinin (damadın) gerdeğe girişi ile birlikte düğün olayı da sona erer. Bu etkinlikler yarım yüzyıl öncesine kadar yaşanırken, günden güne değişime uğramış, hatta

günümüzde yaşanmaz olmuştur. Oysa bu adet ve geleneklerimizin hepsi bir kültür zenginliğimizdi...

Düğünlerimizdeki bu adet ve geleneklerimizden 'Güveyi Hamamı'nın Çorum'da ayrı bir neşesi, ayrı bir coşkusu vardır. Anlayacağımız Güveyi Hamamı bugünlerde yaşanmasa da yarım yüzyıl öncesinde bu etkinliğin çok neşeli, coşkun ve şamatalı geçtiği bir gerçektir. Güveyi Hamamı sonunda da adına "Tura" denen "yüzük saklama oyunu" ise coşkunun doruk noktası ve de bitiş noktası olacaktır.

Bulunduğumuz zamandan yarım yüzyıl öncesinde düğünler hep perşembe günü yapılırdı. Düğün sonunda perşembe akşamı yatsı namazı sonrası güveyi gerdeğe girerdi. Nedeni de ertesi günün Cuma olmasıydı. Yani perşembeyi cumaya bağlayan gece olduğundan, inanılışa göre "hayırlı akşam /gece " olarak nitelendirilirdi. Bu nedenle güveyi de perşembe günü yatsı namazından sonra, güveyinin arkadaşları tarafından sırtına inen yumruklar sonrası gerdeğe girerdi. Sırtına inen bu yumruklar "yiğidim, arslanım; göreyim seni ..." anlamına gelirdi galiba.

O yıllar düğün sahibi tarafından "Güveyi Hamamı" adı altında bir tören düzenlenir, bu gelenek coşkuyla yaşanırdı. Güveyi Hamamı düğünden bir gün önce, çarşamba gününün akşamı yapılırdı. Kız tarafında da "Gelin Hamamı" tertiplenir, ancak bu etkinlik düğünden birkaç gün önce yerine getirilir ve de mutlaka gündüz yaşanırdı.

Düğünlerdeki etkinliklerin hepsinin ayrı bir neşesi, ayrı bir coşkusu, ayrı bir yaşantısı olduğundan ayrı ayrı anlatılması gerekir. Sizlere sunduğumuz ön bilgiler ışığında, anlatacağım etkinlik "Güveyi Hamamı" ve sonunda "Tura" denen yüzük saklama oyunu olacaktır.

Güveyi Hamamı yapılacağı gece için

düğün sahibi önceden güveyi hamamı etkinliğinin gün ve saatini bildirerek emniyetten yazılı izin alınırdı.

Yapılacak Güveyi Hamamı için hamam önceden kiralanır, o gece ve saati için yalnızca davetliler gelir, başka müşteri alınmazdı. Gelin hamamında da dendiği gibi, buna "hamam kapatma" da denirdi.

Güveyi Hamamı'na damadın yakın arkadaşları, genç akrabaları, eş-dost, komşu akranları davetli olarak çağırılır, aperatif akşam yemeğinden sonra hamama hareket edilirdi.

O yıllar kentimizin sokakları bu günkü gibi geniş ve aydınlık değildi. Cadde ve sokağın köşe başlarında tek, düz cılız sokak lambaları yanardı. Hamama akşamın karanlığında gidileceği için, damadın sağdıç bir-iki tane lüks lamba

hazırlar, lüks lamba ışığında gidilirdi. O günlerin en yaygını, düğünde çalınan sazlar; hazırlıklı gelen gençler mantar tabancalarını patlatır; maytap fişekleri atılır; yıldız saçanlar parıldar; damat önde coşkulu gençler etrafında hep bir ağızdan "Güya (güveyi) da maşallah, maşallah demeyenin gözü çıksın inşallah" naraları ile hamama gidilirdi. Bu coşku sokak boyunca, hamama girinceye kadar devam ederdi.

Hamama girince sazlar oyun havası

çalar, hazırlıklı gençler parmaklarında zillerle "çiftetelli" oynarlar, sazların çaldığı başka nağmelerle gençler coşardı.

Güveyi Hamamında, gelin hamamında olmayan bir şakalaşama vardı. Herkes hamamın "sıcak halvet"inde iken, iki muzip çıkar, çıkartılmış çamaşırların yerlerini değiştirir, ayakkabıları 'tek-eş' yapardı. Hamam içindeki şakalaşmalarda da, sağdıç bütün şakaları kendi üzerine çeker, özellikle damada şaka yapılmaması için gayret gösterirdi. Sağdıç yıkanıp keselenince "Sen misin damada şaka yaptırmayan?" dercesine, sırtına acı toz biber sürülmesi de, şakaların en ağırıydı.

Hamam içinde yine, özellikle göbek taşına çıkılarak hep birlikte oynanır,

şen-şakrak hamam faslı tamamlanırdı.

Yıkanma faslından sonra, giyinilirken çamaşır bulma, ayakkabı bulma şamatası/kargaşası başlardı. Özellikle iç çamaşırların bulunmasında/ bulunamamasında, farkına varılmadan giyinilirken, değişik görüntülerden gülmekten 'karınlar tutulur' yerlere yatılırdı.

Hamamdan sonra sazlar eşliğinde, zillerle oynanmaya devam edilir,

yine maytap fişekleri atıla atıla, yine mantar tabancaları patlar, yine yıldız saçanlar geceyi renklendirirdi. Yine “Güyaya da maşallah, maşallah demeyenin gözü çıksın inşallah...” naraları ile neşe içinde, yine lüks lambaları ışığında damadın evine gidilir, hazırlanmış olan “Çorum Beşlisi” yemekleri hep birlikte yenir, üzerine “tavşankanı” çaylar içilir, sonra yine şenlik başlardı.

Oyunda bir kişi “Ebe” olur, bir elinde ıslak ve iyice bükülmüş havlu, diğer elinde yüzüğü göstererek, her kişiye vermiş gibi yapar, ancak bir kişiye verirdi. Sonra ıslak havluyu sıradan birisinin avucuna vurur “Yüzük Kimde?” diye sorardı. Avucuna vurulan kişi, rastgele birisini söyler, bu sefer de söyleyen kişinin avucuna vururdu. Orada bulunan kaç kişi varsa hemen hemen hepsinin avucuna bükülmüş havlu ile tanışırdı. Söyleyen kişi, yüzük saklanmış kişiyi bilirse ki bu, elli-altmış da bir şanslı bilen kişi “ebe” olur, bu sefer de o yüzüğü saklar ve bükülmüş ıslak havlu ile sopa

atma hakkına sahip olurdu.

Bükülmüş ıslak havlunun avuçlara vuruluşu ‘ebe’nin insafına kalmıştı. İster yavaş vurur, ister olanca gücü ile vururdu.

Bazen ‘ebe’ yüzüğü saklamış gibi yapar, ancak hiç kimseye vermezdi. Ancak böyle bir kurnazlık yapılacağı birisinin aklına gelir, “Ebe yüzük sende derse”, ebe hiç itiraz etmeden yüzüğü teslim eder, söyleyen ‘ebe’ olurdu.

Bazen de karşılıklı iki kişi inatlaşır, birbirlerini söyler, ıslak bükülmüş havludan sopa yemekten, bu inatlaşan ikilinin avuçları kabarırdı. En sonunda inatlaşan ikilinin bir tanesinin iyisinden canı yanar, kaçar, sopa yemekten kurtulurdu ki, onun kaçması oyunun sonu demektir. Topluluk anca o zaman dağılırdı.

Şimdilerde çok samimi, neşeli, coşkulu, şamatalı; gençler arasında yapılan bu eğlenceler yapılmıyor artık. Ancak Çorum köylerinin çoğunda yapılan bu

etkinlik bazı değişiklikler gösterse de devam ediyor...

Köylerimizin hiçbirinde umumi bir hamam yoktur. Çeşmelerin yanında ‘yunaklık’ denen ve özellikle de çamaşır yıkamak için taş tekneler, ocaklar, oturup yıkanılacak taş oturmalkılar vardı.

Çamaşır yıkamak isteyenler kazanlarını getirip ocaklarını da yakarak sularını kaynatırlar ve çamaşırlarını yıkarlardı. Çamaşır yıkama işi bitince isterlerse kendileri de yıkanırldı.

Kültürümüzde köy düğünlerindeki adetler, gelenekler bir kültür zenginliğimizdir. Ve içtenlikle coşku ile yaşanır. Köylerimizdeki düğünlerin son gününde ‘güveyi giydirme’ geleneği halen yaşatılmaktadır.

Damat, düğünün son günü davul-zurna eşliğinde arkadaşları ve köy delikanlılarından oluşan seğmenler tarafından evinden alınır. Yiğitbaşı

da denen düğün kâhyası önde; içinde damadın çamaşır ve giysileri olan bohça bir delikanlının elinde; diğer bir delikanlının tuttuğu içi çerez dolu tepsi; damadın yanında ve damadın en yakını küçük “sağdıç”; damadın etrafını oluşturan kalabalık yunaklığa doğru giderlerdi. Yürüyüş esnasında davul-zurna susar ve yiğitbaşının “deyişi” ile hep bir ağızdan salavat getirilerek yunaklığa varılırdı.

Daha önce yunaklıkta ocak kurulmuş, kazanlarda soğuk-sıcak sular hazırlanmıştır. Kalabalığın çoğunluğu dışarıda eğlenirken bir-iki kişi içerde damadı yıkandırır. Çoğu köylerde bu yıkanmaya “güveyi çimdirmeye” denirdi. Damat yıkanırken arada bir, bir muzip tarafından damadın sırtına soğuk su dökerek şaka yapardı. Yıkanma sonunda damada abdest aldırılır ve dualarla iç çamaşırı, üzerine pijaması giydirilirdi. Yunaklıktan çıkarken üzerine bir palto atılarak, yine salavat ve tekbirlerle güreş alanına götürülürdü. Güreş alanında hazırlanmış kilim, hasır ve minder üzerinde pijaması çıkartılır/ çıkartılmadan hocanın duası sonunda, deyişlerle elbisesi giydirilirdi. Elbise giydirildikten gömleğinin, pantolonunun, ceketinin her birinin ayrı bir deyişi vardı. Bu deyişleri elbise giydiren kişi söyler ve orada bulunan grup da salavat getirirdi. Elbise giydirildikten sonra damat mindere oturtulur ve tepsideki çerez oradakilere dağıtılırdı. Sonra davul-zurnanın haley nağmeleri ile gençler haley çekerlerdi.

Bu arada “er meydanı”na çıkacak pehlivanlar kispet veya poturlarını giyerek hazırlanmış olurlar. Daha sonra da cazgırın çağrısı ile davul-zurnanın güreş havası vurması ile güreşecekler er meydanına gelirlerdi. Güreşçiler ya önceden eşleştirilerek çağrılırlar, ya da güreş alanında eşleştirilirdi.

Güreşler küçük sıkletten başlayarak güreş tutturulurdu. En sonunda da başa güreşecekler güreş tutardı.

Eşlenen güreşçileri cazgır özel deyişleri ile salavatlar ve güreşçilerin peşrevi ile güreş başlardı.

Güreş, her köydeki düğünlerde olmayabilir. Yalnızca zengin köy ağalarının düğünlerinde olurdu. Nedeni; baş, başaltı, orta desteye güreşecek güreşçilere ve önceden ilanen vaat edilen ödüller, güreş sonrası, kazananlara mutlaka verilecektir.

Düğünlerdeki güreşler sona erip, seyircinin dağılması, düğünün sona ermesi demektir. Ve damat da o gece gerdeğe girerdi.

UĞURLUDAĞ'IN GAMLI SESİ: ÂŞIK FİGANİ

■ Halit YILDIRIM

Âşıklık Geleneği:

Kökleri İslamiyet'in kabulünden önceki Sözlü Edebiyatımıza kadar uzanan Âşık edebiyatı, 15. yüzyıldan sonra gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır. Geçen bu süreç içerisinde birçok ozan saziyle, sözüyle Anadolu'nun acısının, kederinin sözcüsü olarak gönüllerde yer tutmuştur.

Geçmişte ustalarının yanında saz şairliğini öğrenen âşıklar onlardan mahlâs, icazet ve hatta destur alarak ellerinde sazları, dillerinde sözleri diyar diyar gezerek hanlarda, köy odalarında, oba çadırlarında, kervansaraylarda, bozahanelerde, tekkelerde çalıp söylediler. Zaman, insanları ve yerleşik düzeni değiştirince bu defa mekânlar kahvehaneler, asker ocakları, konaklar, dernekler, düğün salonları, stadyumlar olmuştur.

yaparak hayat mücadelesine atıldı.

1963 yılında askere gitti ve 1965 yılında vatani görevini tamamladı. Askerlik dönüşü Çarşı ve Mahalle Bekçisi kadrosu ile Emniyet mensubu olarak memurluğa başladı.

Evli ve üç kız bir erkek çocuğu olan Âşık Figâni 1992 yılında Emniyet Müdürlüğündeki Çarşı ve Mahalle Bekçisi görevinde iken emekli olmuştur. İki dönem Uğurludağ Belediye Meclis Üyeliği de yapmıştır. Figâni halen Uğurludağ ilçesinde yaşamaktadır.

Âşıklığı

Daha çocuk denecek yaşlarda köy odalarında türküler söyleyen Figâni, çobanlık yaptığı yıllarda ilk olarak kaval çalmayı öğrendi. Mor dağlarda çobanlık yaparken dertli dertli çaldı kavalını.

Gençlik yıllarında herkesi başına gelebileceği gibi o da gönlünü bir güzele kaptırdı ve 1960'lı yıllarda şiir yazmaya başladı.

1963 yılında vatani görevi için İstanbul'a gidince orada bağlama ile tanıştı. 1965 yılında terhis oldu. Bu esnada İstanbul'da Şemsi Yastıman'dan bağlama dersleri aldı.

İçindeki sevdâ ateşi onun yirmili yaşlarında türkü yakmasına sebep oldu. 1969 yılında ilk türkülerini söylemeye başladı ve amatör olarak isteyenlere kasetler doldurdu.

İlk zamanlar mahlas olarak Âşık Hüseyin diye kendi adını kullanıyordu. Bu yıllarda "Gayri Dayanamam Ben Bu Hasrete" isimli türküsünü yazdı ve Âşık Hüseyin mahlası ile söyledi.

Kendisinin anlattığına göre bu türküsünü Almanya'da işçi olarak çalışan bir hemşerisine kasete okumuş, bunu dinleyen Ali İnsan Erdoğan Uğurludağ'a gelip bizzat Âşık Figâni'den bu türküyü dinlemiş

Âşık edebiyatı sadece şiirle kalmayıp âşık denilen şairlerin kopuzu, bağlaması, curası ve tamburası eşliğinde söyledikleri sözlü-besteli bir edebiyat türü olarak bu güne kadar hayatîyetini devam ettirmiştir.

Bu tarzın günümüze kadar yaşayabilmesinde kuşkusuz usta-çırak ilişkisiyle nesilden nesle aktarılmasının en büyük etkenlerden birisi olduğunu söyleyebiliriz. Âşıklarımızın bir kısmı okuryazar olmasalar da bu gelenekten yetişen âşıkların ortak özellikleri; onların birer saz ve söz ustası olmalarıdır.

Âşık Figâni Kimdir?

İlimiz Çorum'da âşıklık geleneğinin en yoğun yaşadığı illerden biridir. Geçmişten bu güne İlimizde birçok saz ve söz şairi yetişmiştir. Bu âşıklardan birisi de Uğurludağlı Âşık Figâni'dir.

Âşık Figâni'nin Asıl adı Hasan Hüseyin Güday'dır. 1943 yılında Uğurludağ İlçesinde doğan Figâni, İlkokulu Uğurludağ'da (o zamanki adıyla Kızılviran'da) okudu. İlkokulu bitirince o yaşlarda çobanlık

ve kasete almıştır. Ali İnsan Erdoğan türkünün TRT repertuarına kaynak kişi olarak geçişini sağlamıştır. Ancak o yıllarda Figâni mahlasını kullanmadığı için bu türkü resmi kayıtlara Âşık Hasan Hüseyin'den alınan bir türkü olarak geçmiştir. Zaman içinde Âşık Figâni bu türkünün hikâyesini anlatsa da maalesef eserine sahip çıkmayı başaramamıştır. Âşık Hasan Hüseyin Güday daha sonra Figâni mahlasını kullanmaya başlamıştır.

Çevresindeki insanların teşviki ile o da bir gün sazını omuzuna alıp İstanbul yollarına düştü. Unkapanı'ndaki meşhur Plakçılar Çarşısının merdivenlerindeki basamakları bir bir çıkarken kulağına gelen şarkı, türkü sesleri, dükkânların camlarını süsleyen sanatçı posterleri ve plak afişleri onun da hayallerini süsledi. Benim de adım bir kasetin üzerinde olacak mı diye Rabbine ettiği dua kabul olmuş gibiydi.

Unkapanı Plakçılar Çarşısının da ilginç bir hikâyesi vardır. 1950'li yıllarda Türk tekstil endüstrisinin en önemli yerlerinden birisi olan Sultan Hamam'ındaki manifaturacılar için yeni bir mekân ihtiyacı hâsıl olmuştu. Bu amaçla İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'nın (İMÇ) kurulmasına karar verildi. Sonunda 1967 yılında Başbakan Demirel tarafından açılışı yapılan çarşıya manifaturacılar taşınmak istemeyince, o güne kadar da Sirkeci'deki Doğubank İşhanı'nın alt çarşısında bulunan plak şirketleri bu durumu fırsat bilerek yeni çarşının 5'inci ve 6'ıncı bloklarına yerleşmeye başlamışlardı. Böylece Türk müzik tarihine damgasını vuracak olan Unkapanı Plakçılar Çarşısı kurulmuş oluyordu. O güne kadar şöhret hayali ile İstanbul'a gelen herkesin uğrak yeri bu çarşı olmuştu.

Âşık Figâni de bu hayal ile geldiği çarşıda bir firmaya sesini ve sazını beğendirmeyi başarır. Böylece ilk profesyonel kasetini doldurma şansını elde eder. Hemen stüdyoya alınır ve başlar dertli dertli çalmaya ve söylemeye. Artık bu kayıtların kasete bastırılması beklenir. Ama nedense bu iş bir türlü gerçekleşmez. Âşık Figâni sonuçta dayanamaz ve işin akıbetini öğrenmek için tekrar yollara düşer. Bir de ne görsün

anlaşma yaptığı plak şirketi kapanmış ve elindeki Âşık Figâni'ye ait kayıtları da Harika Kasetçiliğe devretmiştir. Sonuçta 1974 yılında ilk kaseti olan Kızılırmak gecikmeli de olsa piyasaya çıkar.

1984 yılında ikinci kaseti olan Dağlar / Mor Ala Koyun ve 1986 yılında ise Fakirin Hali isimli üçünü kasetini çıkaran Âşık Figani Emniyet teşkilatında Mahalle Bekçisi olarak çalıştığı için ve Devlet Memurlarının bu tür faaliyetleri devam ettirmesi çok zor olduğundan başka albüm çıkarmamıştır.

Albümleri ve içindeki türküler şunlardır:

Âşık Figani 1- Kızılırmak (Harika 1347)

Ateşin Yaktı Sinemi, Ben Gidiyom Gardaş Kal Güle Güle, Gardaş Fakirlik, Kader, Kızılırmak, Muradımız, O Yar Benden Ben O Yardan

Ayrıldım, Sabah Yıldızı, Yardan Bir Haber, Yollarını Gözleyenim Var Benim, Zafer Bizindir

Âşık Figani 2- Dağlar (Harika Kasetçilik 3537)

Mor Ala Koyun, Gül Bülbülün Sitemkârı,
Nasıl Metheylesem Seni, Muhannet Yar,
Seven Muradına Ermez Figâni, Güzel
Halinden Belli Olur, Yiğit Yiğittir, Yaralı
Bağrıma Basıyon, Bir Güzel Geliyor
Karşının Çaydan, Dağlar, Orman Kalmadı,
Dertli Pınar, Yüce Dağ Başında, Ellere
Karşı

Âşık Figani 3- Fakirin Hali (Harika Kasetçilik 3554)

Birisi Fakirlik Birisi Gurbet, Bizim
Türküler, Bugün Yar Yüzünü Gördüm,
Dost Diye Yalvarır, Dur Yolcum, Ergülü
Baba, Fakirin Hali, Gerçek Dost, Güzelliğin
Zamanı, Ne Yazar, Uğurludağ'ının Dumanı,
Yine Boran Çöktü Uğurludağ'ı

Âşık Figâni, Uğurludağ ilçesinde zaman
zaman açılan bağlama kurslarında hocalık
da yapmış, öğrenciler yetiştirmiştir.

Sanat Anlayışı

TRT de konuk sanatçı olarak da program
yapan Âşık Figani'nin yüzün üzerinde
eseri ve sayısız şiirleri vardır.

Âşık Figâni, Şemsi Yastıman'ın öğrencisi
olması nedeniyle daha çok Kırşehir ve
özellikle Neşet Ertaş tarzı türküler,
uzun havalar söyler. Bu arada yörede
yüzlerce yıllardır söylene gelen türkü ve
ağıt geleneği de onun diğer bir hocasıdır.
Ancak onun örnek aldığı bir diğer âşık da
Âşık Veysel merhumdur. Hatta 1970'lerde
bir yakının evinde Âşık Veysel ile de
tanışmıştır. Bu tanışmasında Âşık Veysel
kendisine;

“Oğlum sen de âşıklık varmış. Hadi bir
türkü söyle de dinleyelim.” deyince Âşık
Figâni cevaben:

“Ustam sizin gibi deryanın yanında benim
gibi bir derenin sesi olur mu?” deyince
koca usta Âşık Veysel büyük bir tevazu ile
ona:

“Hay oğul o deryaları senin gibi dereler

aka aka doldurdu, sen çal bakalım.” Demiş
ve onu dinlemiş ve beğenmiştir. Kendince
bazı nasihatlerde de bulunmuştur.

Âşık Figâni türkülerinde yöreye ait ağız tüm
unsurlarıyla kullanmıştır. Onun Türkçesi arı
duru, su gibi berraktır.

Türkülerindeki Temalar:

Âşık Figâni, doğduğu toprakların aşığıdır. O,
hayatı boyunca bu toprakları terk etmeyi
hiç düşünmemiştir. Tabiat onun sığındığı bir
ana kucağı gibidir. Uğurludağ'ın yaylaları,
çam ve meşe ile örtülü ormanları, kuru
dereleri, pınarları, baharın çağıldayan
dereleri hep ilhamı olmuştur. Özellikle yok
edilen ormanlara ağıt yakar ve üzüntüsünü
dile getirir “Neden bakılmıyor bizim ellere /
Beyim bizim elde orman kalmadı” derken.
Yine bir başka türküsünde adeta yalvarır
insanlara “Kesme gardaş kesme bundan
ne çıkar? / Kurt girmiş sürüye benzemiş
dağlar” diye...

Bağ ve bahçe işleri ile uğraşmayı sever.
Arılara karşı özel bir ilgisi vardır. Onların
çalışma prensipleri, çalışkanlıkları da onun

türkülerine konu olacak düzeyde değerlidir onun için. Sevdğine seslenirken onlar üzerinden örnek verir; “Arılar sır etmiş seni / Sızılmış bala benziyon” ve “Karasinek boş vızılar / Arı balından bellolur” sözleriyle.

Ayrıca yöreyi de gezer Figâni... Zira sanatı ve kişiliği ile de yörede kendini sevdirmiş birisidir. O yörede acıklı bir olay olsa, bir genç ölümü olsa hemen gelip ondan bir türkü yakmasını isterler. İşte Tutpınarlı Ömer’in türküsü böyle doğmuştur. “Ardımdan ağlaşır Tutpınar köyü / Ömer köyümüzde bir tane deyi”

İlçeye 15 km uzaktan geçen Kızılırmak ile kırgın da olsa konuşur, dertleşir. O nimetlerinden yöre insanının yeterince faydalanamadığı ama gözyaşı gibi bağrından süzülüp akan bir nehirdir. Çocukluk yıllarında köprü olmadığı için üzerinden ancak sal ile karşıdan karşıya geçilen, bu esnada nice gelinleri, nice yiğitleri alıp götüren yürekleri yakan bir nehirdir. O yüzden ilk albümünde:

“Kızılırmak boz bulanık akarsın / Nice gariplerin canın yakarsın /Yalvarım sana n’olur ne varsın /Beni bir kenara çal Kızılırmak” der.

Âşık Figâni toplumsal bozulmalardan, ahlaki çöküntüden, insanların vefasızlığından da şikâyet eder türkülerinde. “Yüze dost görünür aldattır seni / Zamanın insanı kurnaz Figâni”

Toplumu bir yangın gibi saran moda tutkusunu da hicveder türkülerinde. Mesela 70’li yıllarda ortaya çıkan İspanyol paça pantolon tutkusunu, kadınların erkeklere, erkeklerin kadınlara özenmesini türkülerine konu etmiştir. “İspanyollar çıkalkı /Çöpçüler de sevindi” diyerek.

Tabi onu en çok sarsan fakirlik, işsizlik ve geçim derdi yüzünden insanların gurbet ellere gitmesidir. Mor Ala Koyun türküsünde: “Duydum arkadaşlar Hatay’a gitmiş / Oranın haberi telinen olur” İki Derdim Var türküsünde de “İki derdim var ki dağlardan büyük /Birisi fakirlik biri de gurbet” der. Yine aynı türküde “Tarla yok ki kardaş kaldıram harman /

Köyümde iş yok ki çalışam her an / Beni öldürecek komşular sorman /Birisi fakirlik biri de gurbet” Fakirin Hali türküsünde ise tablo daha da trajiktir. “Dedesinden kalma toprak yapısı /Zahmeriden soğuk olur kapısı /Çoluk çocuk bir yatakta hepisi /Hiç kimse halını bilmez fakirin”

Sevda ve hasretlik belki de en çok vurguladığı duygulardır Figâni’nin. “Gül bülbülün sitemkârı / Bülbül çeker ahu zarı / Salın gel yayla yolundan /Desinler bu kimin yârı” diğer bir türküsünde de: “Kınalanmış parmakları elleri /Hoyrat bülbül gelip dermiş gülleri / Kırdı felek hep tuttuğum dalları / Esen yeller nazlı yârden bir haber”

Sonuç

Prof. Dr. M. Oğuz Öcal yönetiminde hazırlanan Çorum Halk Şairleri ve Ozanları kitabında Âşık Figâni’ye de yer verilmiştir. 2008 yılında Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Yrd. Doç. Dr. Mete Taşhova’nın hazırladığı ve Çorum İl Kültür Müdürlüğü tarafından yayınlanan Çorum Halk Şiiri Antolojisi’nde de yer almıştır. Âşık Figâni hakkında yapılan röportajlar da birçok kez yerel basında yayınlanmıştır.

Yazımızın sonunda Âşık Figâni’nin bir diğer özelliğini daha belirtelim. Bu da kendi yaktığı türküler dışında Uğurludağ ilçesinde geçmişten gelen ve artık anonimleşmiş türkülerini de derleyip söylemesidir. Kendisi ile bu konuyu görüştüğümde “Mahlas kullandığı türkülerin kendisine ait olduğunu, mahlas kullanmadığı türkülerin ise yöreye ait, sahipleri bilinmeyen eski türküler olduğunu” söylemişti. Bu yönüyle kaynak bir kişi olduğunu da belirtelim.

Âşık Figâni bugün 77 yaşına gelmiştir ve halen Uğurludağ ilçesinde yaşamaktadır. Kendisini tanıtmak amacıyla yazılan bu yazı itiraf edeyim ki yetersizdir. Özellikle Üniversitemizin Halk Edebiyatı ve Musiki Bölümlerinin kendisi hakkında daha derin ve bilimsel araştırmalar yapması, kasetler

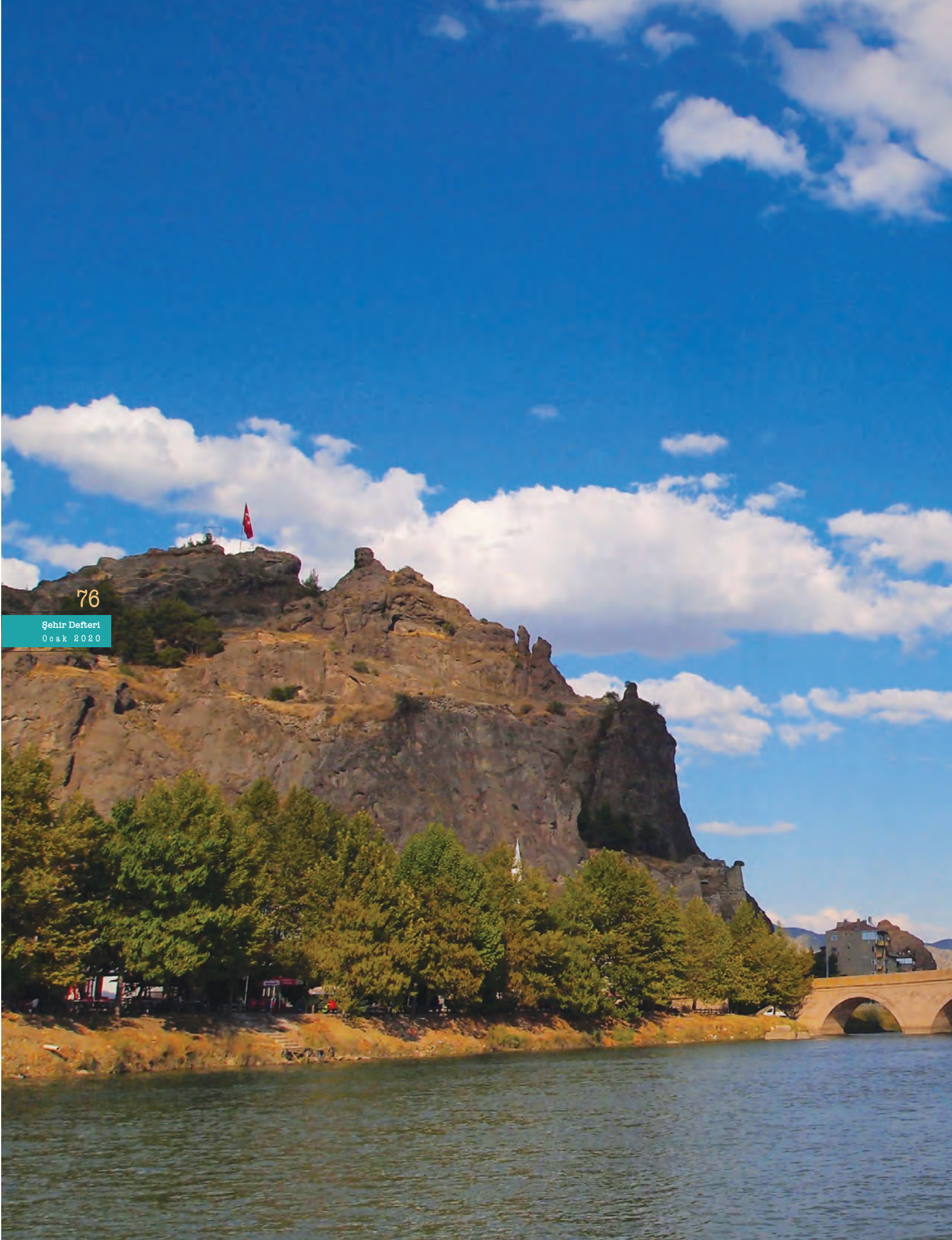
dışında sonradan yaktığı türküler dâhil tüm eserlerinin yeni teknolojik imkânlar ile kayda alınması, şiirlerinin derlenmesi gerekir diye düşünüyorum.

Âşık Figâni’ye sağlıklı nice uzun yıllar diliyorum.

76

Şehir Defteri
Ocak 2020

AVUSTRALYA'DAKİ ORMAN YANGINLARI VE DEVELER

■ Kazım ATEŞ / Aslen Çorumlu olan Kazım Ateş 1969 yılından beri Avustralya'da yaşamaktadır.

Orman yangınları asırlardır Avustralya'nın tabii bir kaderi olagelmıştır. Tespit edilen rakamlara göre Avustralya'da ortalama olarak her yıl, irili ufaklı olmak üzere, 60 bin kadar orman yangını çıkmaktadır. Bunların bir kısmı müdahale ile söndürülebilirken önemli bir kısmı ise söndürülememektedir. Avustralya yaklaşık 7 milyon 800 bin kilometre

aylarında cereyan etmektedir. Ancak uzun yıllardır süregelen kuraklık ve olağandışı sıcaklıklar nedeniyle yangınlar 2019-2020 mevsiminde Aralık yerine Eylül ayında başladı. Bu yıl erken başlayan yangınların Mart ayının sonlarına kadar devam edeceğine inanılmaktadır. Bu da yangınların altı ay gibi olağanüstü bir zamana yayılacağı anlamına gelmektedir.

milyonlarca sayıda hayvanın telef olmasına neden oldu.

Avustralya toplam 150 milyon hektarlık bir ormanlık alanına sahiptir. Şimdiye kadar yaklaşık 15 milyon hektarı yangınlarda kül oldu. Bu, Çorum'dan 12 misli büyüklükte olan bir alana tekabül etmektedir.

Orman yangınları ile mücadele eden görevliler büyük ölçüde gönüllü elemanlardan oluşmaktadır. Bunlar daha çok yangının hızını kesme ya da yönünü değiştirme gibi gayret içerisindedir. Yangına karşı mücadele verenlerin birinci amacı yangını söndürmekten ziyade ormanlık bölgelerinde bulunan insan, hayvan, bina gibi değer ve eşyayı korumak ya da kurtarmaktır. Orman yangınlarını insan gücüyle tamamen söndürmek imkansızdır. Büyükçe olan orman yangınlarını insan gücüyle söndürmeye çalışmak adeta yanmakta olan bir gökdeleni bir bahçe hortumuyla söndürmeye çalışmak gibidir.

Yangınların bir kısmı kasıtlı ya da ihmalkârlık gibi insan unsuru nedeniyle başlamış olsa da önemli bir kısmı ise orman dibinde biriken yaprak, dal ve hayvan ölümlerinin oluşturduğu yakıtın yüksek hava ısısı ve rüzgar esintisi ile kendiliğinden doğal olarak tutuşmaktadır. Ormanlar bu şekilde ekolojik düzenin gereği olarak adeta bir tazelenme ve yenilenme sürecinden geçmektedir. Yangın sonucu küle dönüşen ormanlar bir kaç sene gibi kısa bir zaman içerisinde tekrar yeşilenmekte, fauna ve flora örtüsüyle eski haline kavuşmaktadır. Bir kaç yıl sonra geriden bakıldığında ormanın vaktiyle büyük bir yangın faciasına mağdur olduğu anlaşılamamaktadır.

Asırlardır Avustralya'da yaşamakta olan

kare büyüklüğünde olan bir kıtadır. Yani Türkiye'nin tam 10 katıdır. Fakat önemli bir kısmı çölden ibaret olsa da kıtanın muhtelif bölgelerinde serpiştirilmiş bulunan ormanlıkları bile Türkiye'nin iki misli büyüklüğündedir. "Orman yangınları mevsimi" olarak adlandırılan dönem genellikle yılın Aralık-Şubat

2009 yılının Şubat ayında Victoria Eyaletinde çıkan büyük orman yangınları 178 kadar insanın ölümü, yüzlerce evin, başta sığır, koyun, kanguru ve koala gibi yüzbinlerce hayvanın telefıyla sonuçlanmıştı. Fakat bu yılda ölen insan sayısının 30 kadar olduğu halde, çok geniş bir coğrafyayı kapsadığı için

yerli Aborijin milleti orman yangınlarında çıkan zaiyatı azaltabilmek için “ön ateşleme yöntemi” uygulayagelmışler. Ormanlarda belirli zamanlarda belirli noktalarda kontrollü yangınlar çıkararak sıcak günlerde çıkacak potansiyel yangını köreltme ve frenleme tekniği uygulamışlar. Ancak günümüzde bazen siyasi nedenlerle bazen de halkın gösterdiği tepkiden dolayı ön ateşleme yöntemi, bazı yerlerde kısmen uygulansa da, önemli ölçüde uygulanmamaktadır. Bu durum ise orman dibinde biriken yakıtın tutuşmasına daha elverişli hale gelmesine neden olmaktadır.

Bu yılın orman yangınları toplumda siyasilere karşı ciddi tepkilerin oluşmasına neden oldu. Ayrıca çevreciler ve iklim değişiminin varlığını ve etkisini kabul etmeyenler arasında yoğun tartışmalar yaşandı. Başta Başbakan Scott Morrison olmak üzere iktidardaki Liberal Hükümeti'ne karşı büyük mitingler düzenlendi. Zira hükümet içerisinde aşırı sağ politik görüşü nedeniyle iklim değişimini rededen önemli sayıda milletvekili bulunmaktadır. Bunlar, insanlık ne yaparsa yapsın iklimi değiştirebilecek güce ve etkiye sahip olamayacakları görüşünü savunmaktadır.

Develer günah keçisi mi?

Develer Avustralya kıtasına ilk defa 1860'lı yıllarda özellikle kıtanın iç kesimlerinin keşfinde, ulaşım ve nakliyatla kullanılmak üzere sürücülerle birlikte Afganistan ve Belucistan'dan getirilmişti. Bu dönem yaklaşık 60 yıl devam etti. Ülkenin ilk Müslümanları ve ülkenin ilk camilerini inşa edenler işte bu deve sürücüleriydi.

Yirminci asrın başlarında telgraf, tren, otomobil ve elektriğin yaygınlık kazanmasıyla deveye olan ihtiyaç gittikçe azalmaya başladı. Görevini tamamlayan Afgan deve sürücülerin önemli bir kısmı ülkelerine geri döndü. Bazıları ise yerli Aborijin kadınlarla evlenerek ülkede kaldı. Fakat onların önemli bir kısmı daha sonra asimile olup kayboldu.

İşte bu insanlardan geriye birkaç tarihi

camii ve mescit kaldı. Bir de develer...

İhtiyaç duyulmayan develer arazide serbest bırakıldı. Sayıları onbinler olan develer yüzbinlere, hatta iki milyona kadar ulaştığı zamanlar oldu. Çevreye, çiftliklere ve yerli hayvanlara karşı tehdit oluşturdularında zaman zaman sayılarını kontrol etmek amacıyla itlaf edildiler.

İşte Ocak ayının başında yangınların tam da can ve maldaki büyük kayıplara neden olduğu günlerde Güney Avustralya Eyaleti'nde su kaynaklarına yük oldukları gerekçesiyle 10 bin kadar devenin itlaf edilmesi kararı alındı.

Fakat Avustralya'da zaman zaman başka hayvanların da benzer ve çeşitli nedenlerden ötürü itlaf edildikleri bir vakıadır. Bunlar arasında yerli olmayıp kıtaya deve gibi sonradan getirilen ve kıtada yabancı olarak yayılan ve sayıları

kontrol edilemeyen tavşan, tilki, keçi, manda, domuz ve at gibi hayvanlar bulunmaktadır. Bunların çiftçiye, çevreye ve doğal kaynaklara ciddi boyutta hasar açtıkları bilinmektedir.

Türkiye'den İHH ve Kızılay gibi kuruluşlar Avustralya'daki yetkililerle deve etinin en azından ihtiyaç sahibi olan milletlere ulaştırılması hususunda neler yapılabileceğine dair görüşmeleri daha çok aşırı maliyet nedeniyle sonuçsuz kaldı. Zira arazide bulunan 10 bin kadar devenin sadece itlafı ve gömülmesi devlete 10 milyon dolara mal oldu.

Normalde bir kangurunun telef olması karşısında ayaklanan Avustralya halkı develerin itlafı hususunda tepkisiz kaldı. Develer itlaf oldu ama yangınlar bütün hızıyla devam etmektedir. Ne zaman duracağı da belli değil.

Şehir Defteri Notları

KASIM 2019

- AĞAÇ ADAM VE PONKİ ÇOCUK TİYATRO OYUNU

20 Kasım Dünya Çocuk Günü vesilesiyle Çorum Belediye Buhara Kültür Merkezi konferans salonunda düzenlenen "Ağaç Adam ve Tavşan Ponki" adlı tiyatro gösterisi minik izleyicilerini doyasya eğlendirdi.

- USTA - TEK PERDE MÜZİKAL

Çorum halkının büyük ilgi gösterdiği tiyatro oyununda ünlü oyuncu Ahmet Yenilmez, Sultan 2. Abdülhamid'i canlandırdı. Oyunu yazıp yöneten Yenilmez, baba-kız ilişkisi üzerinden ilerleyen oyunda 2. Abdülhamid Han'ı canlandırdı. Sultan 2. Abdülhamid Han'ın şehzadelik günlerinden başlayıp son günlerine kadar olan dönemi anlatan tek perdelik "Usta" tiyatro oyununu salon beğeniyle izledi.

ARALIK 2019

- ŞEB-İ ARUS FATİH KOCA KONSERİ

Belediyemiz tarafından Hz. Mevlana'nın 746. Vuslat Yıldönümü (Şeb-i Arûs) nedeniyle düzenlenen anma etkinlikleri çerçevesinde Fatih Koca Çorumlularla buluştu.

- HİTİTLER RESİM SERGİSİ

Belediyemiz tarafından 41 ressamın katılımıyla "Hititler Resim Sergisi" açıldı.

- ASİL TİYATRO OYUNU

Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un vefatının 83. yılında anma etkinlikleri kapsamında Belediyemiz tarafından gerçekleştirilen organizasyonda, ünlü şairin hayatından kesitler sunan 'Asil' adlı tiyatro oyunu sahnelendi.

OCAK 2020

- ISTANBUL PHOTO AWARDS 2019 RESİM SERGİSİ

Belediyemizin 10 Ocak Çalışan Gazeteciler Günü etkinlikleri kapsamında AA ile ortaklaşa gerçekleştirilen ve 66 fotoğraf bulunan sergi, Çorum Belediyesi Sanat Galerisi'nde ziyaretçilerin beğenisine sunuldu.

- KURUMUŞ ÇİÇEKLER RESİM SERGİSİ

Arkeolog ve Kültür Bakanlığı emekli Müzeler Genel Müdürü Mehmet Akif Işık, Çorum'da Kurumuş Çiçekler Sergisi açtı.

- TEBRİZLİ ŞEMS TİYATRO

Belediyemizin Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü tarafından düzenlenecek etkinlikte Sinan Yağmur'un aynı adlı eserinden uyarlanan Aşkın Gözyaşları- Tebrizli Şems adlı tiyatro oyunu Çorumlularla buluşacak.

- TİYATRO NEŞESİ - ÇOCUK TİYATROLARI

Belediyemiz, kültür sanat etkinlikleri kapsamında çocuklara yönelik tiyatro gösterisi düzenleyecek. Yarıyıl tatiline giren öğrencilere yönelik gerçekleştirilecek olan tiyatro oyunu 3 gün boyunca Buhara Kültür Merkezinde sahnelenecek.

29 Ocak Çarşamba Kaplumbağa ile Tavşan, 30 Ocak Perşembe Küçük Pandalar ve 31 Ocak Cuma günü Hansel ve Gretel oyunları sahnelenecek.

ŞUBAT 2020

- THM KONSERİ 4 ŞUBAT

- RESİM SERGİSİ SÖYLEŞİ 5 ŞUBAT

- AŞIK BORANI KONSERİ 18 ŞUBAT

- YÜCEL ARZEN KONSERİ 19 ŞUBAT

- GÜZEL SANATLAR KOROSU 26 ŞUBAT

ÇORUM MİLLET BAHÇESİ